

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

ALAPÍTVÁ: 1866.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

TARTALOM

Tanulmány

FICSOR MIHÁLY: Az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodás – alkotmányossági nézetben	1
TÓTH NORBERT: A nemesi címek és az uniós polgárság összefüggései, különös tekintettel az Európai Unió Bíróságának a Wolffersdorff-ügyben hozott ítéletére	16
PAKSY MÁTÉ: G. W. Leibniz (1646–1716), a jogtudós	25
GÁL ANDOR: A jogos védelmi helyzetet kiváltó támadás jogtalanságáról	34

Szemle

UDVARY SÁNDOR: Kérlelhetetlen vita dogmatizmus helyett – megemlékezés Antonin Scaliáról a Federalist Society 2016. évi Jogászgyűlésén	46
ERDŐS ISTVÁN: A magánélet és a személyiségi jogok megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyok és a Róma II. rendelet: adalékok az értelmezéshez	49

Jogirodalom – jogélet

NAGY BARNA KRISZTINA: Quo vadis, Europe?	55
--	----

CONTENTS / INHALT

Studies / Abhandlungen

MIHÁLY FICSOR:

The Agreement on a Unified Patent Court – from
the Viewpoint of Constitutionality /
Das Übereinkommen über das einheitliche
Patentgericht – aus verfassungsrechtlicher Sicht

1

NORBERT TÓTH:

Noble Titles and the Union Citizenship with Reference to the
Wolffersdorff Judgement of the European Court of Justice /
Zusammenhänge von Adelstiteln und Unions-
bürgerschaft mit besonderem Hinblick auf das
Wolffersdorff-Urteil des Europäischen Gerichtshofes

16

MÁTÉ PAKSY:

G. W. Leibniz (1646–1716), the Jurist /
G. W. Leibniz (1646–1716), der Rechtswissenschaftler

25

ANDOR GÁL:

About the Unlawfulness of Attack as a
Condition of Justifiable Defence /
Über die Rechtswidrigkeit des Angriffs
als Notwehrvoraussetzung

34

Review / Rundschau

SÁNDOR UDVARY:

Relentless Debate instead of Dogmatism – Remembering
Antonin Scalia on the Federalist Society 2016 Annual
Lawyers' Convention /
Unerbittlicher Streit statt Dogmatismus – Erinnerung
an Antonin Scalia in der Juristenversammlung 2016
der Federalist Society

46

ISTVÁN ERDŐS:

Privacy, Legal Relationships from the Violation of
Privacy and the Rome II. Regulation: Data to
the Interpretation /
Außervertragliche Schuldverhältnisse aus der
Verletzung der Privatsphäre oder der
Persönlichkeitsrechte und die Rom II-Verordnung:
Bemerkungen zur Interpretation

49

Legal Life–Legal Literature / Rechtsliteratur–Rechtsleben

KRISZTINA NAGY BARNA:

Quo Vadis Europe? /
Quo vadis Europe?

55

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ
MTA KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ
BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

A MTA Állam- és Jogtudományi
Bizottságának folyóirata

A Szerkesztőbizottság vezetője:

Dr. Korinek László

A Szerkesztőbizottság tagjai:

**Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda,
Dr. Szalma József.**

Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre**

Szerkesztők: **Dr. Szalai Éva,
Dr. Udvarý Sándor**

A szerkesztőség címe: 1037 Budapest,
Montevideo u. 14.

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem
küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk
valamelyik egyetem állam- és
jogtudományi karán tevékenykedik, a
Jogtudományi Közlemény szerkesztősége
csak az egyetem megjelölésével közli
a szerző beosztását. A kar, tanszék
megjelölését csak abban az esetben
közöljük, ha nem jogtudományi
karon tevékenykedő szerzőről
van szó. Igazgatási jellegű funkció
(tanszékvezető, igazgató stb.) közlését a
szerkesztőbizottság ugyancsak mellőzi.

Kiadja a HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó
Kft.

hvgorac

Lap- és Könyvkiadó Kft.

Előfizetési díja egy évre: 22 800 Ft
Egyes lapszámok külön is
megvásárolhatók, 1900 Ft/szám áron.

Nyomdai munkálatok: Multiszolg Bt.

HU ISSN 0021–7166

Ficsor Mihály iparjogvédelmi igazgató, Richter Gedeon Nyrt. (Budapest)

Az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodás – alkotmányossági nézetben

Az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodás – mint az európai szabadalmi reformcsomag egyik fő eleme – az európai szabadalmakkal kapcsolatos bitorlási és megsemmisítési ügyekben elvonja a nemzeti bíróságok hatáskörét. A leglényegesebb szabadalmi igazságszolgáltatási hatásköröknek az Egységes Szabadalmi Bíróságra való átszállásával olyan szuverenitás-transzfer megy végbe, amelyhez meg kell találni (vagy teremteni) a szükséges alkotmányos felhatalmazást. Az Alaptörvény E) cikke erre megfelelő jogalap lehet, figyelemmel arra a kiterjesztő jellegű értelmezésre, amelyet a gazdasági és monetáris unióbeli stabilitásról, koordinációról és kormányzásról szóló szerződés kapcsán az Alkotmánybíróság a 22/2012. (V. 11.) AB határozatával kialakított. Az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodás egyes sajátosságai mindazonáltal elegendő indokot szolgáltatathatnának az E) cikk ismételt alkotmánybírósági értelmezésének kezdeményezésére.

I. Bevezetés

Az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodást¹ 2013. február 19-én kötötte meg – írta alá – az Európai Unió tagállamai közül huszonöt ország.² Magyarország az

1065/2013. (II. 19.) Korm. határozat alapján vett részt a megállapodás szövegének ily módon történő végleges megállapításában és sorakozott fel az aláíró tagállamok közé. E kormányhatározat 4. pontja előírta a megállapodás ratifikációjának és kihirdetésének előkészítését is. Ez megköveteli – egyebek mellett – annak vizsgálatát is, hogy a megállapodás miként illeszthető be a magyar alkotmányos rendbe, összeegyeztethető-e az Alaptörvénnyel.³ Ehhez szolgál adalékokkal ez az írás.

II. Az egységes hatályú európai szabadalom és az Egységes Szabadalmi Bíróság rendszerének áttekintése

1. Az Egységes Szabadalmi Bíróságról (a továbbiakban: ESZB) szóló megállapodás teljes körű bemutatására és elemzésére ez az írás nem vállalkozhat; az alkotmányossági

¹ Megállapodás az egységes szabadalmi bíróság létrehozásáról (2013/C 175/01). HL C 175., 2013. 6. 20., 1. o. Agreement on a Unified Patent Court, (2013/C 175/01). OJ C 175, 20.6.2013, p. 1. A megállapodás – továbbiakban: ESZB-megállapodás – magyar címe nem egyezik meg az angol (sem a franciával és a némettel), a megállapodás 88. cikkének (1) bekezdése szerint viszont csak e három utóbbi nyelven tekinthető egyformán hitelesnek a megállapodás szövege. Az Európai Unió Hivatalos Lapjában közzétett magyar változat – egyelőre – nem tekinthető hitelesnek sem belső jogi szempontból (hiszen a megállapodást Magyarországon törvény még nem hirdette ki), sem nemzetközi jogilag, hiszen a megállapodás 88. cikkének (2) bekezdése értelmében a hiteles magyar szöveg megállapításához az Igazgatási Bizottság jóváhagyására lenne szükség. A megállapodás szövege elérhető az Egységes Szabadalmi Bíróság Előkészítő Bizottságának honlapján: <http://unified-patent-court.org/images/documents/upc-agreement.pdf>. (2016.10.14.)

² Az EU jelenlegi tagállamai közül nem aláírója a megállapodásnak: Horvátország, Lengyelország és Spanyolország. Bulgária eljárási-technikai okokból a jelzett időpontnál később írta alá a megállapodást. Olaszország eredetileg anélkül írta alá a megállapodást, hogy részt vett volna az egységes hatályú európai szabadalom létrehozására irányuló megerősített együttműködésben, azaz esetében a megállapodást – ha a ratifikáció is így történt volna meg – csak a „hagyományos”, azaz egységes hatállyal nem rendelkező európai szabadalmakra lehetett volna alkalmazni. Olaszország azonban utóbb csatlakozott a szóban forgó megerősített együttműködéshez. Ez az írás nem foglalkozik azzal az egyébként fontos és összetett kérdéssel, hogy az Egyesült Királyságnak az Európai Unióból való kilépése milyen hatást gyakorolhat az ESZB-megállapodásra, illetve annak hatálybalépésére és alkalmazására.

³ Ld. a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról szóló 2005. évi L. törvény 4. §-ának (3) bekezdését, amelynek értelmében a nemzetközi szerződés előkészítésétől kezdődően folyamatosan vizsgálni kell – egyebek mellett –, hogy a szerződés az Alaptörvénnyel összhangban áll-e. Ld. még az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLII. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 23. §-ának (3) és (4) bekezdését, valamint 40. §-ának (3) bekezdését.

nézőpontból történő értékeléshez erre nincs is feltétlenül szükség. Az ESZB-megállapodás – és a teljes európai szabadalmi reform (vagyis az egységes hatályú európai szabadalom „csomagjának”) – átfogó ismertetésével szolgál a szellemi tulajdon védelmére megalkotott nemzeti stratégia, a Jedlik-terv, valamint több – nemegyszer kormánytisztviselők által jegyzett – tanulmány és előadás.⁴ Mielőtt az ESZB-nek és az ESZB-megállapodásnak a hazai alkotmányossági vizsgálódás szempontjából leginkább releváns ismérveit külön is megvizsgálánk, célszerűnek tűnik felvleveníteni az említett európai szabadalmi „csomag” legfontosabb elemeit – elsősorban, de nem kizárólag az előzőekben említett dokumentumokra támaszkodva.

2. Az európai szabadalmi rendszer átfogó reformjának egyik fő pillérét az uniós jogalkotás, a másikat pedig az ESZB-megállapodás hozta létre.

Az Európai Unió jogalkotási rendjén belül, de ún. *megerősített együttműködés* keretében⁵ (azaz nem az összes tagállam részvételével) fogadták el az *egységes hatályú európai szabadalomra vonatkozó rendeleteket*:

– az 1257/2012/EU rendeletet az *egységes hatályú európai szabadalomról* (rendes jogalkotási eljárásban, az Európai Unió működéséről szóló szerződés [a továbbiakban: EUMSZ] 118. cikkének első albekezdése alapján) (a továbbiakban: UPP Rendelet);⁶

– az 1260/2012/EU rendeletet az *egységes szabadalom fordítási követelményeiről* (különleges jogalkotási eljárásban, egyhangúsággal az EUMSZ 118. cikkének második albekezdése alapján) (a továbbiakban: Fordítási Rendelet).⁷

Az ESZB-megállapodás az Európai Unió (egyes) tagállamai között létrejött nemzetközi szerződés, amelynek sem

az Európai Unió maga, sem az EU-n kívüli valamely más állam nem részese és nem is válhat azzá.⁸ E konstrukciót a tagállamok az *Európai Unió Bíróságának* (a továbbiakban: EUB) a megállapodás korábbi változatáról adott 1/09. sz. véleménye⁹ (a továbbiakban: *EUB-vélemény*) nyomán alakították ki és fogadták el. A megállapodás e korábbi terveze ugyanis még olyan ún. vegyes szerződés megkötését irányozta volna elő, amelynek az EU tagállamai mellett részesévé váltak volna az Európai Szabadalmi Egyezménynek (a továbbiakban: ESZE) az EU-n kívüli szerződő államai és maga az Európai Unió is. Az EUB a megállapodás-tervezetet nem találta összeegyeztethetőnek az Európai Unióról szóló szerződés (a továbbiakban: *EUSZ*) és az EUMSZ rendelkezéseivel. Az ennek nyomán átdolgozott megállapodástervezet (lehetséges) szerződő feleinek körét szűkítették az EU tagállamaira (amellett, hogy az uniós jog elsőbbségét és megfelelő érvényesülését biztosító rendelkezéseket illesztettek a megállapodásba [ld. a 2.4. pontot]).

Mivel az ESZB-megállapodás teremti meg az egységes hatályú európai szabadalmakkal kapcsolatos jogvitákban eljáró bírósági fórumrendszert¹⁰, a *UPP Rendelet* és a *Fordítási Rendelet* az ESZB-megállapodás nélkül nem alkalmazható. Az említett két uniós rendelet alkalmazásának kezdetét ezért az ESZB-megállapodás hatálybalépéséhez köthették hozzá: *mindkét rendeletet csak az ESZB-megállapodás hatálybalépésétől kezdődően lehet alkalmazni*.¹¹ Emellett valamely európai szabadalom egységes hatálya csak azokban a tagállamokban áll be, amelyekre nézve az egységes hatály bejegyzésének időpontjában az ESZB joghatósága kiterjed, tehát azokban a tagállamokban, amelyek már ratifikálták a megállapodást.¹² Ebből következően az ESZB-meg-

4 A Kormány 1666/2013. (IX. 23.) Korm. határozata a szellemi tulajdon védelmére irányuló nemzeti stratégia elfogadásáról és a végrehajtásával összefüggő feladatokról. Ld. a határozat mellékletét képező stratégia 3.1.3. és 4.1.3.1. pontjait. Ld. még pl.: NÉMETH GÁBOR: *Az új európai szabadalmi rendszer megteremtésére irányuló munka – az Egységes Szabadalmi Bíróság felállításáról*. Előadás a Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesületben (MIE). Budapest, 2015. április 22., 1–21.; PAPP LÁSZLÓ: *Út az egységes szabadalmi oltalom és az Egységes Szabadalmi Bíróság felé*. Miskolci Jogi Szemle. 9. évfolyam (2014) 1. sz. 134–147.; JÓKÚTI ANDRÁS: *Célgényes vagy utolsó kanyar? Helyzetkép az európai szabadalmi reformról*. Előadás a MIE-ben. Budapest, 2015. november 25., 1–18. A MIE-előadások hozzáférhetők a MIE honlapján: <http://www.mie.org.hu>. (2016.10.14.)

5 Ld. az Európai Unióról szóló szerződés 20. cikkét, valamint az Európai Unió működéséről szóló szerződés 326–334. cikkét. Ld. továbbá az egységes szabadalmi oltalom létrehozásának területén megvalósítandó megerősített együttműködésre való felhatalmazásról szóló, 2011. március 10-i 2011/167/EU tanácsi határozatot (HL L 76., 2011. 3. 22., 53.) és az Európai Unió Bíróságának 2013. április 16-i ítéletét a C-274/11. és C-297/11. sz. Spanyolország kontra Tanács egyesített ügyekben. Az ítélet elutasította a Spanyol Királyságnak és az Olasz Köztársaságnak a szóban forgó tanácsi határozat megsemmisítésére irányuló keresetét. Utóbb, 2015. május 5-én az EUB elutasította Spanyolországnak a UPP Rendelet (6. jegyzet) és a Fordítási Rendelet (7. jegyzet) megsemmisítésére irányuló keresetét is; ld. az Európai Unió Bíróságának 2015. május 5-i ítéletét a C-146/13. sz. Spanyolország kontra Parlament és Tanács ügyben és a C-147/13. sz. Spanyolország kontra Tanács ügyben.

6 Az Európai Parlament és a Tanács 1257/2012/EU rendelete (2012. december 17.) az egységes szabadalmi oltalom létrehozásának területén megvalósítandó megerősített együttműködés végrehajtásáról. HL L 361., 2012. 12. 31., 1.

7 A Tanács 1260/2012/EU rendelete (2012. december 17.) az egységes szabadalmi oltalom létrehozásának területén megvalósítandó megerősített együttműködésnek az alkalmazandó fordítási szabályok tekintetében történő végrehajtásáról. HL L 361., 2012. 12. 31., 89.

8 A megállapodás – preambuluma és 1. cikke szerint – a szerződő tagállamok között jön létre; a 2. cikk b) és c) pontjában található fogalom meghatározások szerint tagállamon az EU valamely tagállamát, szerződő tagállamon pedig bármely olyan tagállamot kell érteni, amely az ESZB-megállapodásnak részes fele. A 84. cikkből következően pedig a megállapodás csak az EU tagállamai előtt áll(t) nyitva aláírásra, és csak az EU tagállamai erősíthetik meg a megállapodást vagy csatlakozhatnak hozzá. A Brexit távlatának hatására azonban újabbban egyes szakirodalmi vélemények vitatják, hogy az EUB 1/09. sz. véleményéből valóban szükségszerűen és elkerülhetetlenül következik-e, hogy az ESZB-megállapodást csak az EU-tagállamok köthetik meg és csak az ő részvételükkel működhet. RICHARD GORDON – TOM PASCOE: *The Effect of „Brexit” on the Unitary Patent Regulation and the Unified Patent Court Agreement* London, 12 September 2016. 1–39.

9 2011. március 8-i 1/09. sz. vélemény (EBHT 2011., I-01137).

10 A UPP Rendelet preambuluma (24) és (25) bekezdése szerint „az egységes hatályú európai szabadalmakkal kapcsolatos bíráskodást az európai szabadalmak és az egységes hatályú európai szabadalmak egységes szabadalmi bíráskodási rendszerét felállító aktusnak kell létrehozni és szabályozni” az egységes hatályú európai szabadalmakkal kapcsolatos ügyeket tárgyaló Egységes Szabadalmi Bíróság felállítását létfonosságú az ilyen szabadalmak megfelelő működése, az ítélkezési gyakorlat következetessége és az ebből fakadó jogbiztonság, valamint a szabadalom jogosultjai számára a költséghatékonyság biztosítása érdekében. Ezért alapvető jelentősége van annak, hogy a részt vevő tagállamok nemzeti alkotmányos és parlamenti eljárásaikkal összhangban megerősítsék az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodást, és megtegyék a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy ez a Bíróság minél hamarabb megkezdhesse működését.”

11 UPP Rendelet 18. cikk (2) bek., Fordítási Rendelet 7. cikk (2) bek.

12 A UPP Rendelet 18. cikkének (2) bekezdése értelmében – a 3. cikk (1) és (2) bekezdésében, valamint a 4. cikk (1) bekezdésében található általános szabályoktól eltérően – „az az európai szabadalom, amelynek egységes hatályát bejegyezték az egységes szabadalmi oltalom nyilvántartásába, csak azon részt vevő tagállamokban

Tanulmány

állapodás ratifikációjáról való döntés az arról való döntést is jelenti, hogy az egységes szabadalmi oltalom hatálya kiterjed-e hazánkra is.

3. Az említett két uniós rendelet közül a UPP Rendelet célja a belső piac igényeit kiszolgáló egységes hatályú európai szabadalom létrehozása, amely a megerősített együttműködésben részt vevő 26 tagállam (Spanyolország és Horvátország kivételével valamennyi EU-tagállam) területén hatályos, és amelyet e 26 tagállam összességére vonatkozóan lehet majd korlátozni, átruházni, megsemmisíteni, illetve oltalmának megszűnését megállapítani.¹³ E főszabálytól tér el az előző pontban említett – a rendelet 18. cikkének (2) bekezdésében található – átmeneti rendelkezés, amely az ESZB-megállapodás fokozatos hatálybalépésével és ezáltal az egységes hatály fokozatos területi kiterjedésével számol.

A nemzeti szabadalmak és az Európai Szabadalmi Hivatal (a továbbiakban: ESZH) által – a bejelentő választása szerinti államokra nézve – központilag megadott európai szabadalmak eddig ismert rendszere az új szabályok hatálybalépését követően is megmarad¹⁴; az „egységes hatályú európai szabadalom” az európai szabadalmak speciális válfaját fogja képezni.¹⁵ A szabadalmas a „hagyományos” európai szabadalom megadásától számított egy hónapon belül kérheti majd az ESZH-tól, hogy az európai szabadalmat egységes hatállyal vegyék lajstromba.¹⁶ Az egységes hatályú európai szabadalmak és fenntartási díjaik adminisztrációját, valamint az ezzel összefüggő lajstromvezetési feladatokat – a részt vevő tagállamok összességének megbízása alapján – az ESZH fogja ellátni.¹⁷

A Fordítási Rendelet értelmében az egységes hatályú európai szabadalmaknak a 25 tagállam területén való hatályosulásához – egy külön szabályozott átmeneti időszakon túl – nem lenne szükség további fordítások benyújtására azt kö-

vetően, hogy az európai szabadalmat megadták, a megadott szabadalom szövegét pedig (a leírást a megadás nyelvén, azaz angolul, németül vagy franciául; az igénypontokat pedig mindhárom nyelven) közzétették.¹⁸ Ennek alapján az oltalom terjedelmét meghatározó igénypontosorozat az ESZH három hivatalos nyelvén (angolul, franciául és németül), a leírás pedig a megadás nyelvén (angolul vagy franciául vagy németül) lesz hozzáférhető (és ez utóbbi képezi majd a szabadalom hivatalos szövegét is). Európai szabadalmi bejelentést ezentúl is bármilyen nyelven lehet majd tenni, az ESZE alapján előírt két hónapos határidőn belül azonban továbbra is angolra, németre vagy franciára kell fordítani annak érdekében, hogy az ESZH elbírálja azt.¹⁹ A Fordítási Rendelettel bevezetett újítás e téren abban áll, hogy – egy bizonyos (utóbb 500 euróban meghatározott)²⁰ „plafonig”, felső összeghatárig – megtérítik ennek a fordításnak a költségeit azok²¹ számára, akik a bejelentést az EU olyan hivatalos nyelvén teszik meg, amelyik az ESZH-nak nem hivatalos nyelve.²²

Jogvita esetén a szabadalmasnak az egységes hatályú szabadalom teljes fordítását el kell készítenie az állítólagos bitorló lakóhelyének vagy a bitorlás helyének, illetve az eljáró bíróság székhelyének megfelelő tagállam hivatalos nyelvére. Az eljáró bíróságnak a kártérítési igények megítélése kapcsán figyelembe kell majd vennie, ha ezt megelőzően az állítólagos bitorló nem férhetett hozzá a szabadalom szövegéhez a saját nyelvén, és ezért nem volt tőle észszerűen elvárható, hogy felismerje: bitorlást követ el (az objektív jogkövetkezmények – pl. a további jogsértéstől való eltiltás – azonban mindenképpen, ilyen esetben is alkalmazhatók lennének).²³ Mindemellett az ESZH a gépi (automatizált, online hozzáférhető) fordítások olyan rendszerét építi ki, amely ingyenes hozzáférést biztosít a közzétett szabadalmi bejelentések és a megadott szabadalmak fordításához az EU valamennyi hivatalos nyelvén. Mindez azonban csupán a „szabadalmi tájékoztatás” céljait fogja szolgálni, a gépi úton előállt fordítások ugyanis nem rendelkeznek joghatással. Szintén joghatás nélküli fordítások lesznek a szabadalom szövegének azok a nyelvi verziói, amelyeket „a jó minőségű gépi fordítások rendelkezésre állásáig” (de legfeljebb 12 évig) tartó átmeneti időszakban kell majd a szabadalmasoknak a megadásról szóló értesítés meghirdetését követő egy hónapon belül, az egységes hatály bejegyzése iránti kérelemmel együtt be-

rendelkezik egységes hatállyal, amelyekben az Egységes Szabadalmi Bíróság az egységes hatályú európai szabadalmak tekintetében a bejegyezés napján kizárólagos joghatósággal rendelkezik.”

13 UPP Rendelet 3. cikk.

14 UPP Rendelet (26) preambulumbekkezdés.

15 UPP Rendelet 2. cikk c) pont. E különböző szabadalmi rendszerek együttélése témájában ld. különösen: RETO M. HILTY – THOMAS JAEGER – MATTHIAS LAMPING – HANNS ULLRICH: *The Unitary Patent Package: Twelve Reasons for Concern*. Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law (MPI), Munich, 17 October 2012. 1–5.; HANNS ULLRICH: *Harmonizing Patent Law: The Untamable Union Patent*. MPI Research Paper No. 12–03. 1–58.; MANUEL DESANTES REAL: *European Union Patent System or European Patent System? Challenges and Risks*. „Intellectual Property Protection in the EU: Challenges, Risks and Prospects” – Conference organised by the Lithuanian Presidency of the European Union. Vilnius, 8–9 October 2013. 1–46. VICENZO DI CATALDO: *Competition (or confusion?) of models and coexistence of rules from different sources in the European patent with unitary effect: Is there a reasonable alternative?* Queen Mary Journal of Intellectual Property. Vol. 4., No 3. 195–212. MIHÁLY FICSOR: *Coexistence of national patents, European patents and patents with unitary effect*. ERA Forum (2013) Volume 14, Number 1. 95–115.

16 UPP Rendelet 4. cikk, 9. cikk (1) bek. g) és h) pont. A rendelet 18. cikkének (6) bekezdése a folyamatban lévő európai szabadalmi bejelentések kapcsán is módot ad az egységes hatály igénylésére, azaz erre vonatkozó kérelmet is lehet majd nyújtani minden olyan európai szabadalom esetében, amelyet a rendelet hatálybalépését követően adnak meg.

17 UPP Rendelet 9. cikk.

18 Fordítási Rendelet 3. cikk (1) bek., 6. cikk.

19 Ld. az ESZE 14. cikkének (2) bekezdését és az ESZE Végrehajtási Szabályzatának (a továbbiakban: ESZE VSZ) 6. szabályát. Az ESZE 2000-ben felülvizsgált szövegét a 2007. évi CXXX. törvény, az ESZE VSZ-t a 319/2007. (XII. 5.) Korm. rendelet hirdette ki.

20 Article 4, Rules relating to Fees for Unitary Patent Protection; SC/D 2/15, Decision of the Select Committee of the Administrative Council of 15 December 2015 adopting the Rules relating to Fees for Unitary Patent Protection.

21 Feltéve, hogy a kompenzációt igénylő személy EU-tagállamban honos kis- vagy közép vállalkozás, természetes személy, nonprofit szervezet, egyetem vagy közfinanszírozású kutatóhely.

22 Fordítási Rendelet 5. cikk.

23 Fordítási Rendelet 4. cikk.

nyújtaniuk. Ezek a franciául vagy németül megadott európai szabadalmak esetében angol fordítások lesznek, angolul megadott európai szabadalmak esetében pedig az EU bármely más hivatalos nyelvén készült fordítások.²⁴

4. Az ESZB-megállapodás az egységes hatályú európai szabadalom rendszerének másik fő pillére. A megállapodás célja az egységes hatályú európai szabadalmakkal és a „klasszikus” európai szabadalmakkal összefüggő peres eljárások lefolytatására hivatott bírósági szervezet létrehozása. A megállapodásnak csak az EU tagállamai lehetnek részesei, az Európai Szabadalmi Szervezet (a továbbiakban: ESZSZ) EU-n kívüli tagjainak erre tehát nincs lehetőségük.²⁵

A megállapodás a részes tagállamok nemzeti bíróságainak egyes feladatait átvevő közös, nemzetközi bírósági szervezetet hoz létre mind az egységes hatályú, mind a „hagyományos” európai szabadalmakkal²⁶ összefüggő jogviták rendezésére.²⁷ A reform eredményeképpen tehát a „klasszikus” európai szabadalmakra vonatkozó szabályrendszer is változik: egyfelől azért, mert az ESZB-megállapodás az oltalom tartalmát is egységesíti az ESZB-megállapodásban részes államokban, másfelől pedig azért, mert a velük kapcsolatos jogérvényesítési és megsemmisítési eljárások – az alapesetben hétéves átmeneti időszak lejártát követően, az ESZB kizárólagos joghatósága eredményeképpen – kikerülnek a tagállami bíróságok és hatóságok hatásköréből.

Az ESZB kizárólagos hatáskörébe²⁸ elsődlegesen az (egységes hatályú és „hagyományos”) európai szabadalmak bitorlásával és érvényességével (megsemmisítésével) kapcsolatos ügyek tartoznak (ideértve az európai szabadalmi bejelentésekkel és az ilyen szabadalmak oltalmi idejét meghosszabbító kiegészítő oltalmi tanúsítványokkal kapcsolatos ügyeket is)²⁹, kiegészülve néhány egyéb feladattal. Az ESZB jár el a következő ügyekben:³⁰

- a tényleges bitorlás vagy azzal fenyegető cselekmények tárgyában indított keresetek, a hasznosítási engedélyeket érintő viszontkeresetek, nemleges megállapítás iránti keresetek;
- az ideiglenes és biztosítási intézkedések iránt indított keresetek, a szabadalmak megsemmisítése iránti keresetek, viszontkeresetek³¹;

– a közzétett szabadalmi bejelentés által biztosított ideiglenes oltalom alapján benyújtott kártérítési keresetek vagy kártalanítási keresetek;

– a találmánynak a szabadalom megadását megelőző hasznosításával, illetve az előhasználati joggal kapcsolatos keresetek;

– a UPP Rendelet 8. cikke szerinti licenccijjal kapcsolatos keresetek;

– az ESZH által az egységes hatályú szabadalomra vonatkozóan – a UPP Rendelet 9. cikke alapján – hozott határozatokkal kapcsolatos keresetek.

Az ESZB határozatainak hatálya az egységes szabadalom esetében a megerősített együttműködésben részt vevő valamennyi tagállam területére³², európai szabadalom esetében pedig azoknak a szerződő tagállamoknak a területére terjed ki, amelyekben az adott európai szabadalom hatályos.³³

Az ESZB a helyi (vagy regionális) divíziókból és a központi divízióból álló Elsőfokú Bíróságból és Fellebbviteli Bíróságból tevődik össze³⁴, olyan – nemzetközi összetételű – tanácsokkal, amelyekben a szükséges műszaki szakértelmet is biztosítják.³⁵ Helyi divízióknak a saját területén történő létrehozását bármely szerződő tagállam kezdeményezheti; egynél több, de legfeljebb négy helyi divízió azonban csak meghatározott szabadalmi ügyszám felett létesíthető. A helyi divíziót felállító tagállam biztosítja a divízió működtetéséhez szükséges infrastruktúrát. Regionális divízió közös felállítását két vagy több tagállam kérelmezheti. E tagállamok közösen gondoskodnak az infrastruktúráról és jelölik ki az érintett regionális divízió székhelyét; a regionális divízió tarthat tárgyalásokat a székhelyén kívül is, akár több helyszínen is.³⁶

Az ESZB Elsőfokú Bíróságának központi divíziója Párizsban fog működni, de a központi divízióban két szakosodott szekció jön létre: az egyik – a megállapodásnak a Brexitről hozott népszavazási döntést megelőzően aláírt szövege szerint – Londonban (elsősorban gyógyszeripari ügyekben), a másik Münchenben (főként gépipari területen).³⁷ A mediációs és választottbírói központnak³⁸ Ljubljana és Lisszabon ad otthont³⁹, a Fellebbviteli Bíróság székhelye pedig Luxembourg lesz.⁴⁰ Az ESZB bírának képzési rendszeréhez kapcsolódó infrastruktúra Budapesten kapott helyet.⁴¹

24 Fordítási Rendelet 6. cikk.

25 Ld. a 8. jegyzetet.

26 ESZB-megállapodás 3. cikk.

27 Azok a tagállamok, melyek nem részesei az egységes szabadalom területén létrehozott megerősített együttműködésnek, a területükön hatályos európai szabadalmak tekintetében lehetnek a megállapodás részesei.

28 Ez az ESZB-megállapodásnak a Hivatalos Lapban közölt magyar fordítása által használt terminológia; ismert olyan megközelítés is, hogy valójában az ESZB kizárólagos joghatóságáról van szó. Más kérdés, hogy a megállapodás 31. cikke külön is meghatározza az ESZB „nemzetközi joghatóságát”, az 1215/2012/EU rendelet, illetve a Luganói Egyezmény rendelkezéseinek megfelelő alkalmazását írva elő.

29 ESZB-megállapodás 3. cikk.

30 ESZB-megállapodás 32. cikk (1) bek.

31 Ezekkel egy tekintet alá esnek a kiegészítő oltalmi tanúsítványok érvénytelenségének megállapítása iránti keresetek és viszontkeresetek, amelyeket a 32. cikk (1) bekezdésének d) és e) pontja szintén felsorol.

32 De ld. a UPP Rendelet 18. cikkének (2) bekezdésében található átmeneti szabályt – a 12. jegyzetben.

33 ESZB-megállapodás 34. cikk.

34 ESZB-megállapodás 6. cikk (2) bekezdés; e rendelkezés az ESZB külön szerveként említi a Hivatalt (a Registryt).

35 ESZB-megállapodás 8. cikk.

36 ESZB-megállapodás 7. cikk és 37. cikk (1) bek.

37 ESZB-megállapodás 7. cikk (2) bek. és II. melléklet.

38 Az ESZB-megállapodásnak a Hivatalos Lapban megjelent magyar szövege szerinti megnevezés: „Szabadalmi Közvetítési és Választottbírói Központ”.

39 ESZB-megállapodás 35. cikk (1) bek.

40 ESZB-megállapodás 9. cikk (5) bek.

41 ESZB-megállapodás 19. cikk (1) bek.

Tanulmány

Az ügyeknek az Elsőfokú Bíróság egyes divíziói közötti megosztásáról – sajátos, az ESZB-n belül érvényesülő „illetékességi” szabályok révén – a megállapodás 33. cikke részletesen rendelkezik. Több kérdésben (pl. megsemmisítési, nemleges megállapítási vagy az ESZH határozatainak felülvizsgálatával kapcsolatos ügyekben) eleve a központi divízió eljárását írja elő, míg más esetekben e divízió felé „tereli” a feleket és az eljárásokat.⁴² Az ESZH-határozatok felülvizsgálata kivételével a felek mindazonáltal bármely ügyben megválaszthatják az eljáró fórumot az Elsőfokú Bíróságon belül, azaz megállapodhatnak abban, hogy a keresettel az általuk kiválasztott divízióhoz fordulnak; a megállapodás „természetesen” külön kifejezetten megerősíti, hogy a választott divízió lehet a központi divízió is.

Az ESZB a határozatait a megállapodás rendelkezéseire, az uniós jogra (ideértve a UPP Rendeletet és a Fordítási Rendeletet), az ESZE rendelkezéseire és a nemzeti jogra alapozza, továbbá az alkalmazandó jog részét képezik a szabadalmakra vonatkozó és valamennyi szerződő tagállamra nézve kötelező egyéb nemzetközi megállapodások is. Az ESZB-megállapodás maga is tartalmaz anyagi jogi rendelkezéseket (pl. a közvetlen és közvetett bitorlás eseteit, az európai szabadalom hatályának korlátait illetően).⁴³ Az ESZB-megállapodás 24. cikkének (2) bekezdése pedig a következő kollíziós jogi normát tartalmazza: ha az ESZB „határozatai a nemzeti jogon alapulnak, beleértve adott esetben a nem szerződő államok jogát is, az alkalmazandó jog meghatározására az alábbi módon kerül sor:

- a) az uniós jog közvetlenül alkalmazandó, nemzetközi magánjogi szabályokat tartalmazó rendelkezései által, vagy
- b) az uniós jog közvetlenül alkalmazandó rendelkezéseinek hiányában vagy ha ezek nem alkalmazandók, nemzetközi magánjogi szabályokat tartalmazó nemzetközi jogi aktusok által; vagy
- c) az a) és b) pontban említett rendelkezések hiányában a Bíróság által meghatározott, nemzetközi magánjogról szóló nemzeti rendelkezések által.”⁴⁴

Az ESZB az uniós jog elsőbbségének tiszteletben tartásával működik (és ezért a tagállamok felelősséggel is tartoznak), az uniós jog értelmezésének és érvényességének kérdéseiben – az előzetes döntéshozatali eljárás segítségével – szorosan együttműködve az EUB-bal. A megállapodás szerződő felei között sem az EU, sem harmadik országok nem jelennek meg, erre tekintettel az ESZB az Unió bírósági szervezetrendszerébe oly módon illeszkedik, hogy az uniós jog szempontjából nemzeti bíróságnak minősül. Az uniós jog helyes alkalmazása és egységes értelmezése érdekében az ESZB az EUMSZ 267. cikkével összhangban az EUB-hoz fordul. Ha elsőfokú

eljárásban merül fel az uniós jog értelmezését, érvényességét érintő kérdés, akkor lehetőségként kínálkozik az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése, a Fellebbviteli Bíróság előtti eljárásban pedig kötelezettségként. A szerződő tagállamok egyetemleges kártérítési felelősséggel tartoznak mindazért a kárért, amelyet az ESZB Fellebbviteli Bírósága az uniós jogot sértő döntése révén okoz. Az érintett fél a lakóhelye/székhelye (másodsorban a telephelye, harmadsorban a Fellebbviteli Bíróság székhelye) szerinti szerződő tagállamban nyújthatja be a kártérítési keresetet, amelynek sikeres elbírálása esetén az eljáró bíróság szerinti szerződő tagállam köteles a teljes kártérítési összeget megfizetni (ennyiben tehát – a károsult nézőpontjából – ez nem is klasszikus egyetemlegesség). Az adott tagállam a kifizetett összeg vonatkozásában a többi tagállamtól arányos (az ESZB költségeihez való tagállami hozzájárulások hányadával megegyező arányú) hozzájárulásra jogosult. Az ESZB tevékenységéért közvetlenül a szerződő tagállamok tartoznak egyetemleges felelősséggel, valamennyi szerződő tagállam egyéni felelősségének megállapítása érdekében pedig az EUMSZ 258–260. cikkei szerinti kötelezett-szégszegési eljárás indítható.⁴⁵

Az ESZB előtti eljárásban a feleket a valamely szerződő tagállam területén bírósági képviselőre jogosult ügyvédek vagy – „megfelelő képesítéssel” rendelkező – európai szabadalmi ügyvivők képviselhetik, akiknek a munkáját felszólalási joggal rendelkező, „kísérő személyként” eljáró egyéb szabadalmi ügyvivők segíthetik.⁴⁶

Az eljárás nyelve az ESZB divíziójának otthont adó szerződő tagállam hivatalos nyelve vagy pedig – közös regionális divízió esetében – az érintett szerződő tagállamok által kijelölt hivatalos nyelv; mindkét esetben dönthetnek úgy az érintett szerződő államok, hogy az adott divízió előtti eljárás nyelveként az ESZH hivatalos nyelvét jelölik ki (vagy azt is kijelölik ekként). A központi divízió előtti eljárásban az eljárás nyelve a szabadalom nyelve, azaz az ESZH-nyelv, amelyen az adott szabadalmat megadták. A felek az eljáró tanács jóváhagyásával a helyi és regionális divízióknál is megállapodhatnak arról, hogy a szabadalom nyelvét választják.⁴⁷ A felek egyetértésével az eljáró tanács célszerűségi és méltányossági szempontok alapján dönthet úgy, hogy a szabadalom nyelve legyen az eljárás nyelve. Az Elsőfokú Bíróság elnöke valamelyik fél kérésére és a többi fél meghallgatását követően, méltányossági és egyéb szempontok alapján dönthet úgy, hogy az eljárás nyelveként a szabadalom nyelvét használják. Másodfokon, a Fellebbviteli Bíróság előtt az eljárás nyelve főszabályként az elsőfokú eljárásával egyezik meg. Bármelyik fél kérelmére, a szükség-

42 Ld. erre példaként a 33. cikk (1) bekezdésének utolsó előtti és utolsó albekezdését, (2) bekezdésének második albekezdését vagy (3) bekezdésének c) pontját.

43 ESZB-megállapodás 25–30. cikk.

44 Ehhez az ESZB-megállapodás 24. cikkének (3) bekezdése hozzáfűzi: „[a] nem szerződő államok jogát kell alkalmazni, amikor a (2) bekezdésben említett szabályok alkalmazásából ez következik, különösen a 25–28., valamint az 54., 55., 64., 68. és 72. cikkel kapcsolatban”.

45 ESZB-megállapodás 20–23. cikk.

46 ESZB-megállapodás 48. cikk.

47 Az ESZB eljárási szabályzatának tervezete szerint az eljáró tanács jóváhagyásának hiányában a felek mindazonáltal kérhetik, hogy ügyükben más divízió járjon el, nyilván az általuk választott nyelven. Ez következik egyébként az ESZB-megállapodás 33. cikkének (7) bekezdéséből is.

gesnek ítélt mértékben a tárgyaláson tolmácsolást fognak biztosítani, és a nyelvi akadályok leküzdése érdekében – bizonyos feltételekkel – a központi divízió előtti eljárásokban a dokumentumok fordítását is lehet majd igényelni. Az ESZB-megállapodás egyik leginkább dodonai rendelkezése szerint mindazonáltal „[a]z Elsőfokú Bíróság tanácsai és a Fellebbviteli Bíróság a megfelelőnek ítélt mértékig eltekinthetnek a fordítás követelményétől”.⁴⁸

A megállapodás végrehajtásával és alkalmazásával kapcsolatos feladatok és döntések az Igazgatási Bizottság, a Költségvetési Bizottság és a Tanácsadó Bizottság hatáskörébe tartoznak. (A bírójelöltek kiválasztása a szabadalmi szakemberekből álló Tanácsadó Bizottság, a bírák kinevezése pedig az Igazgatási Bizottság kompetenciája).⁴⁹

Mivel az Európai Unió nem részese az ESZB-megállapodásnak, a bíraskodási rendszert – a korábbi tervekkel ellentétben – uniós hozzájárulás nélkül kell elindítani és működtetni. Az ESZB költségvetésének bevételi forrásaiként lényegében kizárólag a bíróság eljárási illetékei és a tagállami hozzájárulások jelentkeznek. Bár alapvető célkitűzés, hogy az ESZB önfinanszírozó módon működjön, a tagállami hozzájárulásokra mindenképpen szükség lesz a kezdeti időszakban az intézmény felállításához, az átmeneti időszak során (7+7 évig), illetve amikor majd a bíróság költségvetésének kiegyensúlyozása érdekében kiegészítő befizetéseket kell folyósítani.⁵⁰

A 89. cikk az ESZB-megállapodás hatálybalépését (azon túl, hogy az legkorábban 2014. január 1-jén következhetett volna be, ami ma már nyilvánvalóan nem lehetséges) meghatározott számú – legalább tizenhárom – ratifikációhoz (egész pontosan: a tizenharmadik megerősítő vagy csatlakozási okmány letétbe helyezéséhez) köti, a ratifikáló szerződő tagállamok között pedig szerepelnie kell annak a háromnak, amelynek területén a megállapodás aláírását megelőző évben a legtöbb európai szabadalom volt hatályban⁵¹ [a hatálybalépés harmadik előfeltételét a 1215/2012/EU rendelet („Brüsszel I. rendelet”)⁵² megfelelő módosításának hatálybalépése képezi; ez a feltétel teljesült].⁵³ A hatálybalépést követő hétéves (és további – legfeljebb – hét évre meghosszabbítható) átmeneti időszak alatt az érintettek

még fordulhatnak a nemzeti bíróságokhoz és hatóságokhoz is a hagyományos, azaz az egységes hatály nélküli európai szabadalmakat érintő jogvitáikkal. Emellett az átmeneti időszak lejártát megelőzően tett európai szabadalmi bejelentés bejelentője vagy az olyan európai szabadalom jogosultja, amelyet az átmeneti időszak lejártá előtt adtak meg vagy az átmeneti időszak lejártát megelőzően tett bejelentés alapján adtak meg, élhet az ún. *opt-out* (kívül maradás) lehetőségével. Az *opt-out* eredményeképpen az adott szabadalomra az ESZB kizárólagos hatásköre nem terjed ki (tehát vele kapcsolatban a nemzeti bíróságok és hatóságok járnak el).

Az ESZB-megállapodás aláírása alkalmával elfogadott nyilatkozatukkal az aláíró országok kötelezettséget vállaltak az ESZB-megállapodás mihamarabbi ratifikációjára. Emellett *Előkészítő Bizottság* létrehozását határozták el annak érdekében, hogy a rendszer minél előbb működésbe léphessen. E bizottság számos előkészítő feladat ellátásáért felel (pl. a bírák képzésének megkezdésért, az ESZB eljárási szabályzatának kidolgozásáért, az első évre szóló költségvetés tervezéséért, az ESZB testületeinek megalakításáért), és igen aktívan működik a megállapodás aláírása óta. Az előkészítő munka részeként, illetve annak megkönnyítése érdekében 2015 októberében jegyzőkönyvet írtak alá az ESZB-megállapodás ideiglenes alkalmazásáról.⁵⁴

III.

Az ESZB és az ESZB-megállapodás – alkotmányossági olvasatban

I. Az ESZB-t mint nemzetközi szervezetet és az azt létrehozó ESZB-megállapodást (és az egységes hatályú európai szabadalom rendszerének egyes kapcsolódó elemeit) alapvetően két kérdéskörben indokolt megvizsgálni az Alaptörvénnyel való összhang szempontjából. Egyfelől annak elemzése szükséges, hogy az ESZB-megállapodás és a vele létrejövő bírósági rendszer megvalósít-e „szuverenitástranszfert” – jár-e az Alaptörvényből eredő hatáskörök átengedésével, de legalábbis más államokkal közös gyakorlásával, és ha igen, erre található-e alkotmányos felhatalmazás az Alaptörvényben. Másfelől elengedhetetlennek látszik annak körüljárása is, hogy az ESZB és az egységes hatályú európai szabadalom nyelvi rezsimje összeegyeztethető-e a Magyarország hivatalos nyelvét és a bírósági és hatósági eljárások nyelvét meghatározó rendelkezésekkel. Ez az írás e két alapvető alkotmányossági kérdés közül ezúttal az elsővel foglalkozik: az ESZB-megállapodás és az igazságszolgáltatási szuverenitás viszonyát vizsgálja meg alkotmányossági nézőpontból. A második téma külön tanulmányt érdemel.

48 ESZB-megállapodás 49–51. cikk.

49 ESZB-megállapodás 11–16. cikk.

50 ESZB-megállapodás 36–39. cikk.

51 Ez a három állam: az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország. A kézirat lezárásáig (2016 októberéig) 11 tagállam ratifikációs okmányát helyezték letétbe, az említett három állam közül pedig Franciaországot. Magyarország még nem ratifikálta az ESZB-megállapodást. Ld.: <http://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/agreements-conventions/agreement/?aid=2013001> (2016.10.14.)

52 Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás). HL L 351., 2012. 12. 20., 1. o.

53 Az Európai Parlament és a Tanács 542/2014/EU rendelete (2014. május. 15.) az 1215/2012/EU rendeletnek az Egységes Szabadalmi Bíróság és a Benelux Bíróság vonatkozásában alkalmazandó szabályok tekintetében történő módosításáról. HL L 163., 2014. 5. 29., 1. o. A rendelet 2014. május 30-án hatályba lépett, és 2015. január 10-től kell alkalmazni.

54 Protocol to the Agreement on a Unified Patent Court on provisional application; https://www.unified-patent-court.org/sites/default/files/Protocol_to_the_Agreement_on_Unified_Patent_Court_on_provisional_application.pdf; ld. továbbá: az Egységes Szabadalmi Bíróságról szóló megállapodás ideiglenes alkalmazásáról szóló jegyzőkönyv szövegének végleges megállapítására adott felhatalmazásról szóló 1704/2015. (X. 5.) Korm. határozatot.

Tanulmány

2. Az ESZB-megállapodás megerősítése és kihirdetése meg fogja követelni – egyebek mellett – szabadalmi (anyagi és eljárási) jogunk, valamint feltehetőleg a bíróságok szervezetére és igazgatására, illetve a bírák jogállására vonatkozó előírások módosítását is. A várhatóan szükséges változtatások bemutatására és elemzésére ez az írás azonban sem tárgykörénél fogva, sem a terjedelem korlátjai miatt nem vállalkozhat.

IV.

Az ESZB-megállapodás és Magyarország igazságszolgáltatási szuverenitása

1. Az Alaptörvényből, valamint az Alkotmánybíróság – részben a korábbi Alkotmányra, részben már az Alaptörvényre épülő – gyakorlatából egyértelműen következik, hogy nemzetközi szerződéssel korlátozható a magyar állam szuverenitása (akár egyes alkotmányos hatáskörök átengedésével vagy más államokkal közös gyakorlásuk útján is); megvannak azonban annak az alkotmányos korlátai, hogy meddig mehet el az Országgyűlés a szuverenitás nemzetközi szerződés útján történő korlátozásában. A szuverenitáskorlátozás alkotmányos határait az Alkotmánybíróság már viszonylag korán kijelölte, és azokhoz későbbi gyakorlatában is – az ezzel kapcsolatos tanok bővebb kibontása során – következetesen ragaszkodott.

2. Az Alkotmánybíróság a Magyar Köztársaság és az azok tagállamai között társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás kihirdetéséről rendelkező 1994. évi I. törvény alkotmányossági vizsgálata során már leszögezte: „[a] territorialitáshoz kötődő állami főhatalom kizárólagossága [...] azt is jelenti, hogy az állam nemzetközi kapcsolataiban a főhatalmi jogosítványairól rendelkezhet. A szuverenitás korlátozása természetesen velejárója annak, hogy az állam nemzetközi kapcsolatokban szerepel, nemzetközi kötelezettségeket vállal” [30/1998. (VI. 25.) AB határozat]. Ezt megerősítette és tovább árnyalta az Alkotmánybíróság a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a szerződés szövegének kihirdetéséről szóló 1999. évi I. törvény alkotmányossági vizsgálata alapján hozott 5/2001. (II. 28.) AB határozatában: „[a] szuverenitás – bár az állam legfőbb hatalmát és függetlenségét jelenti – nem tekinthető korlátlannak. Az állam függetlenségét a nemzetközi jog korlátozza. Mivel a nemzetközi jog az államoknak jogegyenlőséget biztosít, [...] a szuverenitást korlátozó hatása nem valamely államok feletti jogrend által valósul meg, hanem az állam önkorlátozása által. Az állam önkorlátozása fejeződik ki a nemzetközi szerződések létrehozásában, valamint az azokhoz való csatlakozásban. [...] A nemzetközi kapcsolatokban pedig kifejezetten ez, a nemzetközi szerződések megkötésében is megnyilvánuló önkorlátozás jelenti a más államokkal való együttműködés alapvető feltételeit.” A szuverenitás korlátozhatóságára vonatko-

zó álláspontját az 1154/B/1995. AB határozatban (ABH 2001., 823., 826., 828.) az Alkotmánybíróság kiegészítette a következőkkel: „[a]z Alkotmány 19. § (1) bekezdése úgy szól, hogy a Magyar Köztársaság legfelsőbb államhatalmi és népképviselői szerve az Országgyűlés. A (3) bekezdés f) pontja kimondja, hogy e jogkörében az Országgyűlés megköti a Magyar Köztársaság külkapcsolatai szempontjából kiemelkedő fontosságú nemzetközi szerződéseket. [Vagyis] az Alkotmánynak az Országgyűlés hatásköréről szóló 19. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezése alapján az Alkotmány számolt a nemzetközi kapcsolatok körében a nemzeti szuverenitás bizonyos korlátozásával.” E tanokat az Alkotmánybíróság – megerősítőleg – felidézte abban a határozatában is, amellyel elutasította az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról szóló lisszaboni szerződést kihirdető 2007. évi CLXVIII. törvény alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt [143/2010. (VII. 14.) AB határozat]. Ez azért is tűnik fontosnak, mivel e határozatra többször is hivatkozott azóta az Alkotmánybíróság az Alaptörvény rendelkezései alapján hozott határozataiban is [így pl. a témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű 22/2012. (V. 11.) AB határozatban is].⁵⁵

3. A hatáskörtranszfer, avagy szuverenitáskorlátozás alkotmányos mozgásterének kijelölése a 30/1998. (VI. 25.) AB határozattal kezdődött meg az Alkotmánybíróság gyakorlatában.⁵⁶ E határozat – egyebek mellett – a következőkre mutatott rá: „a nemzetközi kapcsolatok alakítására

⁵⁵ Noha az Alaptörvény 5. pontja értelmében az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítették (az e határozatok által kifejtett joghatások fenntartása mellett), az Alkotmánybíróság egyébként is – meghatározott feltételekkel – kész az előző Alkotmány alapján hozott határozataiban kifejtetteket az Alaptörvény értelmezése során is figyelembe venni. A 22/2012. (V. 11.) AB határozat e feltételeket a következőképpen határozta meg: „Az Alkotmánybíróság feladata az Alaptörvény védelme. Az Alkotmánybíróság az újabb ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatálybalépése előtt hozott korábbi határozata az akkor elbírált alkotmányjogi kérdéssel összefüggésben tartalmazott, feltéve, hogy az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges. Az Alkotmánybíróság az egyes hatásköreiben eljárva alkotmány-értelmezést végez, akkor is, ha ez nem elvont, mint az Abtv. 38. § (1) bekezdése szerinti hatáskörben, hanem jogszabály vagy bírói döntés vizsgálatához kapcsolódik. Az egyes intézményekről, alapelvekről és rendelkezésekről kialakított értelmezése a határozataiban található meg. Az Alkotmánybíróságnak azokra az alapértékekre, emberi jogokra és szabadságokra, továbbá alkotmányos intézményekre vonatkozó megállapításai, amelyek az Alaptörvényben nem változtak meg alapvetően, érvényesek maradnak. Az előző Alkotmányon alapuló alkotmánybírósági döntésekben kifejtett elvi jelentőségű megállapítások értelemszerűen irányadók az Alaptörvényt értelmező alkotmánybírósági döntésekben is. Ez azonban nem jelenti az előző Alkotmányon alapuló határozatokban kifejtettek vizsgálódás nélküli, mechanikus átvételét, hanem az előző Alkotmány és az Alaptörvény megfelelő szabályainak összevetését és gondos mérlegelést kíván. Ha az összevetésnek az az eredménye, hogy az alkotmányjogi szabályozás változatlan vagy jelentős mértékben hasonló, az átvételnek nincs akadálya. Másrészt az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybírósági döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni.”

⁵⁶ Az Alkotmánybíróság gyakorlatának és dilemmáinak feldolgozását ld. VINCZE ATTILA: Az alkotmánybíróság stratégiai és uniós és a belső jog viszonyának kezeléséhez In: Liber Amicorum Imre Vörös. HVG-ORAC 2014. 597–611.; monografikus feldolgozását ld. VÖRÖS IMRE: Csoporthaték Laokoonnal. A magyar jog és az alkotmánybírósákosdás vívódása az európai joggal. HVG-ORAC 2012.

is vonatkozik az, hogy az Országgyűlés – és értelemszerűen az állam más szervei – hatalma nem korlátlan hatalom. [...] Ezért [...] kifejezett alkotmányi felhatalmazás nélkül az Országgyűlés alkotmányosan nem jogosult az állami főhatalom kizárólagos joghatósága alá tartozó jogterületen a territorialitás elvén nemzetközi szerződésben túlterjeszkedni. E tekintetben az alkotmányosság szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a túlterjeszkedés egy viszonylag szűk, szigorúan körülhatárolt tárgykorre [...] vonatkozik.” „A népszuverenitáson alapuló demokratikus jogállam egyik követelménye [...], hogy közhatalom kizárólag demokratikus legitimáció alapján gyakorolható. A közhatalom gyakorlása körébe tartozik – egyebek mellett – a jogalkotás és jogérvényesítés intézményi, eljárási és tartalmi jellemzőinek meghatározása is.” „Teljesen más egy nemzetközi szerződésben történt konkrét és pontos állami kötelezettségvállalás, és megint más egy másik közhatalmi rendszernek történő alávetése bizonyos jogterületnek, még ha az szűk körű és szigorúan körülhatárolt tárgykorre vonatkozik is.” „[A]z Országgyűlés nemzetközi szerződések elfogadásával, illetőleg kihirdetésével sem sértheti meg az Alkotmány 2. § (1)–(2) bekezdését.”⁵⁷ „Egy nemzetközi szerződés megkötésével, illetőleg kihirdetésével az Országgyűlés nem tehet burkolt alkotmánymódosítást.” E határozatból már világosan kiolvashatók az alkotmányos hatáskörök nemzetközi szerződéssel történő átruházásának, átengedésének (más államokkal közös gyakorlásának) alkotmányossági előfeltételei, avagy korlátjai. Ez a fajta hatáskörtranszfer, avagy szuverenitáskorlátozás nem sértheti a népszuverenitáson alapuló közhatalom-gyakorlás elvét (nemcsak a jogalkotás, hanem a jogérvényesítés – azaz az igazságszolgáltatás – terén sem), nem járhat az állam függetlenségének elvesztésével, és nem eredményezhet burkolt alkotmánymódosítást. Valamely jogterület alávetése egy másik közhatalmi rendszernek pedig alkotmányos, az Alkotmányba/Alaptörvénybe illesztett felhatalmazást igényel.

A 30/1998. (VI. 25.) AB határozat a későbbi alkotmánybíróági gyakorlatban is állandó hivatkozási alapként, kiindulási pontként jelenik meg, e kezdeti tanokat az Alkotmánybíróóság csak tovább árnyalta, gazdagította, de sosem vizsgálta felül vagy haladta meg őket. Az 5/2001. (II. 18.) AB határozat is leszögezte: „[a] szuverenitás korlátozása belső jogi legitimációjának megteremtésére az alkotmányos jogrend hivatott”. A 30/1998. (VI. 25.) AB határozat alapvető tételeit a 143/2010. (VII. 14.) AB határozat is felidézte és ismételten megerősítette. A Lisszaboni Szerződést kihirdető törvény alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt – egyebek mellett – azért utasította el, mivel úgy találta: a szóban forgó szerződés *nem ássa alá*, nem kérdőjelezi meg az állam függetlenségét: „[a] Lisszaboni Szerződés reformjai, ideértve az Európai Unió jogi

személylé válását is – minden jelentőségük ellenére – sem változtattak azon, hogy a Magyar Köztársaság tagállamként, azaz az Európai Unió tagjaként, de továbbra is önálló államként vesz részt az európai integrációban, amelyre a szükséges mértékben, a magyar kormány részvételével tárgyalt és az Országgyűlés által [...] a minimálisan szükséges kétharmados arányt meghaladó többséggel ratifikált nemzetközi szerződéssel ruházott át az Alkotmányból eredő egyes hatásköröket, amelyek gyakorlása vagy továbbra is a többi állammal közösen – az európai uniós döntéshozatali szabályoknak megfelelően –, vagy az Európai Unió intézményei útján történik. Az Alkotmánybíróóság a fentieket összegezve hangsúlyozza tehát, hogy a Lisszaboni Szerződés kötelező hatályának elfogadásával és [...] kihirdetésével a Magyar Köztársaságnak sem függetlensége, sem jogállamisága, sem önálló állami léte nem szűnik meg.” Trócsányi László alkotmánybíró párhuzamos indokolása ezt az alapvető alkotmányossági követelményt tovább részletezte és még erőteljesebben fogalmazta meg, mint maga a határozat: „a közösségi (uniós) jog nem üresítheti ki az Alkotmány 2. § (1) és (2) bekezdését, illetve nem szolgálhat az alkotmányos rendszer – alkotmánymódosítás nélküli – átalakítására. Mindaddig tehát, amíg az Alkotmány 2. § (1)–(2) bekezdése a független, szuverén államiság elvét tartalmazza, azt a 2/A. §⁵⁸ szerinti hatáskörtranszfer nem annulálhatja, így különösen nem vezethet [...] az igazságszolgáltatási szervek megbízatásának a tagállamok által történő közös meghatározására. Ennek kapcsán megjegyzem, amiatt, hogy a Lisszaboni Szerződést az Országgyűlés ratifikálta, melynek alapján az Alkotmányból eredő egyes hatásköröket más tagállamokkal közösen gyakorolja, a független jogállam, illetve a szuverenitás alkotmányi szabályának sérelme nem állapítható meg. Tekintettel arra, hogy a közösségi (uniós) jogrend nem (még a Lisszaboni Szerződést követően sem) üresíti ki az állam függetlenségét, szuverenitását biztosító alkotmányi szabályokat, az indítvány alapján az Alkotmány 2. § (1)–(2) bekezdésének és 2/A. §-ának sérelme nem állapítható meg.” A Lisszaboni Szerződés ratifikációja tárgyában hozott ez az alkotmánybíróági határozat – ekkor már az Európai Unióban tagállamként való részvételhez és az ehhez szükséges közös hatáskörgyakorláshoz (szuverenitáskorlátozáshoz) az ún. Európa-klauszával adott alkotmányos felhatalmazásra is tekintettel – a további hatáskörtranszfer elé tehát azt a korlátot állította, hogy annak következtében az önálló állami lét, az ország függetlensége és szuverenitása nem szűnhet meg, illetve nem üresedhet ki (sőt esetleg nem is sérülhet). Nem fejt ki a határozat, hogy ez a követelmény az állami önállóság és függetlenség egészére vonatkozó alkotmányos tilalom vagy egy adott tárgykor, jogterület, hatalmi ág, intézmény tekintetében sem engedhető meg az önálló állami lét, a függetlenség és a szuverenitás megszűnése vagy kiüresedéssel járó sérelme. Az idézett párhuzamos indokolásból

⁵⁷ Az előző Alkotmány 2. §-ának (1) és (2) bekezdése tartalmilag megfelel az Alaptörvény B) cikkében foglaltaknak.

⁵⁸ Az Alaptörvény e tekintetben ekvivalens rendelkezései az E) cikkben találhatók.

Tanulmány

az tűnik ki, hogy van olyan álláspont, amely szerint ez a fajta függetlenségvesztés (avagy -vesztés) akkor sem tolerálható az alkotmányosság szempontjából, ha nem a teljes állami létet, hanem csak egy adott hatalmi ágat – pl. az igazságszolgáltatást – illetően következik be.

4. Az előzőekben összefoglalt alkotmánybíróági gyakorlat tükrében vizsgálendő, hogy az ESZB-megállapodás és a vele létrejövő bírósági rendszer megvalósít-e „szuverenitástranszfert” – jár-e az Alaptörvényből eredő hatáskörök átengedésével, de legalábbis más államokkal közös gyakorlásával, és ha igen, erre található-e alkotmányos felhatalmazás az Alaptörvényben.

Az Alaptörvény 25. cikkének (1) bekezdése a bíróságok számára tartja fenn az igazságszolgáltatási tevékenységet. Nem kétséges, hogy az ESZB bíróságként fog létrejönni. Nincs továbbá ok annak feltételezésére, hogy az ESZB-megállapodásnak és az ESZB alapokmányának⁵⁹ a bírák kinevezésére, függetlenségére és pártatlanságára, valamint mentelmi jogára és hivatalból való elmozdítására vonatkozó rendelkezései⁶⁰ ne elégítenék ki a részt vevő tagállamok – köztük Magyarország – e téren érvényesülő alkotmányossági követelményeit.⁶¹

Az Alaptörvény 25. cikke (2) bekezdésének a) pontja alapján bíróság dönt magánjogi jogvitában; az ESZB hatáskörébe eső ügyek⁶² – az ESZH határozatainak felülvizsgálata kivételével – a magánjogi jogviták közé tartoznak. Az Alaptörvény 25. cikke (2) bekezdésének b) pontja pedig a közigazgatási határozatok törvényessége tárgyában követeli meg a bírósági döntést; ilyen természetű hatáskör az ESZB-t azokkal a határozatokkal kapcsolatban illeti meg, amelyeket az ESZH az egységes hatályú európai szabadalmakra vonatkozóan hoz meg.⁶³

Az Alaptörvény 25. cikkének (4) bekezdése szerint ügyek meghatározott csoportjaira külön bíróságok létesíthetők; ugyanennek a cikknek a (7) bekezdése pedig úgy rendelkezik, hogy törvény egyes jogvitákban más szervek eljárását is lehetővé teheti. E rendelkezéseket az ESZB-vel kapcsolatos szakmai eszmecserékben egyes vélemények olyanként említik, mint amelyek *kellő alkotmányos felhatal-*

mazást kínálhatnának az ESZB-nek a magyar alkotmányos jogrendbe való beillesztésére. Ez az érvelés az ESZB-t a magyarországi igazságszolgáltatási rendszer részének tekinti, külön bíróságnak vagy jogvitákban eljáró más szervnek, és ennek megfelelően nem feltételez szuverenitáskorlátozást, illetve hatáskörtranszfert az ESZB létrehozása és Magyarország abban való részvétele kapcsán. Az ESZB-megállapodásban kétségtől túl találhatók olyan fordulatok, rendelkezések, amelyek – első olvasatban – erősíthetik vagy akár alá is támaszthatják ezt a fajta értelmezést. A preambulum szerint az ESZB „a szerződő tagállamok közös bírósága”⁶⁴ lesz, ennek megfelelően pedig azok igazságszolgáltatási rendszerének részét fogja képezni”. A megállapodás 1. cikke értelmében az ESZB „a szerződő tagállamok közös bírósága, ennek megfelelően pedig ugyanazoknak az uniós jogból fakadó kötelezettségeknek kell eleget tennie, mint a szerződő tagállamok nemzeti bíróságainak”.

Az ESZB-megállapodás európai uniós jogi fejezete ennek megfelelően a szerződő tagállamok *nemzeti bíróságaival azonos módon* kezeli az ESZB-t. A 21. cikk pl. abból indul ki, hogy az ESZB „a szerződő tagállamok közös bírósága, és részét képezi azok igazságszolgáltatási rendszerének”, és emiatt kell együttműködnie az EUB-bal „a nemzeti bíróságokhoz hasonló módon és különösen az EUMSZ 267. cikkének megfelelően [...] az uniós jog helyes alkalmazása és egységes értelmezése érdekében”. A 22. cikk pedig a szerződő tagállamoknak az azokért a károkért viselt felelősségét, amelyeket az ESZB Fellebbviteli Bírósága az uniós jog megsértésével okoz, „[a]z uniós jogot megsértő nemzeti bíróságok által okozott károkért viselt [...] tagállami felelősségre vonatkozó” uniós jogra hivatkozva szabályozza. *Adódhatna tehát – és tetszetősnek is tűnhetne – a következtetés, hogy az ESZB nemzeti bíróságnak számít, az Alaptörvény rendjén belül pedig külön bíróságnak vagy jogvitákban eljáró más szervnek, és így az ESZB létrehozásával sem enged át Magyarország igazságszolgáltatási jogköröket egy nemzetközi szervezet számára, nincs hatáskörtranszfer, nem kell vizsgálni ezért, hogy arra található-e alkotmányos felhatalmazás az Alaptörvényben.*

*Az Alaptörvény és az ESZB-megállapodás valamivel körültekintőbb olvasatában azonban az előzőekben bemutatott értelmezés – vagy inkább értelmezési kísérlet – nem állja meg a helyét. Bármilyen talányos is*⁶⁵, pontosan mire utalhat az

59 Az alapokmány az ESZB-megállapodás 1. melléklete és a megállapodás elválaszthatatlan részét képezi [ESZB-megállapodás 2. cikk i) pont, 40. cikk (2) bek.]. E dokumentum tartalmazza az ESZB szervezeti felépítésének és működésének részleteit, és az az Igazgatási Bizottság határozatával módosítható. E módosítások azonban nem lehetnek ellentétesek a megállapodással [ESZB-megállapodás 40. cikk (1)–(2) bek.]. Az alapokmányt az Európai Unió Hivatalos Lapjában az ESZB-megállapodással együtt tették közzé. Ld. az 1. jegyzetet.

60 Ld. pl. az ESZB-megállapodás 15–19. cikkeit és az alapokmány 2–10. cikkeit. Emellett figyelmet érdemel, hogy az ESZB-megállapodás preambuluma külön és kifejezetten hivatkozik az igazságszolgáltatással kapcsolatos általános európai jogelvekre, amikor arra emlékeztet, hogy „az uniós jog fogalmába beletartozik [sic!] az EUSZ, az EUMSZ, az Európai Unió Alapjogi Chartája, az uniós jognak az Európai Unió Bírósága által kidolgozott általános elvei, és különösen a bíróság előtti hatékony jogorvoslatból való jog és az ahhoz való jog, hogy az ügyet egy független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja ...”.

61 Ld. pl. az Alaptörvény 26. cikkét.

62 ESZB-megállapodás 32. cikk (1) bek. a)–h) pont. Ld. még ennek az írásnak a 2.4. pontját.

63 ESZB-megállapodás 32. cikk (1) bek. i) pont. Ld. még ennek az írásnak a 2.4. pontját.

64 Ugyanezt a terminológiát („több tagállam közös bírósága”) használja a Brüsszel I. rendelet (52. és 53. jegyzet) 2014. évi módosításának preambuluma és a rendeletnek a módosítással megállapított 71a–71d. cikke.

65 Sem az Alaptörvény indokolása, sem az Alaptörvény negyedik módosításának indokolása nem tér ki az Alaptörvény e rendelkezésére, így e szabály autentikus magyarázata – egyelőre – hiányzik. Az előző Alkotmány pedig nem tartalmazott ilyen rendelkezést. Feltételezhető mindazonáltal, hogy legalábbis a 2009. évi L. törvényben szabályozott és közjegyzői hatáskörbe tartozó fizetési meghagyásos eljárás idesorolható. E törvény 2. §-a szerint „[a] közjegyző eljárása – mint polgári nemperes eljárás – a bíróság eljárásával azonos hatályú”. A Brüsszel I. rendelet 3. cikkének a) pontja értelmében pedig a „bíróság” fogalma a rendelet alkalmazásában magában foglalja „Magyarországon a fizetési meghagyásos eljárások esetén” a közjegyzőt is. A Ptk. 8:1. § (3) bekezdése szerint is bírósági eljárásnak minősül a fizetési meghagyás (pl. az elévülési szabályozása szempontjából). Emellett, úgy tűnik, ugyanez mondható el azokról a közjegyzői nemperes eljárásokról is, amelyeket a 2008. évi XLV. törvény szabályoz (e törvény 2. §-a szintén a bírósággal azonos hatályúnak minősíti a közjegyző eljárását).

Alaptörvény 25. cikkének (7) bekezdése, annyi mindenképpen egyértelmű, hogy e rendelkezés olyan szervekre vonatkozik, amelyek nem bíróságok. Erre utal a „más szervek” megfogalmazás, amely egyértelműen különbözik a „külön bíróságok” [Alaptörvény 25. cikk (4) bek.] és a „bírósági szerv” [Alaptörvény 25. cikk (1) bek.] kifejezésektől: a „más szerv” tehát nem bíróság, de még csak nem is „bírósági szerv”. Mivel az ESZB bírósággént jön létre, az Alaptörvény 25. cikkének (7) bekezdése nem vonatkozhat rá.

Az Alaptörvény 25. cikkének (4) bekezdése eredetileg példálózva utalt arra, hogy különösen a közigazgatási és munkaügyi jogviták tartozhatnak az ügyek azon meghatározott csoportjába, amelyre külön bíróság létesíthető. E példálózást a negyedik alkotmánymódosítás hagyta el a rendelkezés szövegéből, aminek dogmatikailag és logikailag csupán annyi a hatása, hogy az ügyek meghatározott csoportjaira való utalás – ha lehet – még nyitottabbá vált. Figyelmet érdemel ugyanakkor, hogy a külön bíróságokra való utalás az Alaptörvénynek a bírósági szervezetrendszerrel foglalkozó – az annak többszintűségét kimondó – bekezdésében kapott helyet, ami egyértelműen arra utal, hogy az Alaptörvény e külön bíróságokat is a magyarországi – az Alaptörvény 25–28. cikkeinek hatálya alá tartozó – bírósági szervezet részének tekinti, vagyis olyan bíróságoknak, amelyekre az Alaptörvény többi rendelkezése is vonatkozik és alkalmazandó. Az ESZB azonban nyilvánvalóan nem ilyen bíróság. Az ESZB esetében a „legfőbb bírósági szerv” nem a Kúria⁶⁶, hanem a Fellebbviteli Bíróság⁶⁷. Az ESZB „igazgatásának központi feladatait” nem az Országos Bírói Hivatal elnöke látja el, és nem az Országos Bírói Tanács felügyeli az ESZB „központi igazgatását”, mint ahogy e tanács nem „működik közre az ESZB igazgatásában” sem.⁶⁸ Ezek a feladatok az ESZB-megállapodás és a mellékletét képező alapokmány alapján az ESZB Igazgatási Bizottsága és más bizottságai, az ESZB Hivatala, valamint „elnöki tanácsa” között oszlanak meg.⁶⁹ Az ESZB bíráit nem a magyar köztársasági elnök nevezi ki⁷⁰, hanem az ESZB Igazgatási Bizottsága⁷¹. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény rendelkezései sem értelmezhetők és alkalmazhatók az ESZB-re.⁷² Az

Alaptörvény 28. cikkének a jogszabályok értelmezésére vonatkozó alkotmányos értelmezési útmutatása sem kötelezi az ESZB-t. Az ESZB csak olyan bírói tanácsokban járhat el, amelyekben van nem magyar állampolgárságú bíró is, sőt számos ügyben olyan tanács fog eljárni, amelynek egyáltalán nincs magyar állampolgársággal rendelkező tagja.⁷³ Ez az eltérés a hazai szabályozástól nemcsak az állampolgársági követelmény tekintetében érvényesül, hanem olyan értelemben is, hogy az ESZB legtöbb bírása nem a magyar jogban a bírói kinevezéshez előírt feltételeknek fog megfelelni, hanem azoknak, amelyeket egy másik – Magyarországon kívüli – szerződő tagállam joga szab meg.⁷⁴

Ugyanezt a kérdéskört az ESZB-megállapodás nézőpontjából vizsgálva, mindenekelőtt látni kell, hogy az „olyan, mint” típusú szöfűzés a jogban, a jog nyelvén sem jelent más, mint, hogy „bár nem az, tegyünk úgy vagy vegyünk úgy, mintha az lenne”. Nem lehet másként olvasni az ESZB-megállapodásnak az ESZB-t a szerződő tagállamok nemzeti bíróságaival rokonító vagy azokhoz hasonlító rendelkezéseit sem. Ha a megállapodás arról szól, hogy az ESZB-nek „nemzeti bíróságokhoz hasonlóan” kell tiszteletben tartania és alkalmaznia az uniós jogot, és „ugyanazoknak az uniós jogból fakadó kötelezettségeknek kell eleget tennie, mint a szerződő tagállamok nemzeti bíróságainak”, azzal – egyebek mellett – azt is kinyilvánítja, hogy az ESZB nem nemzeti bíróság, noha ahhoz hasonlóan kell eljárnia, illetve ugyanazoknak az uniós jogi kötelezettségeknek kell eleget tennie, mintha nemzeti bíróság lenne.⁷⁵ Annak rögzítésével, hogy az ESZB a szerződő tagállamok „közös bírósága”, egyúttal azt is kifejezi, hogy nem csupán egyikük – pl. nem csupán Magyarország – nemzeti bírósága. Mindezek fényében helyezhetők el és értelmezhetők azok a fordulatok, amelyekkel a megállapodás a szerződő tagállamok igazságszolgáltatási rendszerének részeként írja le az ESZB-t. Hangsúlyozni kell továbbá, hogy az ESZB-megállapodás idézett fordulatai mindenekelőtt azt a célt szolgálják, hogy az ESZB-nek az uniós joghoz fűződő viszonyát az EUB-véleményben foglaltakkal összhangban rendezzék; ennyiben tehát egy uniós jogi célokat szolgáló fikcióval él a megállapodás.⁷⁶

66 Alaptörvény 25. cikk (1) bek.

67 ESZB-megállapodás 6., 9., 73–75. cikk, alapokmány 21. cikk.

68 Alaptörvény 25. cikk (5) bek.

69 Ld. különösen az ESZB-megállapodás 10–14. cikkét, valamint az alapokmány 13–15. cikkét, 18–19. cikkét és 21–25. cikkét.

70 Alaptörvény 26. cikk (2) bek.

71 ESZB-megállapodás 16. cikk.

72 Noha ez egy külön bíróság esetében akár értelemszerű is lehet, illetve alkotmányossági szempontból sem okoz feltétlenül problémát. Az előző Alkotmány azonos tárgyú 45. §-ának (2) bekezdését a Sport Állandó Választott Bíróság ügyében hozott határozatában az Alkotmánybíróság hasonlóképpen értelmezte: „Az Alkotmány 45. § (1) bekezdése meghatározza az igazságszolgáltatás szervezetrendszerét. E szerint »[a] Magyar Köztársaságban az igazságszolgáltatást a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, az ítéletátlak, a Fővárosi Bíróság és a megyei bíróságok, valamint a helyi és a munkaügyi bíróságok gyakorolják.« Ebben a felsorolásban a választott bíróságok nem szerepelnek. Az Alkotmány 50. § (5) bekezdésében jelölt, a bíróságok szervezetére és igazgatására vonatkozó kétharmados törvény – az Alkotmány 45. § (1) bekezdés és 50. § (1)–(2) bekezdés együttes értelmezése alapján – nyilvánvalóan a rendes bíróságokra vonatkozik. Ezt támasztja alá a 45. § (2) bekezdése is, amely kimondja, hogy

»a törvény az ügyek meghatározott csoportjaira külön bíróságok létesítését is elrendelheti.« A törvényi szintű szabályozást tekintve is megállapítható, hogy – igazodva az Alkotmánynak a bírói hatalmi ágról szóló előbbi rendelkezéseire – a választott bírásokodás kívül áll a rendes bíróságok szervezetrendszerén.” (95/B/2011. AB határozat, ABH 2003., 1336–1337.)

73 Ld. különösen az ESZB-megállapodás 8. és 9. cikkét. A 8. cikk (1) bekezdése és a 9. cikk (1) bekezdése egyértelműen a többnemzetiségű bírói tanácsban való eljárást követeli meg. E főszabályt más rendelkezések tovább cizellálják, de kivételt ezek sem engednek alóla. Ld. még ennek az írásnak a 2.4. pontját.

74 ESZB-megállapodás 15. cikk (2) bek. Vö.: a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 4–6. §-aival. Ez a megállapítás egyébként az ESZB műszaki bírásra is igaz, csak azzal az eltéréssel, hogy velük kapcsolatban az ESZB speciális követelményei érvényesülnek [ld. az ESZB-megállapodás 15. cikkének (3) bekezdését].

75 Ezt támasztja alá a Brüsszel I. rendeletnek a 2014. módosítással megállapított szövege is: „[e] rendelet alkalmazásában több tagállam közös bírósága [...] tagállami bíróságnak tekintendő”, és az ESZB – szintén a „rendelet alkalmazásában” – „közös bíróságnak minősül”. Ha az ESZB eleve tagállami, nemzeti bíróság lenne, nyilvánvalóan nem lenne szükség arra, hogy a rendelet alkalmazásában – de csak e célból – tagállami bíróságnak „tekintsék” és a tagállamok „közös bíróságának”, „minősítsék”. Ld. az S2. és S3. jegyzetet.

76 Ld. pl.: „... it is something of a legal fiction because the UPC is clearly an international tribunal, not a national court”; GORDON, PASCOE: i. m. 33.

Tanulmány

Az ESZB-megállapodás szövege emellett számos helyen különbséget tesz egyfelől az ESZB, másfelől a szerződő tagállamok nemzeti bíróságai között, egyértelművé téve, hogy az ESZB nem számít a szerződő tagállam nemzeti bíróságának, nem azonosítható vele. A sok lehetséges példa közül elég talán a leginkább szembevetőket említeni. Ha az ESZB-nél betöltött bírói tisztség gyakorlása a 17. cikk (2) bekezdése értelmében „nem zárja ki tagállami szinten egyéb bírói feladatok ellátását”, abból az (is) következik, hogy az ESZB-nél végzett bírói munka nem „tagállami szintű”, hanem nemzetek feletti természetű, szupranacionális jellegű. Ha a bírák képzését szolgáló szakmai gyakorlat a „tagállami szabadalmi bíróságoknál vagy az Elsőfokú Bíróság [...] divízióinál folytatható”, akkor nyilvánvaló, hogy az ESZB-t vagy annak Elsőfokú Bíróságát a megállapodás nem azonosítja a tagállamok nemzeti szabadalmi bíróságaival.⁷⁷ Az ESZB és a tagállamok nemzeti bíróságainak különbsége napnál világosabb a megállapodás 32. cikkének (2) bekezdésében található hatásköri szabály alapján is: „[a]z azon szabadalmakkal és kiegészítő szabadalmi tanúsítványokkal kapcsolatos keresetek tekintetében, amelyek nem tartoznak a Bíróság [vagyis az ESZB] kizárólagos hatáskörébe, továbbra is a szerződő tagállamok nemzeti bíróságai rendelkeznek hatáskörrel”. Ugyanezt a különbségtételt alkalmazzák az ESZB-megállapodás 83. cikkének (1)–(4) bekezdésében található átmeneti rendelkezések is, amelyek az átmeneti időszak alatt lehetővé teszik a klasszikus európai szabadalmakkal kapcsolatos kereseteknek – az ESZB helyett – a nemzeti bíróságoknál történő benyújtását, illetve az ESZB kizárólagos hatáskörének e szabadalmak kapcsán történő kizárását (az *opt-out*ot) a nemzeti bíróságok javára.⁷⁸

Emellett az ESZB-megállapodás és a hozzá kapcsolódó instrumentumok azt is egyértelművé teszik, hogy az ESZB nemcsak különbözik – nemzetek feletti bírói fórumként – a tagállamok nemzeti bíróságaitól, hanem a hatáskörüket is elvonja a kizárólagos joghatóságába sorolt szabadalmi ügyekben. A hatáskörtranszfer bekövetkezésére utal az ESZB kizárólagos hatáskörét rögzítő rendelkezés [32. cikk (1) bek.], illetve ugyanennek a cikknek az a bekezdése [32. cikk (2) bek.], amely arról szól, hogy azokban az ügyekben, amelyek nem tartoznak az ESZB kizárólagos hatáskörébe, „továbbra is” a szerződő tagállamok nemzeti bíróságai rendelkeznek hatáskörrel (ami azt is jelenti, hogy az ESZB kizárólagos hatáskörébe tartozó ügyekben a továbbiakban már nem rendelkeznek hatáskörrel). A Brüsszel I. rendelet 2014. évi módosításának (6) bekezdése is az ESZB-re mint közös bíróságra „ruházott hatáskörbe tartozó ügyekre” utal, megerősítve a hatáskör-átruházás bekövetkezését.⁷⁹ Az ESZB-megállapodás létrehozásának történetéből és

előkészítő irataiból is kétségtelenül az olvasható ki, hogy az ESZB-re átruházzák a tagállamok igazságszolgáltatási hatáskörét az érintett szabadalmi jogvitákban.

Ezt különösképpen alátámasztja az ESZB-megállapodás korábbi – de e tekintetben lényegében azonos – változatáról az EUB részéről adott 1/09. sz. vélemény.⁸⁰ E vélemény 72. pontja az ESZB (a véleményben használt megjelölés szerint: SzB) kizárólagos hatáskörét és az odasorolt ügyeket elemezve leszögezi: „[e]nnyiben a szerződő államok bíróságai [...] meg lesznek fosztva e hatásköreiktől, és csupán azok a hatáskörök maradnak meg, amelyek nem tartoznak az SzB kizárólagos hatáskörébe”. A 79. pont hasonlóképpen fogalmaz: „az SzB [...] a kizárólagos hatáskörébe tartozó területeken átveszi a nemzeti bíróságok [...] feladatait”. Ráadásul az EUB az átengedett hatásköröket a szabadalmak területére tartozó jogviták közül a „leglényegesebbekhez” sorolja.⁸¹

5. Mivel az ESZB-megállapodás és a vele létrejövő bírósági rendszer „szuverenitástranszferrel” – az Alaptörvényből eredő igazságszolgáltatási hatáskörök átengedésével, de legalábbis más államokkal közös gyakorlásával – jár együtt, hiszen az ESZB-re átszállnak a magyar bíróságok leglényegesebb szabadalmi hatáskör⁸², indokolt a következőkben megvizsgálni, található-e minde erre alkotmányos felhatalmazás az Alaptörvényben.

⁸⁰ Ld. a 9. jegyzetet.

⁸¹ Ld. a vélemény (9. jegyzet) 73. pontját. Meg kell jegyezni, hogy az említett hatáskörtranszferrel számol és annak jelentőségét aláhúzza a szakirodalom is. „As the negotiations and drafting of the agreement were rushed, there has not been a comprehensive impact assessment study to examine the implications involved. Such a study is necessary to enable national parliaments to debate whether an important element of national sovereignty can be surrendered to the authority of the UPC.” „[Q]uestions are raised about ... the impact which may arise from the loss of national sovereignty, as national judges will no longer be able to adjust patentability standards to the development and sustainability needs of local businesses.” „[T]he role of the national judge in patent law is a matter of high constitutional importance.” DIMITRIS XENOS: *The European Unified Patent Court: Assessment and Implications of the Federalisation of the Patent System in Europe*. (2013) 10.2 SCRIPTed. 246., 248., 259. „The project aims at creating a new international court separate from the national courts.” FERNAND DE VISSCHER: *European Unified Patent Court: Another More Realistic and More Equitable Approach Should be Examined*. GRUR Int. 2012, Heft 3, 214. Ld. még a következő jegyzetben említett Pagenberg-tanulmányt is.

⁸² Ez legalábbis a klasszikus, Magyarországon jelenleg is hatályosított és hatályos európai szabadalmakra mindenképpen igaz. Az egységes hatályú európai szabadalmak kapcsán viszont még semmilyen bírói fórumnak nincs hatásköre, hiszen a rájuk vonatkozó szabályozás még nem vált alkalmazhatóvá és ilyen szabadalmakat nem adtak meg. Más kérdés, hogy e szabadalmak is „európai szabadalmak” lesznek, azok speciális válfaját képezik majd, ami olyan érvelésre is alapot adhat, hogy mégiscsak be fog következni az esetükben is hatáskörtranszfer, hiszen az ESZB-megállapodás híján a velük kapcsolatos ügyekben is a tagállamok nemzeti bíróságai jártak volna el. A nemzeti szabadalmakat a hatáskörtranszfer nem érinti. Vö.: a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Szt.) 84./G. §-ával és 104. §-ával. A ESZB hatáskörének a klasszikus európai szabadalmakra való kiterjesztését többen vitatták. Ld. pl.: „The shift of jurisdiction from the national courts to the [...] UPC [...] with exclusive jurisdiction also for EP patents has [...] been a point of dispute from the beginning. Nobody seems to have requested this exclusivity, but nobody in Brussels was willing to change it, either. Keeping the national courts as a back-up for litigating EP patents would solve a great number of open questions and problems in particular for [...] SMEs which fear that they have been forgotten in the political discussion.” „In this context, users had emphasized that abolishing jurisdiction of the experienced national courts for EP patents before the UPC will have been tested and proven its quality would constitute a serious error. To force patentees of EP patents who only need protection in a few countries into the same judicial system as owners of unitary patents who need protection for the entire EU disregards the different needs of users.” JOCHEN PAGENBERG: *Exclusivity, Transitional Arrangements and Opt-out. Risk of Financial Disaster for Small Companies in Patent Litigation. The Creation of Unitary Patent Protection in the European Union* – ERA Conference, Paris, 29–30 November 2012. 1–2.

⁷⁷ ESZB-megállapodás 19. cikk (2) bek. a) pont.

⁷⁸ Ld. ennek az írásnak a 2.4. pontját is.

⁷⁹ Ld. az 52. és 53. jegyzetet.

Magától értetődik és külön tételes bizonyításra nem is szorul, hogy az Alaptörvényben jelenleg nem található speciális, nevesített felhatalmazás Magyarországnak az ESZB-megállapodásban és az ESZB-ben mint nemzetközi szervezetben való részvételére. Nem tartalmaz továbbá az Alaptörvény olyasféle rendelkezést sem, amely megteremtené az alkotmányos alapját annak, hogy az Európai Unió kívüli nemzetközi szervezet⁸³ javára Magyarország az igazságszolgáltatással kapcsolatos alkotmányos hatásköröket engedjen át.⁸⁴ E tekintetben hangsúlyozni szükséges, hogy az ESZB mint szupranacionális bíróság nem államok közötti, nemzetközi közjogi vitákban járna el, hanem magánszemélyek magánjogi természetű jogvitáiban vagy az ESZH magánjogi jogosultságokat – szabadalmakat – érintő hatósági határozatainak magánfelek által kezdeményezett felülvizsgálata tárgyában. Más ugyanis, amikor az állam maga veti alá magát valamely nemzetközi szervezet szerveként működő nemzetközi bíróság joghatóságának, elfogadva magára nézve a nemzetközi jogi viták rendezésének e módját⁸⁵, és megint csak más, amikor az állam a korábban általa magánfelek magánjogi jogvitáiban gyakorolt saját igazságszolgáltatási jogköreit engedi át egy e célból létrehozott nemzetközi szervezet javára.

Mivel az ESZB-megállapodás nem része az uniós jognak és mivel az ESZB mint nemzetközi szervezet az EU-tól elkülönülő, önálló alanya lesz a nemzetközi jognak, kétségesnek és aggályosnak tűnhet, hogy a megállapodással megvalósuló igazságszolgáltatási hatáskörtranszfer az Alaptörvény Európa-klauzulája alá sorolható-e, azaz alkotmányos felhatalmazást adhat-e rá az Alaptörvény E) cikke. Mint ismeretes, az Alaptörvény E) cikkének (2) bekezdése értelmében „Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – az Alaptörvényből eredő egyes hatásköröket a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja”. E cikk (4) bekezdése szerint pedig „[a] (2) bekezdés szerinti nemzetközi szerződés kötelező hatályának elismerésére adott felhatalmazáshoz az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges”.

Az európai szabadalmakkal kapcsolatos nemzeti igazságszolgáltatási hatásköröknek az ESZB számára történő átengedése az Alaptörvény E) cikkének (2) és (4) bekezdése megfelelő alkotmányos felhatalmazást adhat, ha az

ESZB-megállapodás az E) cikk (2) bekezdésének hatálya alá sorolható. Ebből a szempontból kulcsfontosságú a 22/2012. (V. 11.) AB határozat, amelyet az Alkotmánybíróság a gazdasági és monetáris unióbeli stabilitásról, koordinációról és kormányzásról szóló szerződés⁸⁶ [az AB-határozat szövegében: „Szerződés”] tárgyában hozott, az Alaptörvény értelmezésére irányuló eljárásban. Ez az AB-határozat épp az Alaptörvény E) cikkének (2) és (4) bekezdését értelmezte. A határozat alapjául szolgáló indítvány az „Alaptörvény értelmezésére irányuló kérdést akként [...] összegezte, hogy az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése szerinti nemzetközi szerződésnek minősül-e az olyan nemzetközi szerződés a) amely nem tartozik az Európai Unió alapító szerződesei közé, illetve nem minősül uniós jogi aktusnak, de b) amelynek valamennyi részes fele az Európai Unió tagállama, c) amely az Európai Unió alapító szerződesei, illetve az uniós jogi aktusok által is szabályozott tárgyköröket szabályoz, d) amely az Európai Unió alapító szerződéseinek lényeges elemét képező tárgykörben az Európai Unió továbbfejlődését, az Európai Unió gazdasági megerősítését célozza, és e) amelynek értelmében a nemzetközi szerződésben foglaltak végrehajtása és végrehajtásának felügyelete tárgyában az Európai Unió egyes intézményei is eljárnak?”⁸⁷

A Szerződés egyes tartalmi elemeit illetően az indítvány kiemelte, hogy „a Szerződés részes felei az Európai Unió tagállamai lehetnek. A Szerződés rendelkezéseit az Európai Uniónak a Szerződést ratifikáló tagállamai közül azokra nézve kell alkalmazni a hatálybalépést követően, amelyek az euróövezet tagjai. Az Európai Uniónak a Szerződést ratifikáló azon tagállamaira nézve, amelyek az euróövezetnek nem tagjai – mindaddig, amíg az euróövezet tagjaivá nem válnak –, a Szerződést, az V. cím kivételével, csak abban az esetben és csak azon rendelkezések vonatkozásában kell alkalmazni, amelyekkel kapcsolatos kötelezettségvállalásról a Szerződést ratifikáló tagállam előzetesen külön kifejezetten nyilatkozik. Az indítvány rámutat arra, hogy Magyarország jelenleg nem tagja az euróövezetnek, de a Szerződés Magyarország általi ratifikálása ugyanakkor ettől függetlenül – külön előzetes kötelezettségvállaló nyilatkozat hiányában is, illetve az V. címben foglaltakon túlmenően is – nemzetközi jogi kötelezettséget keletkeztet Magyarországra nézve.”⁸⁸

Az Alaptörvény értelmezéséhez az Alkotmánybíróság az előző Alkotmány Európa-klauzulája (2/A. §-a) kapcsán hozott – és az Alaptörvény E) cikkét illetően is irányadónak⁸⁹ minősített – 143/2010. (VII. 14.) AB határozatban⁹⁰ rögzített tanokat hívta segítségül. E célból a határozat kiindulási pontként idéz is a 143/2010. (VII. 14.) AB határo-

83 Az ESZB-megállapodás 1. cikkéből, 2. cikkének a) pontjából és 4. cikkéből következik, hogy az ESZB önálló nemzetközi szervezatként jön létre és az ESZB mint nemzetközi szervezet válik majd a nemzetközi jog alanyává. Érdekesség, hogy az ESZB olyan nemzetközi szervezet, amely kizárólag bírósági funkciók ellátására jött létre, ellentétben pl. a Nemzetközi Bírósággal, amely az ENSZ egyik főszerve (ld. az ENSZ Alapokmányának 7. cikkét és a Nemzetközi Bíróság Alapszabályainak 1. cikkét), vagy az EUB-bal, amely az EU egyik intézménye (ld. az EUSZ 13. és 19. cikkét).

84 Az Alkotmánybíróságnak a 4.2–4.3. pontban áttekintett gyakorlatára is figyelemmel nyilvánvalónak tűnik, hogy önmagában az Alaptörvény Q) cikke sem minősíthető a szóban forgó hatáskörtranszferre alkotmányos felhatalmazást adó rendelkezésnek.

85 56/1992. (X. 2.) OGY határozat a hágai Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságának elismeréséről. Ld. még pl. az Egyesült Nemzetek tengerjogi egyezményének 287. cikkét.

86 A szerződést utóbb a 2013. évi XXXII. törvény hirdette ki.

87 22/2012. (V. 11.) AB határozat I. 1. pont.

88 22/2012. (V. 11.) AB határozat I. 2. pont.

89 22/2012. (V. 11.) AB határozat III. 3.1. pont. Ld. az 55. jegyzetben foglaltakat is.

90 Ld. ennek az írásnak a 4.2–4.3. pontját is.

Tanulmány

zatból: „az Alkotmány 2/A. §-a tartalmazza mindenekelőtt azt az alkotmányos felhatalmazást – ezt a szakirodalom többnyire a szuverenitás-átruházás vagy hatáskörtranszfer kifejezésekkel jelöli –, amelynek révén az alkotmányozó világos alkotmányi alapot és keretet teremtett ahhoz, hogy hazánk az Európai Unióban mint tagállam részt vehessen. Ez mindenekelőtt a 2004-ben bekövetkezett csatlakozás előkészítését szolgálta. A 2/A. § (1) bekezdésében a »nemzetközi szerződés alapján« fordulat azonban nemcsak az ún. csatlakozási szerződés viszonylatában értelmezendő, hanem belőle okszerűen következik, hogy amennyiben az Európai Unió továbbfejlődése során, az Alkotmányból eredő további hatáskörök közösen, illetve az Európai Unió intézményei útján történő gyakorlása tűnik szükségesnek, akkor e hatáskörök átruházása a szükséges mértékig – és újabb nemzetközi szerződés alapján – alkotmányosan lehetséges. Ily módon a törvényhozó hatalom – a tárgyalásokat folytató kormány ellenőrzésével, illetve az ún. ratifikációs eljárás során – mint az állami szuverenitás gyakorlója dönt arról, hogy egy ilyen komplex-intézményi reformot a Magyar Köztársaság nevében el tud-e fogadni. A 2/A. § (2) bekezdése pedig, a kérdés jelentőségére tekintettel, a kétharmados többséggel történő szavazást követeli meg ehhez.”⁹¹ E korábbi határozata felidézésével az Alkotmánybíróság „már eldöntöttnek” tekintette és csupán „megerősítette”, hogy „minden olyan szerződéshez, amely Magyarország Alaptörvényben megjelölt hatásköreinek további átadásához vezet az Európai Unió intézményei útján történő közös hatáskörgyakorlás révén, az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával adott felhatalmazás szükséges. Vagyis az E cikk (2) és (4) bekezdése nemcsak a csatlakozási szerződésre, és az alapító szerződésekre, vagy ezek módosítására vonatkozik, hanem minden olyan szerződésre, amelynek kidolgozásában – az Európai Unió reformjában – Magyarország már tagállamként vesz részt. [A jelen ügyben nem kell állást foglalni a szuverenitástranszfernek a terjedelméről, az Alaptörvény-értelmezési indítvány erre nem terjed ki; az Alaptörvény E cikk (4) bekezdését bármilyen csekély mértékű, hatáskörátadáshoz vezető szerződésnél alkalmazni kell.]

Azt, hogy milyen szerződést kell ilyennek tekinteni, a szerződés alanyai, tárgya, a szerződésből eredő jogok és kötelezettségek alapján lehet esetenként megállapítani. Szükséges feltétel, hogy Magyarország az Európai Unió tagállamaként, más tagállamokkal együtt legyen részese a szerződésnek. A szerződésből az Alaptörvényből eredő további hatáskörök közös, illetve az Európai Unió intézményei útján történő gyakorlása kell következzen.” „Ha nemzetközi szerződésen alapul, akkor az alapító szerződések végrehajtására és ennek felügyeletére irányuló új eszközök bevezetésére is alkalmazni kell a minősített többség követelményét: ez ugyanis azt jelenti, hogy az alapító szerződés-

seken nyugvó végrehajtási intézkedések (másodlagos jogi aktusok elfogadása) már nem elégségesek, és ezért a végrehajtást szolgáló eszközök kiegészítésére, vagy új eszközökre jelentkezik igény. Nem szükséges, hogy a szerződés önmagát európai uniós jognak minősítse, és az sem feltétel, hogy az Európai Unió alapító szerződesei közé tartozzon.”⁹²

Noha az indítvány csak arra irányult, hogy az Alkotmánybíróság határozza meg: valamely nemzetközi szerződés milyen esetben tartozik az Alaptörvény E) cikke (2) és (4) bekezdésének hatálya alá, és maga az Alkotmánybíróság is ezt tekintette az eljárás céljának, a határozat ennél valamivel *továbbment*, rámutatva, hogy „[a]z Alkotmánybíróság [...] azonban felhívhatja a figyelmet a Szerződés egyes olyan lényeges tulajdonságaira, amelyeknek szerepük kell legyen ennél a döntésnél”. „Ez nem jelenti a Szerződés értelmezését, csak annak meghatározását, hogy az Alaptörvény E) cikke (2) és (4) bekezdése, és a Szerződés egymásra vonatkoztatott értelmezésénél milyen körülményeket kell mérlegelni. A Szerződés lényeges jellemzői közé tartozik, hogy a Szerződés alanya huszonöt olyan állam, amelyek mind tagjai az Európai Uniónak. [A Szerződés ugyanakkor nem minősül az Unió elsődleges jogába tartozó uniós szerződésnek, hanem az az integráció továbbfejlesztését és gazdasági megerősödését szolgáló olyan – kizárólag a tagok számára nyitott – nemzetközi szerződés, amelyet eredetileg Nagy-Britannia és a Cseh Köztársaság nem írt alá.] A felek a Szerződést az Európai Unió tagállamaiként hozzák létre [1. cikk (1) bek.]. A szerződést teljes körűen alkalmazni kell azokra a szerződő felekre, amelyek pénzneme az euró. Az Európai Unió 27 tagállama közül eddig 17 ország tért át az euró használatára, Magyarország az Európai Unióhoz való csatlakozásakor a Gazdasági és Pénzügyi Unió tagjává is vált, de a közös valuta bevezetése alól felmentést kapott mindaddig, amíg nem teljesíti a konvergencia-kritériumokat. (Azon szerződő felek esetében, akik a Szerződés aláírásának napján a közös pénznemben való részvétel tekintetében eltérésre vagy mentességre jogosultak, az eltérés vagy mentesség megszűnéséig csak a Szerződés III. és a IV. címének azon rendelkezései kötelezők, amelyek tekintetében a megerősítő okiratuk letétbe helyezésekor vagy egy későbbi időpontban olyan nyilatkozatot tesznek, hogy azokat magukra nézve kötelezőnek kívánják elismerni.) A Szerződés új kötelezettségeket ír elő a szerződő felek számára a költségvetésükkel kapcsolatban. [Az Alaptörvény 36. cikke (1) bekezdése értelmében az Országgyűlés hatáskörébe tartozik törvényt alkotni a költségvetésről, a 36. cikk (4)–(6) bekezdése szerinti korlátok között. Ezekből a szabályoktól a Szerződés eltér.] A Szerződés egy költségvetési paktum révén a költségvetési fegyelem előmozdítását célzó szabályrendszert tartalmaz. A Szerződés kiterjeszti az Európai Unióról szóló szerződés, valamint az EUMSZ egyes cikkeinek és más uniós jognak az alkalmazási körét, továbbá új

91 22/2012. (V. 11.) AB határozat IV. 1. pont.

92 22/2012. (V. 11.) AB határozat IV. 2. pont.

hatáskört hoz létre az Európai Parlament, az Európai Parlament elnöke, az Európai Unió Tanácsa, az Európai Bizottság és elnöke, valamint a Bíróság számára. A szerződő felek vállalják, hogy államháztartási egyensúlyukat egyensúlyban tartják; a Szerződés kimondja, hogy jelentős eltérés esetén automatikusan korrekciós mechanizmus lép életbe; a Szerződés rendelkezéseihez a Bíróság által kiszabható pénzügyi szankció kapcsolódik; a felek kötelezettséget vállalnak kötelező erejű, állandó jellegű, lehetőség szerint alkotmányos szintű adósságfék-szabályok életbe léptetésére.⁹³

6. Az elemzés következő lépése az ESZB-megállapodás és a 22/2012. (V. 11.) AB határozat tárgyát képező „Szerződés” (a továbbiakban: „stabilitási szerződés”) összehasonlítása azzal a céllal, hogy meg lehessen ítélni: az ESZB-megállapodás is besorolható-e – a szóban forgó AB határozatban rögzített kritériumok figyelembevételével – az Alaptörvény E) cikkének (2) és (4) bekezdése alá, és ezzel megtalálható-e az alkotmányos felhatalmazás az ESZB javára történő hatáskörtranszferhez. Ez az összevetés akkor is hasznos lehet, ha figyelembe vesszük: a 22/2012. (V. 11.) AB határozat alapvetően a ratifikációhoz szükséges országgyűlési többség nézőpontjából vizsgálta a stabilitási szerződést és a vele kapcsolatos konkrét alkotmányjogi problémát, és nem arra összpontosított, hogy a stabilitási szerződés folytán bekövetkező további szuverenitáskorlátozáshoz megvan-e az alkotmányos felhatalmazás.

Szembevetünk a hasonlóságok a stabilitási szerződés, és az ESZB-megállapodás között. Mindkét instrumentum „klasszikus” nemzetközi szerződésként kötött a szerződő államok között és ratifikációt kíván meg a részükről.⁹⁴ Nem részese az EU valamennyi tagállama egyik szerződésnek sem, de csak az EU-tagállamok közül kerülhetnek ki a szerződő felek.⁹⁵ Az Európai Unió egyik szerződésnek sem részes fele, és sem a stabilitási szerződés, sem az ESZB-megállapodás nem minősül európai uniós jognak. Mindkét instrumentum külön rendelkezik ugyanakkor az európai uniós joggal való kapcsolatról és megköveteli az uniós jog tiszteletben tartását az alkalmazás során.⁹⁶ A stabilitási szerződéshez hasonlóan az ESZB-megállapodás is hozzájárul az Európai Unió, illetve egyes uniós politikák céljainak eléréséhez, legalábbis az egységes hatályú európai szabadságokat illetően. Elengedhetetlen előfeltétele két uniós jogalkotási aktus, a UPP Rendelet és a Fordítási Rendelet alkalmazásának⁹⁷, az e téren kialakult megerősített együttműködés megvalósításának; emellett előmozdítja az EU-n

belüli európai integrációs folyamatot, különösen egy olyan belső piac kiépülését, „amelyet az áruk és a szolgáltatások szabad áramlása és a belső piaci verseny torzulását megakadályozó rendszer [...] jellemez”.⁹⁸

Az ESZB-megállapodás néhány kérdésben mindazonáltal különbözik is a stabilitási szerződéstől. Mindenekelőtt abban, hogy az EU-tól elkülönülő, önálló nemzetközi szervezetet hoz létre;⁹⁹ ebből adódóan az ESZB rendszerének működtetéséért alapvetően nem az EU intézményei felelnek, hanem az ESZB-megállapodásban szabályozott irányító testületek, illetve magának az ESZB-nek mint bírósági szervezetnek a vezetői.¹⁰⁰ Ezen az összképen érdemben nem változtat, hogy az Igazgatási Bizottság ülésein megfigyelőként részt vesz az Európai Bizottság képviselője.¹⁰¹ Az ESZB működése csupán az EUB-bal kerül intézményesített kapcsolatba az előzetes döntéshozatali eljárás révén.¹⁰² Ez azonban valójában nem új jogkör az EUB számára,¹⁰³ mint ahogy – a stabilitási szerződéssel ellentétben – az ESZB-megállapodás az EU többi intézményének sem állapít meg új hatáskört. Míg a stabilitási szerződés 8. cikkének (3) bekezdése e cikket magát az EUMSZ 273. cikke szerinti külön megállapodásnak minősíti¹⁰⁴, az ESZB-megállapodás ilyen vagy ehhez hasonló rendelkezést nem tartalmaz. A stabilitási szerződésben foglaltakhoz képest fontos sajátossága az ESZB-megállapodásnak, hogy a klasszikus – nem egységes hatályú – európai szabadságokat illetően nincs uniós jogi kötődése, nem kapcsolódik uniós jogalkotási aktus végrehajtásához vagy valamely uniós cél, politika megvalósításához. Nem zárható ki, hogy az alkotmányossági vizsgálódás során jelentősége lehet annak is, hogy az ESZB-megállapodás magánfelek magánjogi jogviszonyaira lesz közvetlen hatással, míg a stabilitási szerződésből közvetlenül csak az államokra nézve adódnak kötelezettségek.¹⁰⁵ Végezetül mérlegelés tárgyává válhat az a kérdés

93 22/2012. (V. 11.) AB határozat IV. 3. pont.

94 Ld. a stabilitási szerződés (85. jegyzet) bevezető részét, 1. cikkét, valamint 14–15. cikkét. Ld. továbbá az ESZB-megállapodást illetően ezen írás 2.2. pontját és 8. jegyzetét.

95 Ld. az előző jegyzetet, valamint a 2. jegyzetet.

96 Stabilitási szerződés 2. cikk. ESZB-megállapodás 20–23. cikk. Ld. még ennek az írásnak a 2.4. pontját.

97 Ld. ennek az írásnak a 2.2. és 2.4. pontját.

98 Az ESZB-megállapodás preambuluma első bekezdése.

99 Ld. a 82. jegyzetet.

100 ESZB-megállapodás 11–14. cikk, alapokmány 13–15. és 22–23. cikk.

101 ESZB-megállapodás 12. cikk (1) bek.

102 ESZB-megállapodás 21. cikk, alapokmány 38. cikk. Ld. még ennek az írásnak a 2.4. pontját.

103 Vö.: EUMSZ 267. cikkével. Sőt, az ESZB valójában olyan igazságszolgáltatási hatáskört szerez, amellyel az EUB-ot is felruházhatták volna az EUMSZ 257. és 262. cikke alapján.

104 Az EUMSZ 273. cikke értelmében „[a] Bíróság hatáskörrel rendelkezik a tagállamok között felmerülő, a Szerződés tárgyaival összefüggő vitás ügyekben, ha az ilyen ügyeket a felek egy külön megállapodás alapján elé terjesztik”.

105 Ez tűnik ki abból is, hogy a stabilitási szerződés a tagállamok közötti, illetve a Bizottság és a tagállamok közötti vitákkal számol és ezek rendezésének módjáról rendelkezik, egyebek mellett az EUMSZ 273. cikkére való hivatkozással. Az ESZB-megállapodás egyedi jellegét a szakirodalom is kiemeli: „The proceedings at the Court of Appeal and central divisions of the Court of First Instance will be in the language in which the patent concerned was granted, allowing, for the first time in history, local businesses to be sued abroad and in a foreign language.” „There is no precedent in the political history of modern democracies where important property issues affecting the economic sustainability and development of a country, and the proprietary rights and business prospects of its people, were conclusively and exclusively taken by a judicial body at supranational level.” „[T]his new source of power will consist mostly of foreign nationals who will be called to determine proprietary rights without reference to the needs and capacities of the national state and its people.” XENOS: i. m. 247. és 253–254.

Tanulmány

is, hogy az ESZB-megállapodás, amely épp az uniós joggal nem érintkező „klasszikus” európai szabadalmak kapcsán járna a leglényegesebb nemzeti igazságszolgáltatási hatáskörök átruházásával, nem idézi-e elő e jogterületen a szuverenitás és a függetlenség „kiüresítését”, illetve „az igazságszolgáltatási szervek megbízatásának a tagállamok által történő közös meghatározását”.¹⁰⁶

7. A stabilitási szerződés és az ESZB-megállapodás különbségei elegendő okot szolgáltathatnak arra, hogy a Kormány az Alaptörvény E) cikke (2) és (4) bekezdésének ismételt értelmezését kérje az Alkotmánybíróságtól¹⁰⁷, a konkrét alkotmányjogi problémát abban jelölve meg, hogy az ESZB-megállapodás az említett sajátosságai – a stabilitási szerződéshez képest jelentkező különbségei – ellenére is az E) cikk (2) és (4) bekezdése alá sorolható-e, és ezáltal megtalálható-e az alkotmányos felhatalmazás a szabadalmi ügyekkel kapcsolatos igazságszolgáltatási hatásköröknek az ESZB számára történő átengedésére. Emellett nyitva áll természetesen az a lehetőség is, hogy a köztársasági elnök kérje az ESZB-megállapodás Alaptörvénnyel való összhangjának előzetes vizsgálatát¹⁰⁸; ez azonban a megállapodás kötelező hatályának elismerésére irányuló eljárás záró szakaszában következhetne be csupán, ami több szempontból is hátrányos lenne. Egyértelműnek tűnik ugyanakkor, hogy az Alkot-

mánybíróság részéről amolyan „alkotmányossági elvárásként” jelenik meg az ESZB-megállapodáshoz hasonló horderejű és hatású nemzetközi szerződések alkotmányossági kérdéseinek előzetes – vagyis a kötelező hatályuk elismerését és a kihirdetésüket megelőző – tisztázása.¹⁰⁹

Rá kell mutatni végezetül arra is, hogy az ESZB-megállapodás ratifikációjához és az ESZB javára történő hatáskör-átengedéshez az Alaptörvény megfelelő módosításával¹¹⁰ akkor is megteremthető a szükséges alkotmányos felhatalmazás, ha annak meglétét a hatályos Alaptörvény alapján az Alkotmánybíróság – bármelyik szóba jöhető előzetes eljárásban – esetleg mégsem ismerné el [annak következtében, hogy a megállapodást nem vonná az E) cikk (2) és (4) bekezdésének tárgyi hatálya alá]. Összességében mindazonáltal elengedhetetlennek tűnik, hogy szilárd és kikezddhetetlen alkotmányos alapot teremtsünk Európa megújuló szabadalmi rendszerének magyarországi alkalmazásához. Annál is inkább, mivel e lépés megtételéhez olyan típusú szuverenitástranszferre lesz szükség, amelyre a magyar alkotmánytörténetben eddig még nem volt példa (hacsak – az említett különbségek ellenére – a stabilitási szerződést nem tekintjük annak). Mindez feltétlenül indokolja, hogy alkotmányossági szempontból is kellő körültekintéssel készítsük elő az ESZB-megállapodás ratifikációját.

A VÉDJEGETÖRVÉNY MAGYARÁZATA

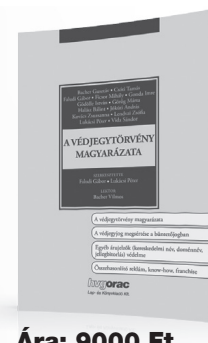
SZERZŐK: **Bacher Gusztáv, Csóti Tamás, Faludi Gábor, Ficsor Mihály, Gonda Imre, Gödölle István, Görög Márta, Halász Bálint, Jókúti András, Kovács Zsuzsanna, Lendvai Zsófia, Lukácsi Péter, Vida Sándor**

SZERKESZTŐK: **Faludi Gábor, Lukácsi Péter**

LEKTOR: **Bacher Vilmos**

A védjegy törvény magyarázata hosszú évtizedek óta az első olyan mű, amely a teljesség igényével ismerteti a védjegy hazai jogi szabályozását, hiánypótló munka a szellemi tulajdon jog e kiemelten fontos területén. Korábban nem volt olyan elméleti igényességgel megírt, ugyanakkor gyakorlati tapasztalatokat is tárgyaló magyarázat, amely vállalkozott volna a témakör kommentárszerű bemutatására. Könyvünk teljes körűen feldolgozza a hazai védjegy jogot az uniós, a hazai hivatali és a bírói gyakorlat fényében.

A kötet a védjegy törvény kommentálásán túl a védjegy jog megsértése esetén alkalmazható büntetőjogi és vámjogi jogkövetkezményeket is tárgyalja. Az uniós jogi szabályokkal, hatósági, előzetes és eseti bírói döntésekkel gazdagított mű a hazai kis-, közepes és nagyobb vállalkozások üzleti életének mindennapjaiban is útmutatóul szolgál. A kommentár kitér továbbá a vállalkozások számára hasonlóan létfontosságú tárgykörökre is: a szerzők külön fejezeteket szentelnek az új Ptk.-ban újr szabályozott know-how (védett ismeret), továbbá a kereskedelmi név, a domén név és a franchising (jogbérleti) szerződés szabályozásának és gyakorlatának ismertetésére.

Ára: 9000 Ft

**WEBES VÁSÁRLÁS
-5%**

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo utca 14. FAX: (36-1) 349-7600 TELEFON: (36-1) 340-2304 • info@hvgorac.hu

www.hvgorac.hu

¹⁰⁶ 143/2010. (VII. 14.) AB határozat. Ld. ennek az írásnak a 4.3. pontját is.

¹⁰⁷ Ld. az Abtv. 38. §-át.

¹⁰⁸ Ld. az Abtv. 23. §-ának (3) és (4) bekezdését. Bragyova Andrásnak a 143/2010. (VII. 14.) AB határozathoz fűzött különvéleménye arra is felhívja a figyelmet, hogy „[a] mai jogban [...] a nemzetközi szerződés alkotmányellenességének előzetes vizsgálata gyakorlatilag azonos a kihirdető törvény előzetes kontrolljával”, ami az Abtv. 23. §-ának (1) bekezdésével összevetve, illetve az Alaptörvény 6. cikkének (2) és (4) bekezdésében és 24. cikke (2) bekezdésének a) pontjában foglaltak alapján is igazolható megállapításnak tűnik.

¹⁰⁹ „[A]z ilyen horderejű reformok esetében kívánatos, hogy a megkötni szándékozott szerződés előzetes normakontrolljára kerüljön sor.” 143/2010. (VII. 14.) AB határozat IV. 2.2. pont.

¹¹⁰ Alaptörvény S) cikk. Az Alaptörvény módosítását az Alkotmánybíróság – az Alaptörvény 24. cikke (5) bekezdésének értelmében – csak a megalkotására és kihirdetésére vonatkozó eljárási követelmények teljesítése szempontjából vizsgálhatja felül, a módosítás tartalmának alkotmányossági kontrolljára tehát ilyen esetben nem lenne lehetőség.

Tóth Norbert egyetemi docens, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar,
Nemzeti Köszölgálati Egyetem (Budapest)

A nemesi címek és az uniós polgárság összefüggései, különös tekintettel az Európai Unió Bíróságának a Wolffersdorff-ügyben hozott ítéletére¹

Az Európai Unió az egyenlőség társadalma, illetve azzá szeretne válni.² Az Európai Unió Bírósága az alapító szerződések értelmezése során sokat tett/tesz annak érdekében, hogy az imént említett uniós cél megvalósuljon. Az általában progresszív szemléletű és „bátor” jogfejlesztő luxembourgi székhelyű intézmény az utóbbi években egy érdekes kérdéssel találta magát szembe. Leegyszerűsítve a nemesi címek és rangok használhatóságáról volt szó. Az „egy és ugyanazon névhez való jogot” az uniós polgárságból levezetett jogosultságok egyikéből, a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogból már főszabályként elismerte a Bíróság. A közelmúltban ezzel kapcsolatban felmerült új kihívás, a bizonyos országokban elismert nemesi címek és rangok névelemként vagy előtagként való használhatósága egy másik tagállamban próbára tette az Európai Unió Bíróságát. Egy ilyen, látszólag nem a legfontosabb problémák közé tartozó kérdés érdekes összefüggésekre mutat rá. Így, többek között, következtetéseket vonhatunk le vagy megerősítést szerezhethetünk arra vonatkozóan is, hogy a Bíróság általában milyen integrációs irányzatot részesít előnyben, tovább szintén indirekt módon ugyan, de képet kaphatunk, még ha csak egy villanásnyi időre is, a testület értékpreferenciájáról is.

1. A tényállás és az előzetes döntéshozatalra felterjesztett kérdés

Érdekes ügyben és egy sokak számára³ talán meglepő ítéletet hozott az Európai Unió Bírósága 2016. június 2-án. Az ún. Wolffersdorff-estet⁴ alapügyére vonatkozó előzetes döntéshozatali eljárásban a Bíróság a „névjognak”, mint a magánélet és a családi élet tiszteletben tartásához való emberi jognak az uniós polgársággal és a tagállami állampolgársággal, sőt a többes⁵ állampolgársággal való viszonyrendszerét elemezte az uniós jog prizmján keresztül. Az alapügy fel-

perese, Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff 1963. január 9-én született Karlsruhéban Nabil Bagadi néven.⁶ Előbb a Peter utónevet és a Bogendorff⁷ családnévet vette fel, majd örökbefogadás következtében nevét Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff⁸-ra kérte módosítani.⁹ Wolffersdorff 2001-ben Londonba költözött, ahol munkát vállalt és három évvel később megszerezte a brit állampolgárságot. Még ugyanebben az évben Anglia és Wales Legfelsőbb Bírósága előtt arról nyilatkozott, hogy neve a továbbiakban *Peter Mark Emanuel Graf von Wolffersdorff Freiherr von Bogendorff*, amit a brit hatóságok tudomásul vettek.¹⁰ 2005-ben feleségével együtt visszaköltözött Németországba, ahol egy évre rá született kislányát mindkét állampol-

1 A tanulmány az OTKA 115646 számú „Az uniós egyenlő bánásmód joganyag implementációja Magyarországon – jogalkotás és jogalkalmazás” című kutatási projektje keretében készült.

2 Lásd ezzel kapcsolatban az Európai Unióról szóló Szerződés 2. cikkét, továbbá a 3. cikk (1) bekezdését.

3 Lásd például: DE GROOT – A. J. G. DAVID: *Pending Case C-438/14 Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff – Or is it Peter Mark Emanuel Graf von Wolffersdorff Freiherr von Bogendorff?* NCCR on the Move. Working Paper Series #5 March 2016. 16. <http://nccr-onthemove.ch/publications/pending-case-c-43814-nabil-peter-bogendorff-von-wolfersdorff-or-is-it-peter-mark-emanuel-graf-von-wolfersdorff-freiherr-von-bogendorff/> (2016. 06. 22.)

4 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé].

5 Munkában elsősorban a „többes állampolgárság” kifejezést használok a kettős állampolgárság eseteire is, tekintettel arra, hogy a nemzetközi jog egyértelműen az előbbi használatát preferálja, igaz az Európai Unió Bírósága inkább a „pontatlanabb” „kettős állampolgárság” kifejezést szokta használni döntéseiben.

6 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 11. pont.

7 A Bogendorff család részben alsó-lausitzi, részben pedig erdélyi szász eredetű familia. Utóbbi águk a királyföldi Szászbagácsról (németül: Bogeschorf vagy Bogendorff) származik. <http://www.bogendorff.com/historie.html/> (2016. 06. 16.)

8 A Wolffersdorff család szászországi gyökerű régi arisztokrata familia. <http://www.wolfersdorff.net/history-en.html/> (2016. 06. 16.)

9 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 12. pont

10 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 15. pont.

Tanulmány

gársága szerinti állam hatáskörrel rendelkező szerveitől Larissa Xenia Gräfin von Wolffersdorff Freiin von Bogendorff néven kérte anyakönyveztetni.¹¹ A britek eleget is tettek a kérésnek, Chemnitz város anyakönyvi hivatala azonban azt a német polgári törvénykönyv (BGB) bevezetéséről szóló 1994. szeptember 21-i törvény (EGBGB) 10. §-a alapján megtagadta.¹² Wolffersdorff ezt követően a drezdai regionális felsőbírósághoz fordult, ahol aztán hosszan tartó eljárást követően elrendelték a név kérelemnek megfelelő bejegyzését.¹³ Az érintett ezen felbuzdulva szülővárosának anyakönyvi hivatalához fordult és kérte brit útlevelében szereplő nevének a németországi születési anyakönyvbe való átvezetését.¹⁴ A karlsruhei anyakönyvi hivatal a kérelmet elutasította és az előző eljárásrendnek megfelelően az érintett a határozatot megtámadta a bíróságon. A Karlsruhei Kerületi Törvényszék úgy ítélte meg, hogy az ügy eldöntése érdekében ki kell hogy kérje a luxembourgi bíróság álláspontját és emiatt előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett. A német bíróság az eljárás felfüggesztésével egy időben az alábbi kérdést tette fel az Európai Unió Bíróságának:

„Ügy kell e értelmezni az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 18. és ugyanezen szerződés 21. cikkét, hogy valamely tagállam hatóságai kötelesek elismerni ezen állam valamely állampolgárának névváltoztatását, ha ezen állampolgár egyidejűleg valamely másik tagállam állampolgára is, és az utóbbi tagállamban való szokásos tartózkodása alatt családjogi jogállásváltozással össze nem függő névváltoztatás miatt szabadon választott és több nemesi címet tartalmazó nevet szerzett, amennyiben a jövőben nem áll majd lényegi kapcsolat ezen állammal, és az első tagállamban alkotmányjogiilag eltörölték ugyan a nemességet, de az eltörlés időpontjában viselt nemesi címek a név részeként tovább viselhetők?”¹⁵

2. Az Európai Unió Bíróságának releváns esetjogáról

Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) 18. cikke rögzíti, hogy tilos az állampolgárság alapján történő bármely megkülönböztetés a Szerződések alkalmazási körében, kivéve, ha azt éppen valamely a Szerződésekben előírt különös rendelkezés teszi lehetővé (kiemelés: T. N.).

Az EUMSZ 21. cikke pedig az uniós polgárokat megillető szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogra vonatkozik, amely nem abszolút jog, ugyanis azt a Szerződésekben és a végrehajtásukra meghozott intézkedésekben foglaltak korlátozhatják, továbbá csak meghatározott feltételek mellett gyakorolható.¹⁶ Első hallásra talán furcsának tűnhet, hogy a névjog gyakorlása során valamely tagállamban felmerülő nehézség esetén az uniós polgárok szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogának jelentősége lehet¹⁷, de 2003-ban, a Garcia Avello-ügyben meghozott ítéletben az Európai Unió Bírósága (EUB) erre a következtetésre jutott. Az alapügy lényege az volt, hogy egy Belgiumban élő és eltérő állampolgárságú házaspár szerette volna elérni a belga hatóságoknál, hogy belga-spanyol kettős állampolgárságú gyermekeik a lakóhely szerinti állam, azaz Belgium hivatalos szervei által kiállított dokumentumokban is a Spanyolországban elismert vezetéknevvel szerepeljenek, ám azt a belga igazságügyi tárca végül nem támogatta.¹⁸ A két ország vonatkozó és egymástól eltérő, valamint hosszú évszázadok során kialakult szokást hordozó jogszabályaiban foglalt gyakorlat közötti különbség az volt, hogy míg Belgiumban a gyermekek az apjuk vezetéknevét, úgy Spanyolországban az apa és az anya családnévéből képzett vezetéknevet viselnek.¹⁹ Az alapügyben a belga *Conseil d'État* előzetes döntéshozatali kérelemmel fordult az Európai Unió Bíróságához. Az EUB ítéletében megállapította, hogy a kérdés az állampolgárság alapján való diszkriminációt tiltó és azon keresztül az uniós polgárságra vonatkozó rendelkezések hatálya alá tartozik²⁰, jóllehet a belga állam mellett azt a holland és a dán kormány is vitatta.²¹ Noha a Bíróság rámutatott arra is, hogy „[...] a közösségi jog jelen állapotában egy személy családi nevének meghatározására vonatkozó szabályozás a tagállamok hatáskörébe tartozik [...],” (kiemelés: T. N.), a tagállamok hatáskörük gyakorlása során tiszteletben kell hogy tartsák a közösségi jog szabályait „és különösen a Szerződésnek az Unió polgári tagállamok területén való szabad mozgására és tartózkodására vonatkozó rendelkezéseit.”²² A Bíróság a tárgyi hatály megállapítását követően azt vizsgálta meg, hogy az állampolgárság alapján való diszkrimináció szempontjából azonos helyzetben vannak-e a többes állampolgárok, illetve azok, akik csak egyetlen (tag)állam állam-

11 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 17. pont.

12 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 18. pont.

13 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 19. pont.

14 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 21–22. pontok.

15 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 25. pont.

16 Igaz, a „korlátozás” és „feltételek” közötti pontos különbséget az EUB joggyakorlata eddig még nem tisztázta. SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: *A személyek jogállása az uniós jogrendben*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Közigazgatás-tudományi Kar, 2014. 45.

17 Ezzel kapcsolatban lásd különösen: SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: i. m. 3.

18 C-148/02. sz. Carlos Garcia Avello kontra belga állam ügyben 2003. október 3-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-11613. o.] 13–15. pontok.

19 Uo.

20 C-148/02. sz. Carlos Garcia Avello kontra belga állam ügyben 2003. október 3-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-11613. o.] 29. pont.

21 C-148/02. sz. Carlos Garcia Avello kontra belga állam ügyben 2003. október 3-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-11613. o.] 20. pont.

22 C-148/02. sz. Carlos Garcia Avello kontra belga állam ügyben 2003. október 3-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-11613. o.] 25. pont.

polgárságával rendelkeznek.²³ Az EUB egyetértve a főtanácsnoki indítvánnyal arra az álláspontra helyezkedett, hogy a többes állampolgárságú természetes személyek „hivatkozhatnak a helyzetükből eredő nehézségekre”²⁴ amely például abban nyilvánulhat meg, hogy amennyiben az egyik állampolgárság szerinti tagállam nem ismeri el a másik állampolgárság szerinti tagállam hatóságai által kiállított dokumentumoknak az egyén nevével kapcsolatos joghatásait, úgy az komoly magánéleti és szakmai hátrányokat okozhat az érintettnek.²⁵ Mindezek alapján a Bíróság megállapította, hogy a belga hatóság álláspontja ellentétes a Szerződés uniós polgárságra és az állampolgárság alapján való különbségtételre vonatkozó rendelkezéseivel.²⁶ Még ennél is tovább ment az EUB a 2008. október 14-én a Grunkin és Paul-ügyben meghozott ítéletében. Itt is egy a Garcia Avello-ügyhöz kísértetiesen hasonlító²⁷ előzetes döntéshozatali eljárásról volt szó azzal a különbséggel, hogy az alapügy felperesei nem többes, hanem kizárólag német állampolgárok voltak, akik viszont egy másik tagállamban, Dániában telepedtek le.²⁸ A házaspárnak gyermeke született a lakóhely szerinti tagállamban, akit a dán hatóságok az anya és apa családnevéből képzett vezetékneven anyakönyveztek. A hatáskörrel rendelkező német hatóság azonban megtagadta a gyermek dán jog szerint bejegyzett nevének elismerését a Garcia Avello-ügyben megismert belga állásponthoz hasonló indokok miatt. A Grunkin és Paul-ügyben a Bíróság nem az állampolgárság alapján való diszkriminációt tiltó rendelkezés alapján állapította meg a közösségi jog tárgyi hatályát – hiszen az alapügy felperesei a Garcia Avello-ügytől eltérően nem többes állampolgárok voltak és az állampolgárság szerinti államban nem szenvedtek el hátrányos különbségtételt²⁹ –, hanem az uniós polgárokat megillető szabad mozgás és tartózkodás joga alapján.³⁰ Ezen túlmenően az EUB azt is leszögezte, hogy „az a tény, hogy abban a tagállamban, amelynek állampolgárságával az illető rendelkezik, más nevet köteles viselni, mint amelyet a születési és lakóhelye szerinti tagállamban kapott, alkalmas az EKSz. 18. cikkében előírt, a tagállamok területén

való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jog gyakorlásának akadályozására.”³¹ A Bíróság szerint a Garcia Avello-ügy szerinti „komoly szakmai és magánéleti hátrányok” nemcsak a többes állampolgárság, hanem az állampolgárság szerinti és az ettől eltérő születési és lakóhely szerinti tagállam jogi szabályozása okozta névviselési különbözőség esetén is fennállnak.³² Vagyis a német hatóság elutasító döntése alkalmas volt az uniós polgárokat megillető szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jog korlátozására, ami azonban csak akkor igazolható, ha „objektív megfontolásokon alapul, és arányos a jogszerűen elérni kívánt céllal.”³³ Mivel ilyen körülményeket a Bíróság nem azonosított, megállapította a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jog sérelmét az ismertetett ügyben.³⁴ A Grunkin és Paul-esethez hasonló alapügyhöz kapcsolódóan hozott ítéletet egy előzetes döntéshozatali eljárásban az EUB az ún. Sayn-Wittgenstein-esetben 2010. december 22-én. Az alapügy felperese Ilonka Sayn-Wittgenstein osztrák állampolgárként Németországban dolgozva örökbefogadás útján szerezte meg a nemesi rangra is utaló „Fürstin von Sayn-Wittgenstein” családnevet, amelyet a hatáskörrel rendelkező német hatóság az ügyfél kérésére be is jegyzett a nyilvántartásba.³⁵ A nemesi rangokat azonban Ausztriában „a nemesség, a világi lovag és hölgyrangok és bizonyos címek és méltóságok eltörléséről szóló, 1919. április 3-i törvény”, vagyis az ún. *Adelsaufhebungsgesetz* eltörölte és használatukat megtiltotta, beleértve a külföldi címeket is.³⁶ Érdekes, hogy ennek ellenére az osztrák hatóságok először még átvezették az új családnevet az anyakönyvben³⁷, sőt 2001-ben meghosszabbították az érintett útlevelét és két alkalommal állampolgársági igazolást is kiadtak részére, minden esetben a nemesi címre utaló vezetéknevet használva.³⁸ 2003-ban azonban az osztrák szövetségi alkotmánybíróság egy ehhez nagyon hasonló ügyben megállapította, hogy az *Adelsaufhebungsgesetz* alkotmány erejű törvényként az egyenlőség elvét vezette be az osztrák jogba és a nemesi címek viselése emiatt továbbra is tilos az osztrák állampolgárok számára.³⁹ Az alkotmánybíróság verdiktjére hivatkozva a bécsi *Landeshauptmann* 2007-

23 C-148/02. sz. Carlos Garcia Avello kontra belga állam ügyben 2003. október 3-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-11613. o.] 34. pont.

24 C-148/02. sz. Carlos Garcia Avello kontra belga állam ügyben 2003. október 3-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-11613. o.] 37. pont.

25 C-148/02. sz. Carlos Garcia Avello kontra belga állam ügyben 2003. október 3-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-11613. o.] 36. pont.

26 C-148/02. sz. Carlos Garcia Avello kontra belga állam ügyben 2003. október 3-án hozott ítélet [EBHT 2003., I-11613. o.] 45. pont.

27 A Grunkin és Paul-ügyet többen a Garcia Avello-ügy folytatásának tekintik. VONK, OLIVIER: *Dual Nationality in the European Union: A Study on Changing Norms in Public and Private International Law and in the Municipal Laws of Four EU Member States*. Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2012. 84.

28 C-353/06. sz. Stefan Grunkin és Dorothee Regina Paul ügyben 2008. október 14-én hozott ítélet [EBHT 2008., I-07639. o.] 5–13. pontok.

29 C-353/06. sz. Stefan Grunkin és Dorothee Regina Paul ügyben 2008. október 14-én hozott ítélet [EBHT 2008., I-07639. o.] 18–20. pontok.

30 C-353/06. sz. Stefan Grunkin és Dorothee Regina Paul ügyben 2008. október 14-én hozott ítélet [EBHT 2008., I-07639. o.] 18. pont.

31 C-353/06. sz. Stefan Grunkin és Dorothee Regina Paul ügyben 2008. október 14-én hozott ítélet [EBHT 2008., I-07639. o.] 22. pont.

32 C-353/06. sz. Stefan Grunkin és Dorothee Regina Paul ügyben 2008. október 14-én hozott ítélet [EBHT 2008., I-07639. o.] 24–26. pontok.

33 C-353/06. sz. Stefan Grunkin és Dorothee Regina Paul ügyben 2008. október 14-én hozott ítélet [EBHT 2008., I-07639. o.] 29. pont.

34 C-353/06. sz. Stefan Grunkin és Dorothee Regina Paul ügyben 2008. október 14-én hozott ítélet [EBHT 2008., I-07639. o.] 39. pont.

35 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 21–22. pontok.

36 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 3. pont.

37 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 23. pont.

38 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 24. pont.

39 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 25. pont.

Tanulmány

ben arról értesítette az alapügy felperesét, hogy nevét az anyakönyvben Sayn-Wittgensteinre kívánja módosítani.⁴⁰ Az erről szóló határozatot az érintett megtámadta az osztrák Közigazgatási Bíróság (*Verwaltungsgerichtshof*) előtt. A *Verwaltungsgerichtshof*-ot némiképp elbizonytalanította az EUB vonatkozó joggyakorlata, különösen a Grunkin és Paul-ügyben hozott ítélet és a Bírósághoz fordult annak előzetes döntését kérve. A feltett kérdés lényege az volt, hogy ellentétes-e az uniós polgárok tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogával az, ha valamely tagállam hatósága megtagadja egy másik tagállam által elismert változatú, örökbefogadás útján szerzett vezetéknev bejegyzését amiatt, mert az nemesi címet tartalmaz és annak használata az utóbbi tagállam alkotmányjoga értelmében tilos.⁴¹ Az EUB válaszában kiemelte, hogy a nemesi címek viselésére vonatkozó szabályozás tagállami hatáskörbe tartozik⁴², de az ügy mégis az uniós jog hatálya alá tartozik, mivel az osztrák hatóság intézkedése a konkrét ügyben alkalmas a szabad mozgás és tartózkodás jogának, továbbá a szolgáltatásnyújtás szabadságának korlátozására.⁴³ Sőt az ügynek emberi jogi vonatkozásai is voltak⁴⁴, mégpedig a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogon keresztül.⁴⁵ A Bíróság a Garcia Avello- és a Grunkin és Paul-ügyekben kijelölt úton haladva előbb megállapította, hogy az osztrák hatóság intézkedése korlátozta az alapügy felperesének szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát.⁴⁶ Az ilyen korlátozás akkor igazolható, ha az „objektív megfontolásokon alapul, és a nemzeti jog által jogszerűen megállapított célkitűzéssel arányos”.⁴⁷ A Bíróság szerint az *Adelsaufhebungsgesetz*-ből fakadó korlátozás megfelel a fenti kritériumoknak és lényegileg közrendre való hivatkozásként kell értelmezni⁴⁸, márpedig a közrend védelme érdekében az uniós polgárok szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való joga korlátozható. Ezenkívül az *Adelsaufhebungsgesetz* bevezetésének célja az egyenlőség elvének biztosítása volt és az EUB szerint maga az uniós jogrend is ennek az elvnek a tiszteletben tartására törekszik.⁴⁹ Ráadásul – ezt a Bíróság

már nem tette hozzá – az *egyenlőség* egyike azoknak az értékeknek, amelyeken az Európai Unió alapul⁵⁰, sőt az „európai társadalom” – egyebek mellett – az egyenlőség társadalma.⁵¹ Az Unió egyik célja pedig éppen az általa vallott értékek – köztük az egyenlőség – előmozdítása.⁵² Igaz, azt már megjegyezte az EUB, hogy az Alapjogi Charta (is) elismeri mindenki egyenlőségét a törvény előtt.⁵³ A Bíróság azt is hozzátette mindehhez, hogy az Európai Unióról szóló Szerződés 4. cikk (2) bekezdése értelmében az EU „tisztetben tartja a tagállamok nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének [...]”. Alkotmányos berendezkedés alatt természetesen az államforma értendő mindekelőtt, amely Ausztria esetében a köztársaság.⁵⁴ A Bíróság végül a fentiek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a „[j]elen ügyben meg kell állapítani, hogy nem tűnik aránytalannak az, hogy valamely tagállam az egyenlőség elve biztosítása célkitűzésének elérése érdekében megtiltja állampolgárainak, hogy nemesi címeket vagy erre utaló névelemeket szerezzenek, birtokoljanak vagy használjanak, amelyek alkalmasak arra, hogy *olyan látszatot keltsenek*, hogy a név viselője ilyen ranggal rendelkezik”⁵⁵ (kiemelés: T. N.). Azaz, bár az osztrák hatóság minden ilyen intézkedése sérti az uniós polgárok Szerződésben elismert jogát a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz, az igazolható, mivel Ausztria közrendje védelme érdekében az elérni kívánt céllal arányos az intézkedés.⁵⁶

Mint fentebb láthattuk, a Wolfersdorff-ügy alapeljárásnak tényállása annyiban tért el a Sayn-Wittgenstein-ügyétől, hogy az előbbi érintette egy többes (német-brit) állampolgárságú természetes személy és Németországban valamivel megengedőbb a szabályozás a nemesi címekre vonatkozóan, mint Ausztriában.⁵⁷ A Németországi Szövetségi Köztársaság 1949. évi Alaptörvénye ugyanis úgy rendelkezik, hogy „[a] Bundestag megalakulása előtti időből származó jog továbbra is alkalmazandó, amennyiben nem ellentétes az Alaptörvénnyel.”⁵⁸ Az 1919. évi Weimari Alkotmány 119. §-a

40 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 26–27. pontok.

41 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 35–36. pontok.

42 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 38. pont.

43 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 39–40. pontok.

44 VONK, OLIVIER: i. m. 156.

45 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 52. pont.

46 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 71. pont.

47 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 81. pont.

48 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 84. pont.

49 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 88–89. pontok.

50 Lásd az Európai Unióról szóló Szerződés 2. cikkét.

51 Uo.

52 Lásd az Európai Unióról szóló Szerződés 3. cikkének (1) bekezdését. Továbbá: MOHAY ÁGOSTON: *Az uniós egyenlő bánásmód joganyag és implementációja a magyar jogban*. In: *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya*. (szerk. Tilk Péter). Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2016. 150–151.

53 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 89. pont.

54 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 92. pont.

55 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 93. pont.

56 C-208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010., I-13693. o.] 94. pont.

57 C-438/14. sz. Nabel Peter Bogendorff von Wolfersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 24. pont.

58 C-438/14. sz. Nabel Peter Bogendorff von Wolfersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 3. pont.

többek között megállapította, hogy „[a] születésen vagy jogálláson alapuló közjogi kiváltságokat és hátrányokat el kell törölni”, valamint „[a] nemesi címek csak a családi név részeként érvényesek, és a jövőben nem adományozhatók”, továbbá „német polgár nem fogadhat el címet vagy rendet külföldi kormánytól”⁵⁹. A német szövetségi Közigazgatási Bíróság több ítéletében úgy találta, hogy a Weimari Alkotmány hivatkozott szakasza még mindig hatályban van és szövetségi törvény szintjén része az állam jogforrási rendszerének.⁶⁰ A fentiek alapján az EUB hasonló következtetésre jutott, mint a Sayn-Wittgenstein-ügyben azzal, hogy nyilván nem tekinthetett el attól, hogy a vonatkozó német szabályozás nem annyira szigorú, mint az osztrák. Vagyis, amennyiben a kérdést előterjesztő bíróság közrendi okok miatt úgy véli, hogy a polgárok jogegyenlősége elvének tiszteletben tartásának biztosításához az megfelelő és szükséges, nem köteles elismerni az ilyen esetekben a nemesi származásra utaló névelemek szerepeltetését.⁶¹ Érdekesség ugyanakkor, hogy az ítélkező tanács nem fogadta el a főtanácsnoki indítvány elemzését és így a végkövetkeztetést sem. Melchior Wathelet főtanácsnok indítványa ugyanis nagyobb hangsúlyt helyezett a többes állampolgárságból, mint élethelyzetből fakadó hátrányokra⁶², továbbá arra a tényre, hogy a konkrét esetben mind az Egyesült Királyságban, mind pedig Németországban nem létező, illetve soha nem létezett nemesi címekről volt szó⁶³, ráadásul Németországban a Weimari Alkotmány értelmében a nemesi rangok a név alkotóelemeiként fennmaradhattak⁶⁴, így álláspontja szerint a felperes neve nem alkalmas a német közrend megsértésére.⁶⁵ Mindezek alapján Wathelet a Bírósággal ellentétes következtetésre jutott.⁶⁶ Egy ökonometria alapú elemzésben nemrég úgy találták, hogy az Európai Unió Bírósága

67 százalékkal nagyobb valószínűséggel semmisít meg egy uniós aktust, ha a főtanácsnok ezt indítványozza, de az EUB más eljárásait illetően is kimutatható a főtanácsnoki indítványok jelentős hatása az EUB döntéseire.⁶⁷

3. A kérdés magyar jogi vonatkozásairól

A magyar jog is tiltja, illetve korlátozza a nemesi címek és rangok használatát. Az „egyes rangok és címek megszüntetéséről szóló 1947. évi IV. törvény” eltörölt egy sor nemesi és főnemesi rangot (herceg, örgróf, gróf, báró, nemes, primor, lófő), címeket (örökös főispán) és rangjelző címeket, továbbá hatálytalanította a külföldi államfők által adományozott nemesi és főnemesi rangot jelző címek viselésére adott engedélyeket.⁶⁸ Ezenkívül megtiltotta ezek, valamint a „vitézi” cím használatát.⁶⁹ Tilos továbbá a nemesi előnév, a nemesi címer és jelvény, valamint a „de genere ...”⁷⁰ kifejezés használata.⁷¹ Az 1946. október 4-én benyújtott törvényjavaslatot⁷², amelynek előterjesztője Rajk László belügyminiszter volt, 1946. december 17-én tárgyalta és fogadta el a Nemzetgyűlés. A javaslattal szemben kritikus hangot egyedül Slachta Margit, az ellenzéki Polgári Demokrata Párt, illetve Némethy Jenő a Független Kisgazdapártból kizárt honatyák által alapított Magyar Szabadság Párt képviselője fogalmaztak meg.⁷³ A törvényjavaslat miniszteri indokolása értelmében a jogszabály kettős célt volt hivatva szolgálni. Egyrészt az emberek származás szerinti megkülönböztetésének felszámolását, másrészt pedig a pusztán kitüntetésnek tekintendő címek megszüntetését.⁷⁴ A hivatkozott törvényvel ellentétes magatartással jelenleg nem párosul jogkövetkezmény, viszont „az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény” (Anytv.) 55. § (1a) bekezdése értelmében meg kell tagadni az 1947. évi IV. törvénnyel ellentétes adatok bejegyzését. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az Anytv. szövegébe csak utólag, az azt hatályba léptető az „egyes törvényeknek az elektronikus anyakönyv kialakításával összefüggésben szükséges módosításáról szóló 2013. évi LXXVI. törvény” 47. §-ával került be a bejegyzés megtagadását előíró fordulat. Ez nem jelenti azt, hogy az Anytv. elfogadása és hatálybalépése között eltelt majd’ öt esztendőben⁷⁵ ne lé-

59 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 4. pont.

60 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 5. pont.

61 C-438/14. sz. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT-ban még nem tették közzé] 84. pont.

62 MELCHIOR WATHELET FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA. Az ismertetés napja: 2016. január 14. C-438/14. sz. ügy. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe, Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe. 46. pont.

63 MELCHIOR WATHELET FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA. Az ismertetés napja: 2016. január 14. C-438/14. sz. ügy. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe, Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe. 94. pont.

64 MELCHIOR WATHELET FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA. Az ismertetés napja: 2016. január 14. C-438/14. sz. ügy. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe, Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe. 102. pont.

65 MELCHIOR WATHELET FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA. Az ismertetés napja: 2016. január 14. C-438/14. sz. ügy. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe, Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe. 103. pont.

66 MELCHIOR WATHELET FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA. Az ismertetés napja: 2016. január 14. C-438/14. sz. ügy. Nabil Peter Bogendorff von Wolffersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe, Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe. 109. pont.

67 ARREBOLA, CARLOS – MAURICIO, ANA JULIA – PORTILLA, HÉCTOR JIMÉNEZ: *An Econometric Analysis of the Influence of the Advocate General on the Court of Justice of the European Union*. Legal Studies Research Paper Series. University of Cambridge. Faculty of Law. Paper No. 3/2016. January 2016. <http://www.law.cam.ac.uk/ssrn/> (2016. 06. 20.)

68 Lásd a törvény 1 §-át.

69 Lásd a törvény 3. § (1) bekezdését.

70 A nemesi nemzetiességi származásra utaló kifejezés.

71 Lásd a törvény 3. § (2) bekezdését.

72 „Törvényjavaslat egyes rangok és címek megszüntetéséről”. Nemzetgyűlési irományok, 1945. II. kötet. 75. szám. 41–42.

73 Nemzetgyűlési napló, 1945. IV. kötet. 1946. október 22. – 1947. január 24. 818–843.

74 Lásd „Indokolás az egyes címek és rangok megszüntetéséről szóló törvényjavaslat-hoz. Nemzetgyűlési irományok, 1945. II. kötet. 75. szám. 43.

75 Az Anytv.-t az Országgyűlés 2009. december 14-én fogadta el, de ez csak 2014. július 1-jén lépett hatályba.

Tanulmány

tezett volna a nemesi rangok anyakönyvi bejegyzését tiltó hazai jogszabályi rendelkezés, mivel „az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1982. évi 17. sz. törvényerejű rendelet” 31. § (4) bekezdése a mostanival azonos szövegezésű szabályt tartalmazott.

Az Alkotmánybíróság eddig két alkalommal foglalkozhatott az 1947. évi IV. törvény különböző szempontú alkotmányosságának vizsgálatával.⁷⁶ Először 2008-ban indítványozták a hivatkozott jogszabály – lényegében a különféle rangok, jelképek, címek használatát tiltó – 3. § (1)–(4) bekezdéseinek megsemmisítését. Az indítványozó elsősorban emberi jogi nézőpontból kifogásolta a megjelölt törvényhelyeket, részben az örökléshez való jogra és a „nulla poena sine lege” elvére építve kérelmét. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a nemesi címek viselésének tilalma nem áll alkotmányjogi összefüggésben sem az örökléshez való joggal, sem pedig a nulla poena sine lege elvével.⁷⁷ Az Alkotmánybíróság ezért az indítványt részben elutasította, részben pedig visszautasította, de egyúttal megjegyezte, hogy „az 1947. évi IV. törvény az emberek származás szerinti megkülönböztetésének megszüntetését szolgálja, amely – ahogyan a törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás is fogalmaz – »az egyenlőség alapján álló demokratikus állami és társadalmi berendezkedéssel össze nem férhet«. A törvény mögött tehát olyan határozott értékrend áll, amely a hatályos Alkotmányban megfogalmazott, a megkülönböztetés tilalmáról rendelkező 70/A. § (1) bekezdéséből levezetett értékekkel is összhangban áll, sőt azoknak szerves részét képezi.”⁷⁸ Ugyanilyen eredményre vezetett az az indítvány is, amely az 1947. évi IV. törvény 3. § (1)–(2) bekezdéseit kérte megsemmisíteni az Alkotmány emberi méltósághoz való jogra (amennyiben az abból is levezethető névjogot sérti), az emberi jogok korlátozhatóságát lefektető szabályra és az ún. jogállamisági klauzulára hivatkozva kérte megsemmisíteni. Az alkotmányosság legfőbb hazai őre előbb megállapította, hogy a törvény támadott rendelkezései nem sértik az emberi méltósághoz való jogból is levezethető névjogot, mivel a nemesi rangok és címek ma már nem részei a hivatalos névnek és az állam eldöntheti, hogy mit tekint a név részének és mit nem.⁷⁹ Ezután hozzátette, hogy valójában csak a hivatalos érintkezésekben tilos ezeket a nemesi címeket és rangokat használni, és a tiltó szabály a magánérintkezésben nem kényszeríthető ki, igaz azok mellőzése elvárt.⁸⁰ Végül az Ab. megjegyezte azt is, hogy a magánérintkezésben való használatához sem közjogi, sem magánjogi elő- vagy többletjogok nem kapcsolódhatnak a magánhasználat határát pedig a jogalkalmazónak kell esetről esetre megállapítania.

⁸¹ Az Alkotmánybíróság határozatához ketten is párhuzamos indokolást csatoltak, köztük Dienes-Oehm Egon úgy vélte, hogy „az időközbeni jogfejlődéssel is összhangban – jelenlegi körülményeink között az sem lett volna, vagy nem lenne alkotmányellenes, ha az 1947. évi IV. törvény már korábban hatályát vesztené.”⁸² Magyarország Alaptörvénye ugyan hatályon kívül helyezte a saját hatálybalépése előtt meghozott Ab. határozatokat,⁸³ de az Alkotmánybíróság egy 2015-ben elfogadott határozatában leszögezte, hogy „a saját név viseléséhez való jogba nem tartozik bele a nemesi előnév és cím viselésének joga. A saját név viselésének joga a családi és utónévből álló saját nevet védi, amelynek nem része a nemesi előnév és cím, így az (abszolút szerkezetű) alapjogi védelem sem terjed ki rá. E védelem azért sem terjed ki a nemesi előnévre és címre, mert ahhoz olyan többletjogok kapcsolódtak, amelyek az egyenlő emberi méltóságot sértenék. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság nem tartotta alkotmányértőnek a nemesi előnevek és címek anyakönyvezésének törvényhozó általi kizárását.”⁸⁴ Az 1947. évi IV. törvény megsértésének nincs jogkövetkezménye, de 2010 őszén egy egyéni országgyűlési indítvány kezdeményezte az akkor hatályos szabálysértési törvény módosítását, és abba egy új, „Tiltott cím használata” tényállás beillesztését, amely a nemesi címek használatát tiltó törvény megszegőit (a jelvény- és címerhasználatot kivéve) százezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtotta volna,⁸⁵ de az Országgyűlés az indítványt nem vette tárgysorozatba.⁸⁶ A kormánynak a parlament illetékes szakbizottsága előtt megjelent képviselője sem javasolta a tárgysorozatba vételt, mivel álláspontja szerint „az egyes szabálysértésekről szóló kormányrendelet” 14. §-a („Jogosulatlan címhasználat”) hasonló szabálysértési tényállást már megállapított és annak pontosításával az elérni kívánt cél teljesíthető lett volna.”⁸⁷ Igaz, erre a korrekcióra végül nem került sor és a szabálysértési kormányrendeletet felváltó törvény az eredeti változatban vette át a tényállás szövegét.⁸⁸ Lényegében

⁷⁶ A névviseléshez való jog Ab-esetjogára vonatkozóan lásd: ORBÁN BALÁZS ANDRÁS: *A névviseléshez való jog – elméletben és gyakorlatban*. Közjogi Szemle. 2012/2. 42–52.

⁷⁷ 1161/B/2008. AB határozat II/2.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ 988/B/2009. AB határozat III/2.2.

⁸⁰ 988/B/2009. AB határozat III/2.3.

⁸¹ Uo.

⁸² Dr. Dienes-Oehm Egon alkotmánybíró párhuzamos indokolása a 988/B/2009. sz. AB határozathoz. 2.3.

⁸³ Lásd az Alaptörvény Záró és vegyes rendelkezések című részének 5. pontját.

⁸⁴ 27/2015. (VII. 21.) AB határozat. 29. pont.

⁸⁵ T/1255 számú Törvényjavaslat a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény módosításáról 2010. október 1.

⁸⁶ Lásd az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságának 2010. október 20-án, szerdán, 11.00 órakor az Országház főemelet 58. számú tanácstermében megtartott üléséről készített Jegyzőkönyv (AIÜB-29/2010) 17. oldalát.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Lásd „a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény” 183/A §-át. Megjegyzendő, hogy az 1947. évi IV. törvény elfogadása idején mind a miniszteri indokolás, mind pedig a Nemzetgyűlés Alkotmányügyi és Közjogi Bizottságának előadója, Erdei Ferenc úgy vélte, hogy a törvény rendelkezéseinek megszegőit a Kbtk., vagyis „a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról szóló 1879. évi XL. törvények” 1930. évi III. törvény-cikk 83. §-ával módosított 45. §-a alapján lehetett felelősségre vonni: „Aki öt jogosan meg nem illető olyan címet vagy rangfokozatot használ, amely a közönséget tévútra vezetheti, valamint az is, aki öt jogosan meg nem illető belföldi rend- vagy díszjelet, vagy engedély nélkül külföldi rend- vagy díszjelet nyilvánosan visel, egy hónapig ter-

az iménti kezdeményezés sorsára jutott az 1947. évi IV. törvény nemesi címek és jelvények használatát is tiltó 3. § (2) bekezdésének hatályon kívül helyezésére vonatkozó egyéni képviselői indítvány⁸⁹, amelyet maga az előterjesztő vont vissza végül.⁹⁰ Megemlítendő továbbá, hogy a 2007-es „nagy dereguláció”⁹¹ idején az 1947. évi IV. törvényt hatályban tartotta az Országgyűlés.⁹²

Érdekes és sok szempontból témához kapcsolódó ügyben kellett döntenie a Szolnoki Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságnak 2013. május 13-án.⁹³ Az ügy lényege az volt, hogy egy Szolnokon született majd Németországba távozott és ott magyar állampolgárságáról a német megszerzését követően nem sokkal lemondó természetes személy kérte Szolnok Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalának anyakönyvvezetőjétől, hogy születési családi nevét javítsa ki a „Graf von” névelem hozzátoldásával. A felperes apai ágú felmenői az anyakönyvi kivonatok tanúsága szerint viselték a fenti névelemet. Ezenkívül az érintett Budapesten született, de szintén német állampolgárságú fia vezetéknevét a Budapesti Anyakönyvi Hivatal a „Graf von” névelemmel együtt jegyezte be, pontosabban javította ki a korábbi bejegyzést. A szolnoki elsőfokú hatóság belföldi jogsegély keretében állásfoglalást kért a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) Nemzetközi Magánjogi Főosztályától. A KIM arról tájékoztatta az anyakönyvvezetőt, hogy mivel a „Graf von” előtag nemesi címet, rangot jelez, az adatok bejegyzését – figyelemmel az 1947. évi IV. törvény és az 1982. évi 17. sz. törvényerejű rendelet vonatkozó rendelkezésire – meg kell tagadni, mivel az a magyar közrendbe ütközne. Ennek alapján a kérelem teljesítését az elsőfokú hatóság megtagadta, fellebbezést követően pedig a másodfokú hatóság jóváhagyta az elsőfokú hatóság határozatát. Az érintett ezután az elutasító határozat bírósági felülvizsgálatát kérte a Szolnoki Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságtól. A bíróság a kereseti kérelemnek helyt adott, mivel álláspontja szerint a felperes anyakönyvezése idején az 1947. évi IV. törvény még nem volt hatályban, így az ebben az ügyben nem volt alkalmazható, másrészt kizárólag külföldi állampolgárságú személyről lévén szó, aki rá-

adásul nem névváltoztatást, hanem csak az anyakönyvi bejegyzés kijavítását kérte, vagyis esetében nem a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. sz. törvényerejű rendelet rendelkezéseit kellett alkalmazni. A Szolnoki Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság ezzel kapcsolatban még hivatkozott az EUB Sayn-Wittgenstein-ügyben hozott ítéletére is megállapítva, hogy ha egy konkrét esetben két különböző tagállam által kiállított dokumentumban szereplő név nem azonos, ez kételyeket ébreszthet a személyazonosságot illetően, igaz az alperes határozata önmagában nem sértené a feleperes uniós polgárként élvezett szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát. A Szolnoki Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság jogerős ítéletével szemben az alperes felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Kúriához. A Kúria megállapította, hogy a Szolnoki Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság a tényállást helyesen tárta fel és a jogszabályokat jól alkalmazta, továbbá leszögezte, hogy az alapügyben az 1947. évi IV. törvény nem volt alkalmazható. Mindezek miatt a Kúria a bíróság ítéletét hatályában fenntartotta.⁹⁴

4. Záró gondolatok

Az Európai Unió Bírósága esetjogában a Garcia Avello-ítélet volt az első, amely összekapcsolta az uniós polgárságot, mint jogállást és az abból eredő szabad mozgás és tartózkodás jogát a névjoggal. Ezzel tulajdonképpen azt ismer- te el, hogy minden uniós polgárnak joga van ahhoz, hogy valamennyi EU-tagországban ugyanazon az általa preferált néven ismerjék el a hatóságok. Mivel a szabad mozgás és tartózkodás joga nem abszolút természetű, logikusan az „egy és ugyanazon névhez való jog” mint részjog sem lehet az a Bíróság értelmezésében. Az uniós polgárok szabad mozgására és tartózkodására vonatkozó jelenleg hatályos jogalkotási aktus⁹⁵, illetve a Bíróság kapcsolódó esetjoga⁹⁶ alapján az ilyen korlátozás különösen akkor igazolható, ha arra közrendi, közbiztonsági vagy közegészségügyi okból kerül sor.⁹⁷ Az ilyen korlátozás azonban nem valósíthat meg állampolgárság alapján történő hátrányos különbségtételt, nem szolgálhat gazdasági célokat és meg kell hogy feleljen az arányosság elvének. A vonatkozó irányelv értelmében ráadásul a közrendi és közbiztonsági okból történt korlátozás kizárólag az egyén magatartásán alapulhat és „az érintett egyén személyes magatartása valódi, közvetlen és kellően súlyos veszélyt kell hogy jelentsen a társadalom valamely

jedhető elzárással büntetendő.” Nemzetgyűlési napló, 1945. IV. kötet. 1946. október 22. – 1947. január 24. 818. és „Indokolás az egyes címek és rangok megszüntetéséről szóló törvényjavaslathoz. Nemzetgyűlési irományok, 1945. II. kötet. 75. szám 43. és „A Nemzetgyűlés alkotmányjogi és közjogi bizottságának jelentése az »egyes rangok és címek megszüntetéséről« szóló 75. számú törvényjavaslat tárgyában.” Nemzetgyűlési irományok, 1945. II. kötet. 90. szám. 170.

89 T/1954 számú Törvényjavaslat az egyes címek és rangok megszüntetéséről szóló 1947. évi IV. törvény módosításáról.

90 http://www.parlament.hu/iromanyok-elozo-ciklusbeli-adatai?p_auth=VF0c61y-C&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP-4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Ffcplsql%2Fogy_irom.irom_adat%3Fp_ckl%3D39%26p_izon%3D1954/ (2016. 06. 20.)

91 2007. évi LXXXII. törvény egyes jogszabályok és jogszabályi rendelkezések hatályon kívül helyezéséről.

92 Lásd a 2007. évi LXXXII. törvény 1. § (1) bekezdését és ezzel összhangban a Törvény mellékletének 114. pontját.

93 12.K.27.060/2013/11. szám.

94 Kfv.III.37.538/2013/7.szám.

95 Az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelve (2004. április 29.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

96 Az „egyéb” kimentési okokra vonatkozóan lásd: SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: i. m. 46.

97 Lásd a 2004/38/EK irányelv 27. cikk (1) bekezdését.

Tanulmány

alapvető érdekére.”⁹⁸ Láthattuk, hogy a Sayn-Wittgenstein-ügyben a Bíróság a nemesi címek névelemként való használatát az osztrák társadalom alapvető érdekére, jelesen az egyenlőség elvének biztosítására veszélyesnek találta egy 1919-ben elfogadott törvény alapján, és így azt közrendi oknak minősítve a korlátozást végül igazolhatónak tekintette. Lényegében ugyanerre az álláspontra helyezkedett a Wolffersdorff-ítéletben, noha a vonatkozó német szabályozás – mint láthattuk – jóval megengedőbb, mint az osztrák.

Az Európai Unió huszonnyolc tagállama közül hét (25%) államformája monarchia, míg huszonegy ország (75%) köztársaság. Az EU-tagok negyedében így az ókori római gyökerű, de a mai változatában a feudalizmusban kialakult a származásra, illetve a vagyoni helyzetre utaló rangok, továbbá azok adományozására vonatkozó gyakorlat nem vet fel különösebb jogi problémákat. A tagállamok „republikánus” háromnegyede azonban gyakran igen kedvezőtlenül viszonyul ehhez a kérdéshez. Számos országban tiltó vagy korlátozó jogszabályok vannak hatályban, így egyebek mellett Ausztriában, Olaszországban⁹⁹, Görögországban¹⁰⁰, Németországban vagy éppen Magyarországon. Emellett olyan köztársasági államformájú országok is tagjai az Európai Uniónak, ahol a nemesi címek és rangok használata nem esik különösebb korlátozások alá, mint amilyen Finnország vagy az Ír Köztársaság. Nagy kérdés, hogy amennyiben az egykori nemesi címek és rangok használatát tiltó tagállami jogszabályok az egyenlőség elvének érvényesítését szolgálják, és mint ilyenek közrendi okokból igazolhatják az uniós polgárok szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát, úgy a monarchikus tagállamok nem az egyenlőség elvének talaján állnak, illetve működnek? Álláspontom szerint védhetőbb érvelés lett volna az EUB részéről, ha az alapügyekben alperes tagállamok álláspontját nem a közrendre, hanem az ítéletekben egyébként, ha háttérbe szorítva is, de megjelenő és az Európai Unióról szóló Szerződés 4. cikk (2) bekezdésében elismert „tagállami nemzeti identitásra” alapította volna.¹⁰¹ A Bíróság amúgy már az Omega-ügyben 2004-ben született ítéletében¹⁰² kifejezte a nemzeti identitás védelmére vonatkozó *hajlandóságát*¹⁰³, sőt valójában még ennél is korábban,

az 1989-ben, vagyis még az uniós polgárság előtti időkben¹⁰⁴ meghozott Groener-ítéletében¹⁰⁵ a nemzeti identitás védelmét az uniós (akkor még közösségi) jog elé helyezte egy konkrét ügyben.¹⁰⁶ Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy a Sayn-Wittgenstein-ítélet volt az első, amelyben az EUB *expressis verbis* hivatkozott az EUSz 4. cikk (2) bekezdésére.¹⁰⁷ Ez azóta sem fordult elő túl gyakran, ugyanis valószínűsíthető, hogy az EUB integrációra vonatkozó és az esetjogából lesűrhető, továbbá viszonylag konstansnak tűnő „víziójába” nehezen illeszthető be a tagállamok nemzeti identitásának „védelme.” Egy másik, szintén az uniós polgárságból fakadó és a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jog valamint a névjog kapcsolatával összefüggő, de kisebbségi jogi relevanciájú (vagyis többszörösen emberi jogi vonatkozású) ügyben, a Vardyn-Wardyn-esetben¹⁰⁸ hozott ítéletében viszont éppen a tagállami nemzeti identitásra, valamint a kulturális és nyelvi sokféleség tiszteletben tartásának elvére hivatkozva állapította meg az alapügy felperesének szabad mozgására és tartózkodására vonatkozó joga korlátozásának igazolhatóságát.¹⁰⁹ Ebben az ügyben arról volt szó, hogy az alapeljárás felperese, aki magát a litvániai lengyel kisebbséghez tartozónak vallotta, Lengyelországba költözött és egy lengyel állampolgárhoz ment férjhez. A születési helye szerinti litvániai anyakönyvi hatóságnál szerette volna elérni, hogy család- és utónevét a lengyel helyesírásnak megfelelően írják át, mivel Lengyelországban is ilyen módon vették nyilvántartásba a házasság megkötésének alkalmával. A litván anyakönyvvezető majd a felettes szervek a kérelmet elutasították.¹¹⁰ Az EUB az előzetes döntéshozatali eljárásban megállapította, hogy a tagállamok nemzeti identitásának részét képezi „az állam hivatalos nemzeti nyelvének védelme is. Ebből következően az olyan nemzeti szabályozás, mint

98 Lásd a 2004/38/EK irányelv 27. cikk (2) bekezdését.

99 Olaszországban az 1948-ban elfogadott alkotmány „Átmeneti és Záró Rendeletkezőinek” XIV. cikke értelmében: „A nemesi címeket nem ismerik el. Az 1922. október 28-a előtt létezett helységnevek a személynevek részévé válnak.” Azaz a némethez hasonló a szabályozás.

100 A hatályos görög alkotmány 4. cikk (7) bekezdése a nemesi címek és különbségtétel el nem ismeréséről rendelkezik.

101 Az EUB „tagállami nemzeti identitásra” vonatkozó eddigi tárgyalat ügyeinek remek összefoglalását lásd: DRINÓCZI TÍMEA: *Nemzeti és alkotmányos identitás az EU-ban és tagállamaiban*. In: Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya. (szerk. Tilk Péter). Pécs, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2016. 55–69.

102 C-36/02. sz. Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH kontra Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn ügyben 2004. október 14-én hozott ítélet [EBHT 2004., I-09609. o.].

103 CHRONOWSKI NÓRA: *Az Európai Unió Alapjogi Chartája hatályának kiterjesztéséről – alkotmánypolitikai megfontolások*. In: Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára (szerk. Blutman László). Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LXXVII, 95.

104 Az ügyben a személyek szabad mozgásának gazdasági alapszabadságát vizsgálta a Bíróság lényegében a tagállami nemzeti identitáshoz viszonyítva az utóbbinak biztosító elsőbbséget.

105 C-379/87. sz. Anita Groener kontra The Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee ügyben 1989. november 28-án hozott ítélet [1989 03967].

106 BESSELINK, LEONARD F. M.: *Case C-208/09, Ilonka Sayn-Wittgenstein v. Landes-hauptmann von Wien, Judgement of the Court (Second Chamber) of 22 December 2010*, nyr. Common Market Law Review. 2012. 49. sz. 681.

107 PENOT, ANASTASIA ILIOPOULOU: *The Transnational Character of Union Citizenship*. In: Empowerment and Disempowerment of the European Citizen. (szerk. Dougan, Michael – Shuibhne, Niamh Nic – Spaventa, Eleanor). Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2012. 25.

108 C-391/09. sz. Malgožata Runevič-Vardyn, Łukasz Paweł Wardyn kontra a Vilniaus miesto savivaldybės administracija, a Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, a Valstybinė lietuvių kalbos komisija, a Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Teisės departamentas Civilinės metrikacijos skyrius ügyben 2011. május 12-én hozott ítélet [EBHT 2011., I-03787. o.].

109 C-391/09. sz. Malgožata Runevič-Vardyn, Łukasz Paweł Wardyn kontra a Vilniaus miesto savivaldybės administracija, a Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, a Valstybinė lietuvių kalbos komisija, a Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Teisės departamentas Civilinės metrikacijos skyrius ügyben 2011. május 12-én hozott ítélet [EBHT 2011., I-03787. o.]. 86. pont.

110 C-391/09. sz. Malgožata Runevič-Vardyn, Łukasz Paweł Wardyn kontra a Vilniaus miesto savivaldybės administracija, a Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, a Valstybinė lietuvių kalbos komisija, a Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Teisės departamentas Civilinės metrikacijos skyrius ügyben 2011. május 12-én hozott ítélet [EBHT 2011., I-03787. o.]. 15–26. pontok.

amelyről az alapeljárásban szó van, azon célja, hogy az e nyelv írásmódjára vonatkozó szabályok kötelezővé tételével védje a hivatalos nemzeti nyelvet, főszabály szerint olyan jogszerű célnak minősül, amely igazolhatja a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jog korlátozását, és amelyet figyelembe lehet venni a jogszerű érdekek és az uniós jog által elismert említett jog közötti mérlegeléskor.” A tanulmány kereteit szétfeszítené, ha részletekbe menően elemezném a Vardyn-Wardyn-ügyben hozott ítéletet, így csak egyetlen rövid megjegyzésre szorítkozom. Véleményem szerint meglehetősen aggályos, hogy a Bíróság a tagállami nemzeti identitás elvének biztosított elsőbbséget nem is annyira a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való joggal, hanem az ítéletben egyébként nem igazán „feszített” kisebbségekhez tartozó személyek jogaival szemben. Ez utóbbi ugyanis – szemben a tagállami nemzeti identitással – az Európai Unió egyik alapértékének minősül.¹¹¹ Az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek védelméről szóló Keretegyezményének – amelynek Litvánia és Lengyelország is a részese – 11. cikke elismeri a „valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek azon jogát, hogy család- és utónevét kisebbségi nyelvén használhassa, ugyancsak ennek hivatalos elismeréséhez való jogot, a jogrendszerükben szabályozottaknak megfelelően.”¹¹² Álláspontom szerint legyen bármilyen fontos elv is a tagállami nemzeti identitás princípiuma, az az Európai Unióról szóló Szerződés 2. cikkében felsorolt értékekkel szemben nem érvényesülhet, hiszen az EU egyik célja az EUSz 3. cikk (1) bekezdésével összhangban „az általa vallott értékek előmozdítása”. Ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy az EUB, amúgy szintén a szabad mozgás és tartózkodás jogára vonatkozó Sólyom-ügyben hozott ítéletében leszögezte, hogy „az uniós jogot a nemzetközi jog releváns szabályaira tekintettel kell értelmezni, mivel a nemzetközi jog részét képező az uniós jogrendnek, és kötelező az Unió intézményeire”¹¹³ az EUB Vardyn-Wardyn-ügyben hozott ítélete még kevésbé tűnik megalapozottnak. Egyetértve Szalayné Sándor Erzsébettel, magam is úgy látom, hogy „[T]ekintettel arra, hogy az uniós alapjogok szintén az uniós jogrend részét képezik, most már nemcsak íratlan, hanem az Európai Unió Alapjogi Chartáján keresztül írott formában is, az uniós jogból fakadó jogosultságok tagállami korlátozása csak akkor lehet jogszerű, ha az uniós alapjogokkal is összhangban van.”¹¹⁴ Ugyanez a megállapítás igaz lehet a kisebbségi jogokra is főként az EUSz. 2. cikkében foglalt szabály miatt. Annak ellenére, hogy mind a Sayn-Wittgenstein-, mind pedig a Wolffersdorff-ügyben született ítélet az egyenlőség

szintén uniós értéknek minősülő elvének biztosítása végett állapította meg az uniós polgárságból eredő szabad mozgáshoz és tartózkodás joga korlátozhatóságának közrendi okból való igazolhatóságát, véleményem szerint az egyenlőség elvére hivatkozás ezekben az ügyekben nem helytálló és a főszabálytól való eltérést csak a tagállami nemzeti identitás igazolhatná. Az osztrák jogásztársadalom például maga is megosztott az Aufhebungsgesetz alkotmányos jelentőségét illetően, ráadásul Penot szerint Ausztria már messze nem az a törekény köztársaság, mint amely 1919-ben volt.¹¹⁵ Ugyanez lehet igaz a magyar 1947. évi IV. törvény „jelentőségét” illetően is a jelenlegi magyar corpus iuris vonatkozásában. A magyar jogszabály hatályban tartása – egyetértve Dienes-Oehm Egon korábban idézett véleményével – már nem tűnik indokoltnak az egyenlőség elvének hazai biztosítására tekintettel. Arról nem is beszélve, hogy például Németországtól vagy Ausztriától eltérően Magyarországon az 1947. évi IV. törvény elfogadása idején majd azt követően, a korábbi „nemesi osztály” tagjai jelentős jogfosztást és üldöztetést voltak kénytelenek elszenvedni. Az így különböző történelmi kontextusra vagy a rendszerváltást követő kárpótlási jogalkotásra is figyelemmel, valószínűleg és paradox módon az 1947. évi IV. törvény hatályon kívül helyezése most jobban szolgálná az egyenlőség elvének és a diszkrimináció tilalmának elvét, mint hatályban tartása főként amiatt is, mert ezekhez a címekhez és rangokhoz a magyar jogban mostanra – helyesen – semmilyen előjog nem társul. Visszatérve a tanulmányom szempontjából kiemelt jelentőségű nemesi címekkel kapcsolatos Sayn-Wittgenstein- és Wolffersdorff-ítéletekre, az EUB ítéletei alapján még az is felmerülhet, hogy az ítélkező bírák – nyilván nem tudatos, de – egyfajta „rejtett republikanizmus” miatt is juthattak közrendi korlátozást preferáló következtetésére. Tény azonban, hogy például a két ítélet meghozatalában részt vett bírák állampolgársága – vagyis egyfajta „közvetett bizonyíték” – alapján mégsem tudunk erre a következtetésre jutni.¹¹⁶ Az esetleges „rejtett republikanizmus” szándékolatlanul is értékítéletet, értékvalasztást jelentene és mint olyan, valószínűleg sértené „a tagállamok Szerződések előtti egyenlőségének elvét”¹¹⁷ is. Jól látható tehát, hogy az ismertetett ügyekben végső soron és a látszattal ellentétben az Európai Unió alapvető jelentőségű kérdéseiről volt szó és az is igaz, hogy adott esetben nem könnyű az EU értékei és fundamentális jelentőségű elvei közötti helyes egyensúlyt megtalálni egy konkrét esetben, de törekedni kell rá, mivel ellenkező esetben az uniós intézmények semlegessége is megkérdőjeleződhet.

111 Lásd az Európai Unióról szóló Szerződés 2. cikkét.

112 A „jogrendszerükben szabályozottaknak megfelelően” fordulat viszont nem járhat azzal az eredménnyel, hogy a 11. cikkben foglalt jog egyáltalán nem tud érvényesülni a gyakorlatban.

113 C-364/10. sz. Magyarország kontra Szlovák Köztársaság ügyben 2012. október 16-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2012:630.]. 44. pont. Az ítélet kritikáját lásd: MOHAY ÁGOSTON: *A nemzetközi jog érvényesülése az uniós jogban a Sólyom-ügy tükrében*. JURA 2014/2. sz. 99–103.

114 SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: i. m. 48.

115 PENOT, ANASTASIA ILIOPOULOU: i. m. 24.

116 Az ítélkező tanácsokban bár többségben voltak a köztársasági államformájú országokból érkezett és így ilyen politikai és társadalmi berendezkedésű országokban szocializálódott bírák, a belső arányok nagyjából megfelelnek az EU-n belüli köztársasági-monarchikus államformájú tagállamok arányának.

117 Lásd az Európai Unióról szóló Szerződés 4. cikkének (2) bekezdését.

Tanulmány

Paksy Máté, Marie Curie posztdoktorandusz hallgató, Liège-i Egyetem Jogtudományi Kar (Liège)

G. W. Leibniz (1646–1716), a jogtudós

A tanulmány célja, hogy az olvasóban kétségeket ébresszen Leibniz klasszikus kategorizálását illetően. Már a kanonizáltnak tekinthető olvasatok (Cassirer, Russell, Couturat) is eltérően értékelték Leibniz jogtudományi végzettségének tényét és hatását. A természetjogi gondolkodás eszmetörténetét író, szakmailag elismert jogász szerzők éppannyira megosztottak Leibniz besorolását illetően. Míg a filozófusok skálája a tiszta jogásztól a tiszta filozófusig terjed, addig a jogbölcseleti olvasat az „axiomatikus természetjogásztól” a politikai teológusig ér. Úgy tűnik, hogy a jogászok, Dascal, Sartor és Sève nyomán, az ifjúkori írások felfedezésével, a paradoxonokat tárgyaló Leibnizet a megfelelő helyre tudták tenni. A hannoveri filozófus halálának tricentenáriumaához kötődő tudományos rendezvényekkel valószínűleg együttjáró filozófiai érdeklődés remélhetőleg még inkább abba az irányba hat, hogy egyszer majd pontosan kijelölhetjük a jogász végzettség hatásának határait az egész életmű tekintetében is.

Gottfried Wilhelm Leibniz *stricto sensu* jogtudományi írásai¹ iránt az utóbbi időben megújult az érdeklődés. Ennek jele, hogy egymás után jelentek és jelennek meg a német, angol, francia és olasz nyelvű, kommentárral ellátott fordításgyűjtemények (pl. Boucher 2002, Busche 2003, Artosi–Pieri–Sartor 2013 és 2015).

Jelen tanulmányom egyik célja tehát Leibniz jogtudományi jelentőségének méltatása. A másik célom pedig az, hogy néhány jogi-jogtudományi utalást feltárjak az életmű többi részében, ott is, ahol esetleg kevésbé számítanánk erre. A hangsúlyt én is a fiatalkori, *par excellence* jogi művekre helyezem és az életmű többi részét az inkább olyan népszerű Leibniz-munkák reprezentálják majd, mint a *Monadológia* vagy az *Újabb értekezés*. Ezekre a munkákra a mind eddigigél gazdagabb szakirodalom prizmáján keresztül igyekszem tekinteni, hogy az olvasó is észrevehesse a sokszor jól ismert sorok mögött megbújó jogász Leibnizet.

Először bemutatom Leibnizet mint joghallgatót, s mint pályakezdő jogászt (1). Ezután három filozófiai értelmezést veszek szemügyre, azt vizsgálva, hogy ezek vajon mennyire vetnek számot a filozófus jogi hátterével (amennyiben egyáltalán számot vetnek vele) (2). Az ezt követő két pontban először felvázolom Leibniz – nem túl markáns, de klasszikus – természetjogi portréját. (3) Az áttekintésem lezárásaként az újabb Leibniz-interpretációk közül tallózok, főként azokat helyezve előtérbe, amelyek a fiatalkori írásoknak adnak új, akár a kortárs jogelméletben is használható értelmet (4).

1. Leibniz, a joghallgató

Leibniz jogász hátterét vizsgálva a kutatók mindenekelőtt azt emelik ki, hogy mindkét ágról jogász családból származott. Leibniz édesapja, Friedrich Leibniz a lipcei egyetem morálfilozófia-professzora volt, és a közéletben is aktívan részt vett, például kiállt az egyetemi privilégiumok mellett. Őt fia hatéves korában vesztette el, és megörökölte hatalmas könyvtárát, melyet autodidakta módon fel is dolgozott. Fridrich Leibniz harmadik, huszonnégy évvel fiatalabb felesége, Catharina Schmuck, Leibniz édesanyja ugyancsak jogászcsaládból származott.

Leibniz számára e családi háttér² és a hatalmas könyvtár igen meghatározó volt. Utóbbinak köszönhetően, gyermekként veti bele magát a történelem, a klasszikusok és a nyelvek tanulmányozásába. Később azt írja, hogy ez a korai eszmélés azért is jó volt, mivel így nem alakultak ki benne karteziánus előítéletek. Mindössze tizenkét éves, amikor elkezdi görögül tanulni. A latin akkor már annyira jól megy, hogy a kis Leibniz 1659 pünkösdjének reggelén egy háromszáz hexameterből álló verset ír (Belaval 2005, 29.).

1661-ben iratkozik be az egyetemre. Itt a mestere Jacob Thomasius (1622–1684) – ő Christian Thomasius (1655–1728) édesapja – aki pedig Fridrich Leibniztől veszi át a morálfilozófiai katedrát. Thomasius irányítása alatt készíti el az ifjú Leibniz az individualitásról szól értekezését (*Disputatio metaphysica de principio individui*, 1663). Szerencsére fennmaradtak a Thomasiusnak írt feljegyzései is 1663–1664-ből. 1663-ban, Jénában, egy jóbarát hatására kezdi el igazán érdekelni a jog Leibnizet.

1 Pl. *Specimen quaestionum philosophicarum ex jure collectarum*, 1664; *Disputatio inauguralis de casibus perplexis in jure*, 1666; *Disputatio juridica (prior) de conditionibus*, *Disputatio juridica (posterior) de conditionibus*, 1665; *Doctrina conditionum. Specimina Juris*, 1667–1669; etc.

2 Az Arnauld-nak 1671. év novemberében írott levelet idézi Belaval 2005, 27.: „A saját családi származásom követeli meg tőlem, hogy az erkölcs, a jog alapjai és a méltányosság helyreállítására irányuló erőfeszítésem a szokásosnál egy kicsivel több világossággal és helyességgel tegyem meg.”

Édesanyja halálakor, 1664-ben visszatér Brunshwikbe. Itt írja meg nagybátyja, a neves jogász irányítása mellett a jogi feltételekről szóló értekezését. A tárgyalt tematika ugyan római jogi jellegű, a kidolgozás viszont matematikai, amennyiben a propozicionális, modális és valószínűségi alapuló logika kérdéseit az ifjú szerző összeköti a jogi feltételek kérdésével.³ A műnek köszönheti Leibniz a *iuris utriusque baccalaureus* fokozatot. A filozófiai magiszter a *Specimen questionum philosophicarum ex jure collectarum* című munkájával lesz. Leibniz a jog és filozófia közötti szükségszerű kapcsolat mellett érvelésének alapja az a belátás, hogy bizonyos jogesetek filozófiai reflexió nélkül megoldhatatlanok. Mivel a „filozófia” kifejezés a logikára utal, Leibniz alappal gondolhatja azt, hogy logika nélküli jog egy „kijárat nélküli labirintus” (Ld. Armgardt 2014, Belaval 2015, 48–49.).

A húsz éves Leibniz filozófiai habilitációs dolgozata a kombinatorikáról (*Dissertatio de arte combinatoria*, 1666), doktori értekezése pedig a nehéz esetekről (*De casibus perplexis*, 1666) szól. 1666-ban még megjelenik egy műve az aritmetikáról is (*Disputatio arithmetica de complexionibus*, 1666). Mivel Lipcsében túl fiatalnak tartották ahhoz, hogy doktori fokozatot (*doctor iuris utriusque*) kapjon, ezért Leibniznek a Nürnberg melletti Altdorfba kellett költöznie, ahol dicsérrel doktorál és egyetemi tanári állást is ajánlanak neki, amit elutasít, majd pedig a jogi oktatás reformtervének közlésével lepi meg a nagyközönséget. Ez a munka, *Nova methodus discendae docendaeque jurisprudentiae*, 1667 olyan remekmű, amely ismertté teszi Leibnizet. Ekkor Mainzba hívják, ahol 1672-ig marad. Itt bírói kinevezést szerez 1670-ben. A jog gyakorlati művelése mellett a *Corpus iuris civilis reconcinatum*ot írja, amiből a legmaradandóbb hatású az első rész, az erkölcsfilozófiát és a deontikus logikát tartalmazó *Elementa iuris naturalis*.⁴

Sokak szerint Leibniz *stricto sensu* jogtudósi pályája viszonylag rövid volt, és huszonhat éves korában be is fejeződött. Holott az olyan színvonalú kodifikációs tervek készítésénél, mint amilyeneket Leibniznek köszönhetünk, nehéz „jogászból” munkát végezni. Az 1672-ben Párizsba költöző Leibniz továbbá kritikailag kommentálja a voluntarista jogfilozófia klasszikusát, Pufendorfot, és rajta keresztül Hobbest is. A munkát Hannoverben folytatja majd, ahol az Intitutiókon alapuló, de annak a helyébe lépő egy új birodalmi törvénykönyv elkészítése lebeg a szeme előtt.

A Busche-féle gyűjteményes kötet ugyan 1672-vel lezárja Leibniz „ifjúkorát” (a legutolsó negyedik rész kizárólag Leibniz levelezését tartalmazza Conringgal, Chapelainnel és Ferrand-nal), de ebből nem következik, hogy a filozófus feladná jogász hivatás gyakorlásának igényét. Leibniz 1678-tól Hannoverben nyeri el a bírói kinevezést. Később

olyan előkelőségek mellett dolgozik, mint Mainz választó-püspöke, Hannover választófejedelme, Brunswick hercege (1696), Poroszország királya (1700), Németország császára, valamint Nagy Péter orosz cár (1712). (Vö.: Grua 1948, 703 sk.) A bíraskodás rejtelmébe Leibnizet egy lipcsei jóbarát vezette be. Gardies idézi, hogy ez a hivatás a német filozófust mennyire magával ragadta: „[...] a legjobbkor hatoltam be e tudomány titkaiba, mivel mindig is vonzott a törvénykezési feladat és utáltam az ügyvédek ravaszkodásait; ezért aztán nem is szerettem volna sosem szónokolni” (idézi Gardies 1978, 115–116.). A jogalkalmazói és jogalkotói perspektívák egyidejű felvállalása és az ügyvédi hivatás jelentőségének alábecsülése egyaránt tükrözi az „otthonról hozott” jogász világnézetet, a platóni retorikaellenességet és a Montesquieu-höz hasonló *juge en tant que la bouche de la loi* utópikus szemléletet.

2. Leibniz, a filozófus

Az általában az 1672 utáni „nagy” művekre koncentráló filozófiai szakirodalomban Leibniz jogi végzettsége relatíve marginális jelentőségű tényező volt. Cassirer olvasatában a jogász Leibniz zárójelbe tehető, és Russell szerint pedig zárójelbe is kell tenni, hiszen e tudományág területén született „emberi léttel” foglalkozó, ezért nem elég elvont, ráadásul pénzért és hírnévért készült művek rosszak.

Nem így áll a dolog Couturat-nál, aki a források közlése mellett egy igen figyelemreméltó könyvet is kiadott Leibniz logikájáról. (Couturat 1901, 1903). Munkájának hatása olyan széles körű volt, hogy anélkül feltehetően sem Dascal, sem Kalinowski vagy Gardies nem találhatta volna meg Leibnizben a szemiotika megalapozóját vagy a deontikus logika atyját. Couturat könyvét rögvést a szillogizmusról szóló szövegek elemzésével indítja, és közli a fiatalkori művekből készült kivonatokat is (Couturat 1901, 1. fej.; Notes VII., VIII., IX.). A legeredetibb elemzést az enciklopédia gondolatával összefüggésben olvashatjuk, amit Couturat a kodifikáció jogtudományban felmerült igényére vezet vissza. Ezzel összefüggésben elmondható, hogy Leibniz elsődleges célja nem is annyira a jogrendszer reformja volt, hanem a mindentudást megtestesítő enciklopédia gondolatának alkalmazása a jogtudományra. A mindent megalapozás igénye azonban nem egyedül a jog oldaláról érkezik, hanem a logika értelmében vett filozófia részéről is. Ezért tekintheti Leibniz a jogtudományt az erkölcsi kérdésekre alkalmazott logikának (Couturat 1901, 5. fej.). Az egyetemes tudás megalapozása mellett Couturat a szillogizmus-tannak is nagy jelentőséget tulajdonít. Sok kortársához hasonlóan Leibniz is úgy vélte, hogy a jogalkalmazás ideális esetben egy szillogizmus alkalmazása. A demonstratív logika megalkotásával talán a jogalkalmazói, az inventórius logikával viszont a kodifikatori munka reformja lehetett a célja. A szillogizmus Locke-kal szembeni legerőteljesebb védelme egyébként az *Újabb értekezésekben* lesz majd téma.

3 *Disputatio juridica de conditionibus*, 1664; 1669-es, újrairt kiadásban: *Specimen certitudinis seu demonstrationum in jure in doctrinam conditionum*.

4 E szövegek angol nyelvű fordításait ld. Leomker 1989.

Tanulmány

3. Leibniz, a jogfilozófus

Bár néhány gyűjtemény már a 19. század végén megjelent Leibniz jogi vonatkozású írásából, az akadémiai jogászok mégis sokáig negligálták a leibnizi örökséget. Nem is olyan régen *Michel Villey*, a világhírű francia jogfilozófus-jogtörténész még joggal búslakodhatott ezért azon, hogy „Leibniz-mint-jogfilozófus” ismeretlen (vö. Villey 1961, 97), miközben ő maga nem is igazán kedvelte az általa egyszerűen csak „axiomatikusnak” vagy „racionalistának” bélyegzett természetjog-tant. Ám érdekes módon a Villey baráti-kollegiális köréből kikerült tudósoknak, és magának a Villey nevét viselő párizsi, Sorbonne-hoz kötődő jogtudományi intézet munkatársainak (pl. René Sève, Pol Boucher) mégis sokat köszönhetnek a Leibniz iránt érdeklődő a jogfilozófusok.

A Villey-hez közel álló filozófus és jogász, *Gardies*, valamint *Kalinowski* – a Leibniz által egyébként megvetett – retorika XX. század végi reneszánszával egy időben rehabilitálta Leibnizet is. A francia és lengyel páros együtt, valamint külön-külön írt tanulmányainak megjelenése óta (*Kalinowski–Gardies* 1974, *Kalinowski* 1977, *Gardies* 1978) a jogi logikában közhely Leibnizet a deontikus logika „atyjának” tekinteni. Ennél kevésbé ismert, hogy Leibniz a tekintetben is jogfilozófiailag releváns, hogy éppannyira hitt az erkölcsi normák igazságértékében, mint amennyire *Dworkin* teszi.⁵ A leibnizi tant végül *Kalinowski* fejlesztette tovább önálló elméletté.⁶

Leibniz a kezdetektől fogva olyan rendszert kívánt felépíteni, amely végleg megalapozhatja az emberi tudást. Magával az igénnyel nincs is önmagában probléma, csak azzal, hogy az ő rendszere mindössze az általunk rekonstruált formában áll a rendelkezésünkre. Valamiféle „Ariadné fonálra” (*Dascal* 1978, 9.) van szükség az eligazodáshoz, és a szakirodalomban sok ilyen vezérmotívum forog közkezen. Ilyen mindenekelőtt az a feltételezés is, hogy Leibniz szándéka a rendszerépítés volt, s hogy gondolkodása pedig szisztematikus⁷ vagy architektonikus (*Robinet* 1986, 14; *Rauzi* 2004, 51). *Blanché* és *Dabucs* azt írják, hogy Leibniz logikája néhány vezérgondolat mentén összeálló szétszórt elemből tevődik össze (*Blanché–Dabucs*

1996, 191; ld. még *Knecht* 1981). A Leibnizet Spinozával összevető *Szemere Samu* a szubsztancia-tant és a *praestabilita harmoniát* végül „hasznos gondolat tartalmát” jelölő különböző elnevezéseknek tekinti, ugyanakkor megállapítja azt is, hogy „Leibniz világképe egyformán nyugszik, mint két oszlopon, a monász és az előre megállapított összhang elvén” (*Szemere* 1941, 250). Másoknál a kulcsfogalom a „harmónia” vagy maga a „rendszer” (*Schneiders* 1984; *Serres* 1968). *Dascal* viszont az ifjúkori évek szerepét hangsúlyozza, amikor Leibniz érdeklődését a jog és a nyelv, azaz a jogi szemiotika kötötte le. Szerinte a leibnizi filozófia bizonyos részei nem is fejlődtek, minthogy ezek a részek már akkor készen voltak, amikor Leibniz elkezdett írni. A későbbi munkák mindössze a korai íráskor újírásai (*Dascal* 1978, 13–14).⁸

4. Leibniz, a természetjogász⁹

4.1. A klasszikus jogbölcseleti interpretáció szerint Leibniz egy *Pufendorf* és *Hobbes* árnyékában élő, átmeneti kor átmeneti „Lutheránus-skolasztikus” gondolkodója (pl. *Haakonssen* 1996, 46–49.; *Westerman* 1998, 198–201.) vagy ahogyan leegyszerűsítőbben fogalmazva, egy „axiomatikus természetjogász”.¹⁰

Gaston Grua munkáira is (*Grua* 1948, 1953, 1956) támaszkodva az alábbi módon összegezhethetjük Leibniz fogalmakból összeálló „didaktikus” természetjog-tanát, ami egyébként szembeállítható a jogász érvelést előtérbe helyező „polemikus” jogtannal (*Nouvelle méthode ...* 3. in *Sève* 1994, 190; *Grua* 1956, 247. sk.). Ez a természetjog azonban nem követheti annyira *Euklidész*t, ahogyan azt *Hobbes*, *Felden* vagy *Pufendorf* teszi, figyelmeztet Leibniz, hanem tovább osztandó újabb két alterületre: a *de verborum significatione* (philologia iuris) cím alatt kifejezések magyarázatát és meghatározásokat találunk; a *de regulis juris* (logica iuris, metaphysica iuris) cím alatt pedig jogtételek és szabályok sorakoznak (*Nouvelle méthode ...* 6. in *Sève* 1994, 192; *Grua* 1948, 819. sk.).

Maga a jogtudomány (*science juridique, scientia juris*) vagy jogbölcselet (*jurisprudence, iuris prudentia*) az igazságos és igazságtalan tettek tana. „Igazságos” az, ami hasznos a társadalom számára, egy meghatározott hierarchia szerint. (*Grua* 1956, 277. sk.) A jog egyrészt természetjog, másrészt pozitív jog. A természetjog a *Digestából* (1.1.10.1) is ismert regula, a *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* jogbölcseleti kibontásaként három szinten képezi alapját a pozitív jognak. A szigorú jog (*droit strict*) a kiegyenlítő igazságosságot jelenti, és előírja, hogy senkinek

5 A *Dworkin–Leibniz* párhuzam egyelőre csak az érdekesség kedvéért áll itt, később még részletesen is szövegek róla. Így egyelőre csak jelzem, hogy ez a párhuzam is kisiklik. Hiszen míg *Dworkin* csak „kokettál” a természetjoggal, addig Leibniz egyértelműen természetjogász (vö. *Dworkin*, 1982, *Paksy* 2009), s míg *Dworkin* mintha inkább Rawls-követő posztkantianus (ld. pl. *Dworkin* 1998) lenne, addig a vonatkozó szakirodalom szerint viszont Leibniz prekantiánus (ld. fent, *Cassirer* értelmezését), ill. arisztotelianus értelemben vett utilitarista. Vö. *Gaudemar* 2008, 343.: „nincs ok arra, hogy Leibniznél az arisztotelészi hatáshoz eredő erkölcsi racionalizmust ütköztessük a kalkuláción alapuló vagy haszonelvű racionalitással, mivel az ezek közt megtehető fogalmi megkülönböztetés nem jelent egymással szembenálló ellentétet.” A *casus perplexus*/nehéz eset párhuzamra később még visszatérek. (*Dworkin* 1982) A Leibniz-féle igazság-fogalomról ld. *Rauzi* 2001.

6 Magyarul, *Tattay Szilárd* fordításában ld. *Kalinowski* 2014.

7 *Belaval* 1952, 278: „Ha igaz az, hogy a Rendszer nélküli világnézet elégtelen ahhoz, hogy filozófiát műveljünk, akkor Leibniz a *par excellence* filozófus: senki sem szisztematikusabb nála.”

8 Nem Leibniz, hanem vitapartnere, *John Locke* használta a szemiotika szót „semeiotica” formában. Leibniznél a „logika” szó utal ugyanerre a diszciplínára (*Dascal* 1978, 9). A Leibniz–Locke viszonyról ld. *Parmentier* 2008.

9 Jelen alcímben foglaltak részletes kidolgozására részletesen lásd *Paksy* 2014.

10 Ld. pl. *Ward* 2000–2001; *Riley* 2009; *Armgarth* 2014, kül. 27–33.; *Paksy, Kilic* 2007.

sem szabad ártani (*neminem laedere*). Ha ugyanis valakinek ártunk, avagy a másik tulajdonában kárt teszünk, akkor ezzel okot adunk a háborúra. A méltányosság (*équité*) az osztó igazságosságot tartja szem előtt, azaz azt az igényt, hogy mindenkinek meg kell adni azt, ami neki érdeme szerint jár. Itt tehát nem a háború a jogkövetkezmény, hanem a *restitutio*, azaz a helyreállítás igénye. És végül a jámborság (*piété*) az egyetemes igazságossággal azonosítható. Ezt Leibniz egyedül Isten és az uralkodó vonatkozásában tételezi, aki azt követelheti meg mindenkitől, hogy éljen tisztességesen, úgy ahogyan az a természetes útján kihirdetésre került (Vö. Nouvelle méthode ... 73–74. in Sève 1994, 196–198.; Loember 1989, 422–423.).

A természetjog – ha szabad így fogalmazni annak ellenére, hogy a jogi traktátusait író, első éves egyetemista korú Leibniz ezt még így nem mondta ki – a lehetséges jogok közül a legjobb jog. Ha ugyanis Isten mindenható, akkor képes arra, hogy megteremtse az összes lehetséges világot. Isten ugyanakkor végtelenül jó is, és e jóság nem Isten szabad akarától függ, hanem a dolgok természetéből fakad. Ha az állításokat egymás mellé tesszük, akkor abból az következik, hogy a lehetséges világok közül a legjobbat választotta ki, és ez pedig a mi világunk. A feladat most már az, hogy e világban találjuk meg a lehetséges legjobb jogot. Talán érdemes megjegyezni, hogy a „lehetséges világ” kifejezés itt a teológiára utal, nem pedig egy logikai konstrukcióra. A természetjogot kifejező jogszabályok, mint szükségszerűen igaz állítások kizárólag az emberi és az Isteni világban igazak, más lehetséges világban viszont nem, ugyanúgy, ahogyan az euklideszi geometria axómái is csak az euklideszi világban érvényesek, de a nem-euklidesziben viszont nem. (A nem természetjogi jogszabályok, például bizonyos szokásjogi előírások, nem észigazságot, hanem történetileg kontingens tényigazságot fejeznek ki.)

Istenre, a tökéletesen igazságos törvényhozóra vonatkozó leibnizi idézetek szép számmal gyűjthetők. Míg vitatom, hogy Leibniz politikai teológiát (ld. lent) dolgozott volna ki, azt viszont határozottan állítom, hogy kidolgozott egy sajátos normatív teológiát, amelynek egyik nyúlványa az axiomatikus-racionalista természetjog-tan, és módszertani záróköve a tökéletesen elszemélytelenített – és ezért minden egyes individuumhoz (mint monáshoz) egyformán hasonló – törvényhozó Isten. A lehető legjobb természetjog alapjaként felfogott igazságosság „nem egyéb, mint a legfőbb bölcsességgel összhangban lévő jóság, ezért a legfőbb igazságosságnak is meg kell lennie Istenben.” (Természet és kegyelem ésszerűen megalapozott elvei, in Leibniz 1986, 9.).

A joggal szemben elsősorban gyakorlati elvárásokkal közelítő Leibniz abban volt zseniális, hogy rájött: a jog összefoglalható egy könyvben ugyanúgy, ahogyan az ideális enciklopédia tartalmazza a világról megszerezhető összes információt. Mindehhez csak arra van szükség, hogy bizonyos római jogi maximákat újrafogalmazzunk egy matematikához (vagy geometriához) hasonló logikus rendszer

segítségével. Ha kellően ügyesen jár el a jogtudós, akkor ennek szabályai is kivétel nélkül érvényesülhetnek, vagyis a jog területéről kizárható a joghézag lehetősége, így a jogalkotónak nem kell semmilyen más jogforrásra, például a helyi szokásjogra támaszkodnia.¹¹

4.2. Leibniz a jogszabályok rendszerezése során is a természetjogból indult ki. A természetjog ugyanis az ész segítségével feltárható elvek összessége. Ezek az elvek pedig tovább bonthatóak elemi fogalmakra, és ilyen elemi fogalom például a római jogból is ismert *bonus pater familias*, azaz a „jó családapa”. A jóság persze nemcsak az apákra jellemző, hanem mindenkire; filozófiai szinten pedig úgy határozható meg a „jó ember” (*vir bonus*), mint megbízható és aki birtokában van az igazságosságnak (Grua 1948, 605: *Vir bonus est quia iustitia praeditus est. Omnes prudens est vir bonus*). A jogosultság értelmében vett jog erkölcsi hatalom (*potestas moralis*) arra, hogy ezt megtehesük; a kötelezettség pedig egy erkölcsi szükségszerűség kifejezése. Az erkölcsi szükségszerűség ilyen való felfogása szemben áll a Hobbes és a Spinoza által vallott, és – voltaképpen a kauzalitással megegyező – „vak szükségszerűség” koncepcióval. Ennek feltételezése, írja Leibniz, ellentétes lenne a „kegyességgel és az erkölccsel”.

A jog tehát nem azért kötelező, mert azt a szuverén parancsolja, hanem azért, mert észszerű. A jogszabályok ugyanis nem akarati aktusok, hanem indikációk vagy zsinórmértékek, amelyek megjelölik azt, hogy az ember mire vágyhat racionálisan, akár önmagáért a tettért, akár annak következményei miatt. Az észszerűre pedig szükségszerűen vágyunk. A szükségszerű (*nécessaire*) pedig az, aminek az ellentéte ellentmondás, és az a lehetséges, amiből nem következik ellentmondás. Ez a megkülönböztetés azért lényeges, mivel ennek segítségével jutunk el a jogosultság és a kötelezettség meghatározásához. Nevezetesen: ami igazságos (*iustum*), az megengedett (*licitum*); ami pedig megengedett, az lehetséges (*possibile*). Ebből a megfeleltetésből alakul majd ki a deontikus logika axiómarendszere:

<i>iustum</i> <i>licitum</i>	<i>est quicquid</i>	<i>possibile</i>	<i>est fieri a viro bono.</i>
<i>iniustum</i> <i>illicitum</i>		<i>impossibile</i>	
<i>aequum</i> <i>debitum</i>		<i>necessarium</i>	
<i>indifferens</i>		<i>contingens</i> (Sève 1989, 104. ¹²)	

11 A kodifikációs gondolatot erősítette, hogy Leibniz a jog nyelvészeti összefüggéseivel tisztában volt. Az akadémiai jogászság meg volt győződve róla, hogy a római jog latinja a nemzeti nyelvénél világosabb. Rádásul a latin annyira egyetemes volt Európában, mint a természetjog: ezt használta a kánonjog, ezt oktatták az egyetemeken is, és tudományművelésnek is ez a nyelv felelt meg leginkább; holt nyelv maradt, így nem kötődtek hozzá élő nyelvi dialektusok; széleskörűen érvényesülnek a nyelvtani szabályok (például kevés rendhagyó ragozást alkalmaznak) és a mondat szerkesztés is viszonylagosan szabad (szemben a német nyelvvel).

12 A Sève által idézett formula a bevett, noha a Moadalia Iurisban Leibniz fura módon a kötelezőt (*debitum*) az esetlegeshez köti, és a nem kötelezőt pedig a szükségszerűhöz (Grua 1948, 605.).

Tanulmány

Mindezt talán így is mondhatnánk¹³:

szükségyszerű	univerzális affirmatív
lehetséges	partikuláris affirmatív
lehetetlen	univerzális negatív
esetleges	partikuláris negatív

Anélkül, hogy a részletekben elvesznénk¹⁴, megjegyezhetjük, hogy ez a deontikus logikai rendszer redundáns, hiszen a „szükségyszerű” (vagyis: kötelező, azaz O) fogalommal kifejezhető az összes többi esetkör:

szükségyszerű = minden esetben O

lehetséges = néha O

lehetetlen = nem igaz az, hogy néha O

kontingens = nem igaz, hogy minden esetben O

A tan elementáris formában, a jogi feltételek tanával összefüggésben már a *De conditionibus*ban kifejtésre került:

semmis jog (*le droit nul*) → lehetetlen feltétel (*la condition impossible*)
→ nulla (*le zéro*)

jogi feltétel (*condition*) → bizonytalanság (*incertaine*) → a jogi feltétel megsértése (*la fraction*)

tiszta jog (*pur*) → szükségyszerű (*nécessaire*) → teljesség (*l'entier*)¹⁵

Vagyis, a gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a lehetetlen feltétel semmissé teszi a szerződést („Az örökség a tied, ha megérinted a Holdat”), a szükségyszerű feltételt viszont figyelmen kívül lehet hagyni („Csak akkor örökölsz tőlem bármit is, ha már meghaltam”). Míg a bizonytalanság feltétellessé teszi a jogot („Ha kétszer egymás után páros számot dobasz a kockával, az örökség a tiéd”), addig a feltételhez kötés ténye csökkenti ugyan a szükségyszerű bekövetkezés lehetőségét, de mégsem teszi lehetetlenné a jogosultság érvényre jutását („Ha megszerezted a jogi diplomát, örökösömnek nevezlek ki a végrendeletemben”). A jogi paradoxon felfedezése is ide vezethető vissza, hiszen annak kialakulásához elég két, kölcsönösen egymásra referáló, egyéni akarattól függő jogi feltételt megadni. Erre később visszatérünk.

4.3. Most nézzük meg közelebbről Leibniz *stricto sensu* értelemben vett jog- és erkölcsfilozófiáját! A magyar szakirodalomban Boros Gábor ezt maga is több tanulmányában görccs alá veszi, és azt látszik igazolni, hogy „Leibniznél a megregulázott önszeretet minden igazságosság kiiktathatatlan alapzata” (Boros 2014, 47.). A szeretet, mint láttuk a jó emberrel összefüggésben kerül elő (*vir bonus est quisquis amat omnes*). Az önszeretet a Boros Gábor-féle rekonstrukcióban a saját magunknak szerzett haszon (*lucrum*). Ez a

fogalom magyarázza az igazságosságot (*iustum*). Leibniz egyértelművé teszi, hogy amennyiben a saját magamnak szerzett haszon „ára” a másik fél kárát feltételezi, avagy ha saját magamnak kellene kárt okoznom, hogy a másik előnyre tehessem szert, ebben az esetben nem lehet szó igazságos cselekvésről:

„Igazságos: ha nyomorúságra jutás nélkül segíthet más nyomorúságán; ha saját nyeresége megszűnése nélkül elháríthatja más kárát; ha saját nyeresége megszűnése nélkül nyereséghez juttathatja a másikat” (Boros 2014, 46.).

Boros Gábor helyesen értelmezi Leibnizet, és feltehetően a filozófiai jelentése a szövegnek pontosan az, amit ő ír. Logikailag talán így lehetne ezt a konstellációt rekonstruálni:

Igazságos, ha X segít és	nincsen	nyeresége, de Y-nak	csökken a	kára.
	ugyanannyi a		nincsen	
	ugyanannyi a		nő a nyeresége.	

Megfigyelhető, hogy míg Leibniz elutasítja az altruizmust, nem tárgyalja – legalábbis a Boros Gábor által idézett helyen¹⁶ – azt a lehetőséget sem, amikor az igazságosan cselekvő maga is hasznot húz abból, hogy a másiknak segítséget nyújt, miközben a másik cselekvőnek vagy nem csökken a kára vagy nő a nyeresége. Ugyancsak komplikálja a helyzetet, ha a kár elvont fogalma alá nemcsak a *laesio*t vagy *damnum*ot értjük, hanem a *lucrum*ot is, mint a jövőben bekövetkező legitim, de elmaradt hasznot (*lucrum cessans*), avagy ha konceptuálisan elválasztjuk egymástól a dolog (*res*) és a kár fogalmát, megengedve, hogy a károkozás immateriális módon is bekövetkezhessen.

4.4. Végül pedig megjegyzésre érdemes, hogy Leibnizet a társadalmi szerződéstől mindössze egy hajszál választja el, amikor azt tanítja, hogy szerződéskötés a barátkozás egy sajátos formája. A szerződéses felet, ahogy a barátot is, kötelességünk megóvni a kártól, feltéve hogy ő is így járna el. A Hobbes-féle társadalmi szerződés tan pontosan ezen a feltételezésen alapul: a társadalom összes tagja a mindenki mással kölcsönösen megkötött kétoldalú szerződése révén vállalja, hogy a saját érdekét másik kára árán nem fogja érvényre juttatni. Ez a szabály egy másik megközelítésből nézve a magyar magánjogból jól ismert „úgy kell eljárni, ahogy az általában elvárható” generálklauzulának egy erkölcsfilozófiai megfogalmazása.

A római jogi örökség tisztelete és a teológia primátusa azonban komplikáltabbá teszi a helyzetet, és vastagabbá teszi azt a hajszalat is, ami Leibnizet Hobbestól elválasztja. Képzeljünk el egy viharba került hajót, amely csak akkor

13 Ld. Couturat 1901 Notes IX, 565–566; Dascal 1978, 87–88; Gardies 1978; Paksy 2007.

14 A jog és logika viszonyáról ld. részletesen Szabó 2001.

15 Vö. Boucher 1999.

16 Az *Elementában* ugyanis azt írja, hogy az igazságosságról beszélhetünk akkor is, ha a saját kárunkra szerzünk örömet másoktól (Loemker 137.). Itt tehát a következő konstellációk vannak: igazságos, ha nekem van hasznom, de a másiknak nincsen és igazságtalan ha a saját hasznom a másik kárát feltételezi; igazságos, ha megtérül a károm és igazságtalan, ha az én károm a másik kára árán járul el; igazságos, ha szükségletem a másik kára árán elégül ki és végül igazságtalan, ha az én változatlan állapotom a másik hasznának elmaradása révén lehetséges (Éléments ... in Sève 1994, 200.).

menekülhet meg, ha a rakomány egy részét a vízbe dobják. A lex Rhodia szabálya szerint az ilyenkor felmerült kárt a megmentett áru fedezi. Leibniz az államot pontosan egy ilyen hánykolódó hajónak tartja, ahol igazságtalan lenne, ha egy kisebbséget az önhibáján kívül érintő kár viseléséből a többség mentesülne. Egyértelmű, hogy ez a fajta általános állami kártérítési kötelesség egy hobbesi államtól nem várható el. *Elster* olvasata szerint a lex Rhodia értelmezése során Leibniz valójában azt a teológiai nézetet juttatja érvényre, hogy a rossz bizonyos formái valójában üdvösek az emberiség számára. Az állami funkciók tehát nem szűkíthetők le sem a teljes kontraktuális szabadság biztosítására, sem pedig az egyéni biztonság garantálására. Leibniznél az állam feladata annak az optimális helyzetnek a kialakítása, ahol egyensúlyba kerül az egyéni biztonság és a közjó. Ebbe belefért például az is, hogy valakit egy meghatározott szerződés megkötésére kényszerítsenek (*Elster* 1975, 134. sk.).

4.5. Leibniz *stricto sensu* jogtudományi munkáinak nagy kisugárzása volt: nemcsak a porosz országos jogot összefoglaló törvénykönyv szerzőjére hatott, hanem áttételesen a francia kodifikációt is befolyásolta (pl. Berkowitz, 2005. Part II., Paksy 2014). *Hoeflich* kiemeli, hogy még az 1900-ban hatályba lépő német törvénykönyv Thibaut-féle koncepciójában is kimutatható Leibniz víziója (*Hoeflich*, 1986, 105. sk.). Leibniz gyakorlatiasságának van egy másik oldala is. Nevezetesen, tisztában volt azzal, hogy távolság van a jogtudós és a gyakorló jogász között, amennyiben az utóbbinak nem kell feltétlenül reflektálnia a saját hivatásának metafizikai alapjaira. Ha egy példával akarnánk szemléltetni ezt a távolságot, akkor azt mondhatnánk, hogy a hegymászonak térkép kell, és nem a földrajztudós azon elméleti ismerete, amellyel leképezi a hegyet a térképre. Ezért mondja igen bölcsen Leibniz, hogy

„[...] az erkölcsfilozófusnak, a jogtudósnak vagy a politikusnak nem kell törődnie a szabad akarat és az isteni gondviselés összeegyeztetésének súlyos nehézségével, [...] mivel a politikus pedig valamennyi döntését meghozhatja anélkül, hogy belemenne ezekben a fejtegetésekbe, amelyek ennek ellenére nélkülözhetetlenek és fontosak a filozófiában és a teológiában [...]” (Metafizikai értekezés, X., in Leibniz 1986, 18.).

De idézhetünk másik példát is! Az *Újabb vizsgálódásokban* az azonosság filozófiai problémáját tárgyaló Leibniz, hamar és viszonylag könnyedén eljut az akaratszabadság kérdésének legmélyebb bugyrai helyett a büntethetőség klasszikus (jog)filozófiai megalapozásához. Meglepő, hogy nem a helleri szükségyszerű/ esetleges megkülönböztetésből, hanem abból a majdhogynem skolasztikus érvből kiindulva okoskodik, amit még most is tanítunk az első éves joghallgatóknak. A kérdés, hogy vajon miért nem büntethető az elmebeteg és miért büntethető alkoholos vagy más bódultságot okozó szer hatása alatt álló elkövető anélkül, hogy egy helyett két – normális és nem-normális – embert posztulálnánk. Leibniz szerint

„a részeket megbüntetjük, mivel elkerülhetik a részességet, sőt részességük alatt is megőrizheti a büntetések némi emlékeztét; ellenben az alvajáróknak nem áll annyira hatalmukban, hogy éjjeli sétálásuktól és attól, amit ilyenkor művelnek, visszatartsák magukat” (Leibniz 1930, 248.).

Ez a tan ugyanakkor hadilábon áll azzal a kissé bizarr teológiai elképzeléssel, hogy a büntetőjog szabályai Isten országában (azaz az bűn nélkül való angyalok között) is érvényesek:

„Ezért a szellemek – mind az emberek, mind a géniuszok szellemei – valamilyen közösségre lépnek Istennel és az örök igazságok révén, s tagjai lesznek Isten országának, vagyis a legtokéletesebb államnak, amelyet a legnagyobb és legjobb uralkodó alkotott és kormányoz. Ebben az államban nincs bűn büntetés nélkül, nincsenek jó cselekedetek arányos jutalom nélkül, és végre mindez nem a természet megbolygatása által valósul meg, mintha az, amit a lelkeknek készít Isten, megzavarná a testek törvényeit, hanem maguknak a természeti dolgoknak a rendje által, a természet és a kegyelem biródoma közötti előre megállapított harmóniának a következtében, amely mind időkre fennáll Isten mint alkotó és Isten mint uralkodó között, úgy, hogy maga a természet vezet a kegyelemhez, a kegyelem pedig tökéletesíti a természetet azzal, hogy a maga szolgálatába állítja.” (Leibniz *Természet és a kegyelem* ... 15. In: Leibniz 1986, 302.).

Az utolsó mondatok Szent Tamásra utalnak. Leibniz sokszor kárhoztatta a „modern filozófiát”, hogy Szent Tamással, „és annak a kornak más nagy embereivel” nem eléggé igazságos.¹⁷ Olykor Locke-ot is ezért kritizálja. Így az *Újabb vizsgálódásokban* Philalethes (alias Locke) Theophilusnak (alias Leibniz) szegezi azt a kérdést, ahol az olvasó először el se tudja dönteni, hogy skolasztikus teológiai vagy matematikai-jogi karakterű a probléma. A kérdés az utolsó ítéletre irányul. Igazságtalan, veti fel Leibniz, ha ott és akkor olyan tettért lennénk felelősségre vonva, aminek nem is vagyunk szerzői. De kinek a feladata az emlékezés? A teológiai válasz egyrészt a végtelen isteni emlékezőtehetségen alapul, ami nyilván tökéletes és ezért tökéletesebb, mint a részlegesen emlékező emberé. Leibniz érvében Isten a tipikus jogászai technikával, a fikcióval operál. Eszerint az utolsó ítélet esetében élhetünk azzal a fikcióval is akár, hogy aki úgy érzi, hogy bűnös volt, arra vonatkozóan az lenne a fikció, hogy reá tekintünk úgy, mintha nem lett volna az. Ha Isten valóban igazságos, akkor egy ilyen ember biztosan nem kárhozna el; ha pedig mégis elkárhozna, az is csak a többieknek okozna csalódást, Istennek nem, hiszen ő „önmaga a saját és egyetlen és legfőbb törvénye” (Leibniz 1930, 249.). E „normatív teológia”

„... az örök üdvösségről szól és mindarról, ami erre vonatkozik, amennyiben az a lélektől és lelkiismerettől függ; jóformán oly jogtudománynak tekinthető, amely arra irányul, amit *forum internum*nak neveznek és amely szubsztanciákról és láthatatlan szellemekről tárgyal. A jogtudomány tárgya

17 Metafizikai értekezés, XI. in Leibniz 1986, 19.

Tanulmány

a kormányzat és a törvénye, amelyek célja az emberek boldogsága, amennyire ehhez kívülről, érzéki úton hozzá lehet járulni, de főképpen csak arra vonatkozik, ami szellemünk természetétől függ, és nem bocsátkozik nagyon a testi dolgok részleteibe, hanem ezek természetét föltételezi, hogy azokat aztán eszközök gyanánt használhassa” (Leibniz 1930, 597.).

4.6. A teológiát és a jogot továbbá a matematika formalizmusának világosságára törvő igénye is összeköti, hiszen „a vallás és az igazságszolgáltatás azonban világos fogalmakat kíván”. Ezzel koherens tézis, hogy a retorika úgy viszonyul az szillogizmushoz (tehát a logikához), ahogyan a törvénykönyv a helyi szokásjoghhoz:

„[a szillogizmussá átalakított retorikai beszéd] a józan ész törvényei elrendezve és írásba foglalva; és nem is különböznek attól jobban minthogy egy tartomány szokásjoga nem különbözik korábbi alakjától, amikor nem írottból írott lett, mert az írásba foglalva és egy pillantással jobban áttekinthetővé téve több világosságot nyújt arra, hogy kifejezzük és alkalmazzuk” (Leibniz 1930, 540.).

És ideális esetben „a törvényszéki eljárás egész formája nem egyéb, mint a logikának a jogi kérdésekre alkalmazott egyik faja” (Leibniz 1930, 520.), bár a kifejezések határozatlansága veszélyesebb, mint a homályosság (Leibniz 1930, 369.).

A logikából vett szillogisztikus érveket az autoritás érve törheti meg (vö. *autoritas, non veritas facit legem.*) Leibniz, gyakorló jogásként nem vonja kétségbe ezeknek az érveknek a létjogosultságát sem, és azt merészen a (jogi) vélelemhez (*praesumptio*) hasonítja:

„Sok esetben meg kell hajolnunk a tekintély előtt. Szent Ágoston csinos könyvet írt *De utilitate credendi* cím alatt e tárgyról, amely megérdemli az elolvasást; ami pedig az elfogadott véleményeket illeti, valami olyasféle szől mellettök, mint amit a jogászok *praesumption*nak (kedvező előítélet) neveznek; ...” (Leibniz 1930, 587.).

5. A racionalizálás határai: paradoxonok, nehéz esetek

Az újabb Leibniz-kutatás, legalábbis ahogyan én látom, abból indul ki, ami az ifjú Leibnizet foglalkoztatta, vagyis abból, hogy a racionalizálás nem csodaszer, és annak határai vannak. Az újabb szakirodalomban megjelennek olyan megközelítések is, amelyek nem a leibnizi rendszer racionalis rekonstrukcióját tartják a legfontosabb feladatnak. A határeset lesz az izgalmas, ami a logikában a paradoxon, a teológiában a csoda, a jogfilozófiában pedig a „nehéz eset”.

5.1. Kezdjük az utóbbival! A filozófiai alapú jogdogmatikák között igen sok olyan van, ami szerint a jogdogmatika voltaképpen egy jogértelmezés-tant jelent és ennek értelme pedig a nehéz eset (*hard case*) megoldása. A korábbi elméletek ehelyett az „egészséges” – azaz, racionalis – jogból indultak ki, azzal a feltételezéssel élve, hogy a jogban a

belső harmónia, a rendszer és az elvek adottságként jelen vannak. Így Savignynél például maga a „jogese” nem is volt jogi probléma. Talán ő a legismertebb jogtudós, aki konceptuális kapcsolatot létesített a tudomány és a jogi módszertan között, majd az így felfogott jogtudomány tárgyának az átlagos vagy „normális” eseteket tekintette, és nem pedig a kivételt. Szerinte sincsen tehát megoldhatatlan eset, hiszen a joggyakorlatban ott vannak az egymással is harmóniában álló értelmezési szabályok. A jogi döntés is csak akkor kerül a jogtudós látóterébe, ha a saját útjain a tökéletesedés felé tartó jog valamiféle „közbelépést” igényel, például azért, mivel a törvényhozói szöveg nem nyújt kielégítő támaszt a jogalkalmazó számára (Rückert, 1994. 177 skk.).

Sokáig sokan azt gondolták, hogy ennek a jogdogmatikának az atyja Leibniz. A Sartor és társai által közreadott fordítás- és tanulmánygyűjtemény alaphangvételét viszont éppen az adja meg, hogy olyan Leibniz-műveket találunk benne, melyek szemben állnak a Savigny-féle jogdogmatikai felfogással. Persze Leibniz is hitt abban, hogy nincsen megoldhatatlan eset. Ezért az általa felelevenített antik görög-római fejtörőkre, vagy *casus perplexus*okra úgy tekintett, mint megoldható feladványokra. Ha nem így látta volna, az felért volna annak a beismerésével, hogy Isten mégsem annyira tökéletesen igazságos törvényhozó, hogy hozzá legyen visszavezethető az összes észigazság, arról nem is beszélve, hogy egy nem tökéletes Isten feltételezése mellett az előre elrendezett harmónia tana sem működik.

A *casus perplexus* tehát egy deontikus logikai fejtörő. A Leibniz által feldolgozott *Protagoras vs. Eulus* ügy tényállása szerint a joghallgatónak akkor nem kell megfizetni a jogi tanulmányainak díját, ha megnyeri az első perét (ld. Takács 2002; Artosi–Pieri–Sartor, 2015, 76–78; 87–89; xxi–xxii.). Miután nem fizet a professzornak, az beperli, remélve, hogy akár nyer, akár veszít, a hallgató fizetni fog. Mivel a joghallgató ugyanígy gondolkodik, az esetnek nincsen megoldása. Bár álláspontja szerint erre *ex mero jure* nem lenne lehetősége, Leibniz nemcsak bemutatja, hanem el is dönti az ügyet. Szerinte a méltányosság azt követeli meg, hogy első ügyét a hallgató nyerve meg. Az ügyből kitetszik az is, hogy Leibniz alaposan kihasználja az aleatorikus jellegű szerződési feltételekben rejlő logikai paradox-ponteciált, ami voltaképpen a kontingens tényigazság (ti. a szerződési feltétel) és az örökre érvényes észigazság (ti. a szerződésben foglalt ígéret megtartásának a kötelezettsége) összetalálkozásából jön létre.

A dworkini „nehéz eset” annyiban mindenképpen más, hogy itt nem a logika, hanem a politikai közösség morálitása kell hogy az egyetlen helyes megoldást kínálja az ügyre. Ha például az örökhagyó életére tör a nevezett örökös, kérdésessé válik, hogy inkább a „senki sem húzhat hasznot saját felróható magatartásából” elve, avagy a szerződéskötési szabadság elve jusson érvényre. Dworkin politikai jogelmélete lehetővé teszi, hogy az egymással is szemben álló politikai elvek benyomulhassanak a jog birodalmába, és

hogyan a politikai moralitásból az következzen, hogy ebben a konkrét esetben – a méltányosabb megoldás igazolásaként – az első elv kerülhessen alkalmazásra

Dworkinnál az első pillantásra logikainak tűnő fejtörő, a perplexus, valójában erkölcsi-politikai dilemma. Ezt a dilemmát ilyenként is kell kezelni, és milyen különös véletlen, hogy a *perplexus* kifejezés eredetileg csomót jelentett! A Nagy Sándor-féle politikus így nem is a logikai képességeinek köszönhet, hogy a gordiuszi csomó (*perplexus*) megoldóját „tiszteljük” benne, hanem éppen ellenkezőleg, annak, hogy volt olyan „bátor” és elvágta a csomót. Ehhez persze az is kellett, hogy valamilyen autoritása legyen, különben egy egyszerű „Nagy Sándorként” nem is engedték volna még a híres csomó közelébe sem. A politika a valóságban pontosan így viszonyul a nagy logikai fejtörőként prezentált jogi kérdésekhez: egy alkotmány addig tilthatja meg egyik vagy másik módosíthatatlan szakaszának módosítását, míg végül jön egy forradalom és elsőpri az egész alkotmányos rendszert.

5.2. Sartor és társainak munkája ezért is öröndetes, mivel ebből egy másik Leibniz portréja festhető meg. Sartorék egyébként Dascalt igyekeznek követni. A filozófus Dascal¹⁸ úgy látja, hogy nem a felvilágosodásra jellemző matematikai eszmény volt az, ami Leibniz jogfilozófiáját meghatározta, hanem éppen fordítva: a jogász-normatív gondolkodás hatott ki a német metafizikus nagy elméleteire, ideértve nem csak a legjobb világra vonatkozó metafizikai tant, hanem még az infinitezimális számítás is, aminek felismerésére Leibniz a bíróság előtti bizonyítékezelés eredményének megjósolhatóságával összefüggésben jött rá. Számára a leibnizi labirintusban a „kontroverzia” fogalma az Ariadné-fonal. Úgy véli, hogy Leibniz egész élete kontroverziákból állt, beleértve ebbe nemcsak az elméleti, hanem a gyakorlati vitákat is (Dascal 2006, xx.). Így a Leibniz esetében „kontroverzia-művészet” nem csak az *ars disputandit*, hanem az *ars vivendit* és az *ars judicandit* is felöleli. Az eddigi Leibniz-irodalom nagy adóssága pontosan abban áll, írja Dascal, hogy ez a gyakorlati-didaktikus része az életműnek szisztematikusan mellőzésben részesült (Dascal 2006, xxi.). Így tehát

nem az „érett/éretlen Leibniz” közötti határvonalat kell felülvizsgálni, állítja Dascal, hanem azt kell elfogadni, hogy a német metafizikus számára „inkább a jogi modell szolgált tudomány-paradigmául” (Dascal 2006, xxiv.), és példaként említi a jogász vélelem fogalma, valamint a matematikai valószínűség közötti összefüggést (Dascal 2006, xxv.).

Brewer, újszerű megközelítést adja a „Leibniz-mint-jogdogmatikus” leírásnak azzal, hogy a híres amerikai antirealista Langdell-lel állítja párhuzamba a szerzőt. E párhuzam azért is meglepő, mivel a szillogizmus-automata bíró mítosza eleve összeférhetetlennek tűnik a *common law* ideológiájával. Brewer a leibnizi axiomatizálás két forrása között tesz különbséget. Az elsőt már bemutattam; ez a római jogban inherens természetjogi elvekből levezetett jogrendszer. A másik fajta axiomatizálás szerint az, amikor az egyedi esetre alkotott egyedi bírói döntésektől indulunk el. Így a Leibniz és Langdell megközelítése között végül mindössze az axiómák sűrűségében lesz különbség (Artosi, Pieri, Sartor 2015, 202.).

Amikor pedig tökéletes nyelvet kereső Umberto Eco hivatkozik Leibnizre és Dascalra, akkora teológia helyett a nyelvészet lép a jogtudomány és a logika mellé. Leibniz és a formalizált nyelvek, különösképpen a jogi informatika között nexus kidolgozása már Dascal 1978-as munkájában megjelenik. Dascal abból a gyakorlati dilemmából indul ki, amivel a 17. századi jogtudós szembesülhetett. Mivel egy adott esetben sokféle releváns jogforrás van, ezért, hogy a jogalkalmazó eligazodhasson, a jogszabályokat magyarázattal kell ellátni. Egy idő után azonban már kommentárból is rengeteg áll a rendelkezésre. A helyes döntés megalkotása lehetetlen, hiszen ahhoz az összes lehetséges jogszabályt és az összes lehetséges kommentárt ismerni kellene, ami pedig végtelen időt feltételez. Ha csak a jogszabályra hagyatkozik a bíró, akkor az viszont bizonytalansághoz és önkényhez vezethet. Ebből a dilemmából az egyik kivezető út a kodifikáció (mint láttuk fent), de Dascal felvillant egy másik lehetőséget is, nevezetesen a jogi adatbázis-kezelésének az elméletét (Dascal 1978, VI. fej. 155 sk.).¹⁹

18 A generatív nyelvtan és a természetjog univerzalizálásának párhuzamáról ld. Tattay 2006.

19 Leibnizet ezért akár a jogi informatikában is használható egyszerű, hűletikus jogi ontológiája akár, háromszáz évvel halála után, egy újfajta népszerűséget hozhat számára a gyakorló és az akadémiai jogászok körében. A hűletikus és az expresszív jogi ontológia közti különbségre ld. ALCHOURRON, BULGIN 1981. A jogi ontológiák felosztása ld. SARTOR ÉS MÁSOK (eds.) 2010.

Tanulmány

Felhasznált irodalom:

- ADAMS, (2005)
- ALBERTO ARTOSI – BERNARDO PIERI – GIOVANNI SARTOR (eds.) (2013) *Leibniz: Logico-Philosophical Puzzles in the Law. Philosophical Questions and Perplexing Cases in the Law*, Heidelberg, New York, etc., Springer Dordrecht.
- ALBERTO ARTOSI – BERNARDO PIERI – GIOVANNI SARTOR (eds.) (2015) *G. W. Leibniz, Saggio di questioni filosofiche estratte dalla giurisprudenza e Dissertazione sui casi perplessi in diritto*, a cura di A. Artosi, B. Pieri, G. Sartor, Torino, Giappichelli.
- ALCHOURRON, CARLOS E. – BULYGIN, EUGENIO (1981): The Expressive Conception of Norms, In: RISTO HILPINEN (ed): *New Studies in Deontic Logic*, Dordrecht, Reidel, 95–124.
- ARMGARDT, MATTHIAS (2014) Leibniz as Legal Scholar, 20 *Fundamina* 27–38.
- ASCARELLI, TULLIO (1960) *A Dialogue Between a Philosopher and a Student of the Common Law of England (Thomas Hobbes). Specimen quaestionum philosophicarum ex iure collectarum (Gottfried Wilhelm Leibniz). De casibus perplexis, doctina conditionum, de legum interpretatione*. Con studio introduttivo di Tullio Ascarelli, Milan, Giffre.
- BELAVAL, YVON (1952) *Pour connaître la pensée de Leibniz*, Paris, Bordas.
- BELAVAL, YVON (2005) *Leibniz. Initiation à sa philosophie*, Paris, Vrin, 6. kiad.
- BERKOWITZ, ROGER (2005) *The Gift of Science: Leibniz and the Modern Legal Tradition*, Cambridge, MA., Harvard University Press.
- BLANCHÉ, ROBERT – DUBUCS, JACQUES (1996) *La logique et son histoire*, [1970] Paris, Armand Collin.
- BOROS GÁBOR (2003) Leibniz racionális cselekvésemelélete, *Világosság*, 5–6. 27–37.
- BOROS GÁBOR (2013) Logikai metafizika Leibniznél – egy láncszem: Quid sit idea? In ZVOLENSZKY ZSÓFIA és mások (szerk.): *Nehogy érvgyűlölők legyünk: Tanulmánykötet Máté András 60. születésnapjára*, Budapest: l'Harmattan Kiadó 2013 103–108.
- BOROS GÁBOR (2014) Filozófia és természetjog a 17. században, VI Állam, politika, tudomány 1. 29–48.
- BOROS GÁBOR (2015) Leibniz és a Monadológia, *Magyar Filozófiai Szemle*, 11–19.
- BOUCHER, POL (1999) La logique du droit positif romain chez le jeune Leibniz, In: DOMONIQUE BERLIOZ – FRÉDÉRIC NEF (szerk.) *L'actualité de Leibniz: Les deux labyrinthes. Décade de Cerisy la Salle*, Stuttgart, Ffranz Steiner Verlag, 207–222.
- BOUCHER, POL (2002) G. W. Leibniz *De conditions (De conditionibus)*, Introduction, traduction (texte latin en vis-à-vis) et notes par Pol Boucher, Paris, Vrin.
- CASSIRER, ERNST (1902) *Leibniz System in seinen wissenschaftlichen Grundlagen* [1902] Hildesheim, Olms 2. kiad. [reprint: Hildesheim: Olms 1962].
- COUTURAT, LOUIS (1901) *La logique de Leibniz*, Paris: Félix Alcan 1901 [reprint: Hildesheim: Olms 1961].
- COUTURAT, LOUIS (sous la dir.) (1903): *Opusculs et fragments inédits de Leibniz. Extraits des manuscrits de la Bibliothèque royale de Hanovre*, Paris: Félix Alcan. [reprint: Hildesheim, Georg Olms 1961, 1966].
- DASCAL, MARCELLO (1971) About the Idea of a Generative Grammar in Leibniz, *Studia Leibnitiana* 3. 272–290.
- DASCAL, MARCELLO (1978) *La Sémiologie de Leibniz*, Paris.
- DASCAL, MARCELLO (1987) *Leibniz, Language, Signs and Thought: a Collection of Essays*, Amsterdam.
- DASCAL, MARCELLO (2006) *G. W. Leibniz. The Art of Controversies*, Heidelberg, New York, etc., Springer Dordrecht.
- DE GAUDEMAR, MARTINE (2008) Leibniz and the Moral Rationality, In: MARCELLO DASCAL (ed.) *Leibniz: What Kind of Rationalist?* Heidelberg, New York, etc., Springer Dordrecht, 343–354.
- DWORKIN, RONALD M. (1982) „Natural” Law Revisited, 34 *University of Florida Law Review* 2 (Winter), 165–188.
- DWORKIN, RONALD M. (1982) Law as Interpretation 60 *Texas Law Review* 3 (March), 527–550.
- DWORKIN, RONALD M. (1998) Darwin's New Bulldog, 111 *Harvard Law Review* 7 (May), 1718–1738.
- ELSTER, JON (1975) Leibniz et la formatio de l'esprit capitaliste, Paris, Aubier.
- FINKEY FERENC (1917) Leibniz jogbölcsészeti és politikai eszméi, In: Leibniz halálának kétszázadik évfordulója alkalmából, Budapest, Franklin.
- FRÉMONT, CHRISTIANE (2003) *Singularités. Individues et relations dans le système de Leibniz*, Paris, Vrin.
- GÁNGÓ GÁBOR (2011) A német birodalomtól a magyar nemzetkarakterológiáig. Leibniz-recepció Alexander Bernát, Pauler Ákos és Prohászka Lajos műveiben, *Magyar Filozófiai Szemle* 2. 122–137.
- GARDIES, JEAN-LOUIS (1978) La rationalité du droit chez Leibniz, XXIII *Archive de Philosophie du Droit*, „Formes de Rationalité en Droit”, 115–128.
- GRUA, GASTON (1948) *G. W. Leibniz. Textes inédits d'après les manuscrits de la Bibliothèque provinciale de Hanovre* Leibniz, Paris, P.U.F.
- GRUA, GASTON (1953) *Jurisprudence universelle et théodicée selon Leibniz*, Paris, P.U.F.
- GRUA, GASTON (1956) *La justice humaine selon Leibniz*, Paris, P.U.F.
- HAAKONSSON, KNUD (1996) *Natural Law and Moral Philosophy: From Grotius to the Scottish Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HEIDEGGER, MARTIN (2003) *Üttelzők*, Budapest, Osiris.
- HELLER ÁGNES (1995) *Leibniz egzisztenciális metafizikája*, Budapest, Kossuth.
- HOEFELICH, MICHAEL H. (1988) Law & Geometry: Legal Science from Leibniz and Langdell, 30 *American Journal of Legal History* 95–121.
- HUBERTUS BUSCHÉ (Hrsg.) (2003) *Gottfried Wilhelm Leibniz, Frühes Schriften zum Naturrecht*, Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- KALINOWSKI, GEORGES – GARDIES, JEAN-LOUIS (1974) Un logicien déontique avant la lettre: G. W. Leibniz, LX *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 79–112.
- KALINOWSKI, GEORGES (1977) La logique juridique de Leibniz. Conception et contenu, *Studia Leibnitiana* 9 168–189.
- KALINOWSKI, GEORGES (2014) Az erkölcsi normák igazságértéke, ford. Tattay Szilárd, In: PAKSY MÁTÉ–TATTAY SZILÁRD (szerk.) *Ratio Iuris. Szövegek a természetjogi gondolkodás tanulmányozásához*, Budapest, Pázmány Press, 251–256.
- KNECHT, HERBERT H. (1981) *La logique chez Leibniz. Essai sur le rationalisme baroque*, Lausanne: L'âge d'homme.
- KRAWIETZ, WERNER (2003) A jog lépcsős felépítésének tana – a politikai teológia szekularizációja? In: VARGA CSABA (szerk.): *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből*, Budapest, Szent István Társulat.
- LEIBNIZ, GOTTFRIED WILHELM Újabb vizsgálódások az emberi értelemről, fordította és magyarázó jegyzetekkel ellátta dr. Rác Lajos, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1930.; új kiadás: Újabb értekezések az emberi értelemről, ford. Boros Gábor és mások, Budapest: l'Harmattan 2005. 523. o.
- LEIBNIZ, GOTTFRIED WILHELM (1986) *Gottfried Wilhelm Leibniz válogatott írásai*, Budapest, Európa, válogatta Márkus György.
- LOEMKER, LEROY E. (1989) *Gottfried Wilhelm Leibniz, Philosophical Papers and Letters, A Selection Translated and Edited, with an Introduction by Leroy E. Loemker*, Dordrecht etc., Kluwer
- PAKSY MÁTÉ – KEZIBAN KILIC (2007) A la recherche du meilleur droit possible. Trois aspects de l'ontologie juridique chez Leibniz, In: CSERNE PÉTER ÉS MÁSONK (szerk.): *Theatrum legale mundi: symbola* Cs. Varga oblata, Budapest, Szent István Társulat, 255–273.
- Paksy Máté (2009) Ronald Dworkin: *La vertu souveraine, Droit et Société* 72 503–507.
- PAKSY MÁTÉ (2014) *A dialógus vonzásában. Hozzájárulás a jogászai gondolkodás természetjogi megalapozásához*, Budapest, Pázmány Press.
- PARMONTIER, MARC (2008) *Leibniz-Locke: Une intrigue philosophique. Les Nouveaux Essais sur l'entendement humain*, Paris, Presses de l'Université Paris-Sorbonne.
- PERELMAN, CHAÏM (1968) *Droit, morale et philosophie. Préface de Michel Villey*, Paris, LGDJ.
- RAHNER, KARL – VORGRIMMER, HERBERT (1980) Politikai teológia, ford. Endreffy Zoltán, in *Teológiai kiskönyvtár*, Budapest, Szent István Társulat 1980.
- RAUZY, JEAN-BAPTISTE (2001) *La doctrine leibnizienne de la vérité. Aspects logiques et ontologiques*, Paris, Vrin.
- RILEY, PATRICK: The Philosophers' Philosophy of Law from the Seventeenth Century to Our Days, In: PATTARO, ENRICO (eds.) *A Treatise Of Legal Philosophy and General Jurisprudence*, Volume 10. Heidelberg, New York, etc., Springer Dordrecht, 77–106.;
- ROBINET, ANDRÉ: Situation architectonique de la logique dans l'œuvre de Leibniz, *Studia Leibnitiana* (1986) 15 [Sonderheft], 14.
- RUIN, HANS (1998) Leibniz and Heidegger on Sufficient Reason, *Studia Leibnitiana* XXX 1. 49–67.
- RUSSELL, BERTRAND (1900) *A Critical Exposition of the Philosophy of Leibniz, with an Appendix of Leading Passages*, Cambridge: Cambridge University Press.
- RUSSELL, BERTRAND (1903) Recent Work on The Philosophy of Leibniz, XII 46 *Mind* 177–201.
- RÜCKERT, JOACHIM (2004) Savigny et la méthode juridique, In: OLIVIER JOUANJAN (szerk.): *L'esprit de l'École historique du droit*, Strasbourg, Presses Universitaires de Strasbourg, 75–95.
- SARTOR, GIOVANNI etc. (2010) *Approaches to Legal Ontologies: Theories, Domains, Methodologies*, Heidelberg, New York, etc., Springer Dordrecht.
- SCHMITT, CARL (1992) *Politikai teológia*, ford. Paczolay Péter, Budapest.
- SCHMITT, CARL (2002) *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*, szerk. és ford. Cs. Kiss Lajos, Budapest: Osiris–Pallas–Attraktor.
- SCHNEIDERS, WERNER (1984) Harmonia universalis, *Studia Leibnitiana* 16 27–44.
- SEIDENGART, JEAN (2012) Cassirer, Reader, Publisher, and Interpreter of Leibniz's Philosophy, In: RALF KRÖMER – YANNICK CHIN-DRIAN (eds.): *New Essays on Leibniz Reception In Science and Philosophy of Science 1800–2000*, Basel, Heidelberg etc.: Springer 2012. 129–142.
- SERRE, MICHEL (1968) *Le système de Leibniz et ses modèles mathématiques*, Paris, P.U.F.
- SÈVE, RENÉ (sous la dir.) (1994) *Le droit de la raison*, Textes réunies et présentés par René Sève, Paris, Vrin.
- STICHWEH, RUDOLF (1994) Motifs et stratégies de justification employés pour fonder la scientificité de la jurisprudence allemande au XIXe siècle, in Paul Amselek (sous la dir.) *Théorie du droit et science*, Paris, P.U.F. 169–186.
- SZABÓ MIKLÓS (2001) *Trivium*, Miskolc: Bíbor.
- SZEMERE SAMU (1941) Individualizmus és univerzalizmus (Leibniz és Spinoza), In: Uő: *Filozófiai tanulmányok*, Budapest: Arany János Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. 237–256.
- TAKÁCS PÉTER (2002) *Nehéz jogi esetek. Jogelmélet és jogászai érzékelés*, Budapest, Napvilág.
- TATTAY SZILÁRD (2006) Legal Semiotics and Natural Law: Are They Irreconcilable? *Jogelméleti Szemle* 2.
- VARGA CSABA (1973): Leibniz és a jogi rendszerképzés kérdése, *Jogtudományi Közöny* 600–608.
- VILLEY, MICHEL (1961) Les fondateurs de l'école du droit naturel moderne au XVIIIe siècle, VI *Archive de Philosophie du Droit*.
- VILLEY, MICHEL (1996) A joglogika története, ford. Varga Csaba, In: VARGA CSABA (szerk.): *Szövegek a jogi gondolkodás paradigmáinak tanulmányozásához*, Budapest, 1996. 1–16.
- WARD, IAN (2000–2001) Universal Jurisprudence and the Case for Legal Humanism, XXXVIII *Alberta Law Review* 4. 941–959.
- WESTERMAN, PAULINE C. (1998) *The Disintegration of Natural Law Theory: Aquinas to Finnis*, Leiden etc.: Brill.

Gál Andor egyetemi tanársegéd (Szegedi Tudományegyetem)

A jogos védelmi helyzetet kiváltó támadás jogtalanságáról

A jogos védelem kulcsfogalmai közé sorolandó a jogos védelmi helyzet kialakulását, azon belül is az elhárítási jog gyakorlásának előfeltételét jelentő támadás *jogtalansága*. Ennek ellenére a kérdés hazai jogtudományi vizsgálata elhanyagoltnak mondható, jóllehet a jogos védelem alapvető elméleti premisszája éppen az, hogy az kizárólag jogtalan és jogos pozíciók kollíziója esetén jöhet létre. Kiemelt figyelmet kell tehát szentelni a támadó magatartásának jogi értékelésére is, mivel a jogos védelmi helyzetben lejátszódó érdek-összeütközés jogi megítélésére ennek hiányában ténylegesen nincs is lehetőség.

I. Bevezetés

A jogos védelem egyes dogmatikai kérdéseit illetően a legújabb hazai jogirodalom érdeklődésének homlokterében elsősorban az elhárító cselekmény *szükségességének* vizsgálata áll.¹ Ez nem véletlen, hiszen egyfelől e tényállási elem értelmezése terén a judikatúra változást mutat², másfelől olyan jogintézmények nyertek szabályozást a hatályos jogban³, amelyek jelentősen befolyásolhatják a jogtalan támadásokkal való szembeszegülés büntetőjogi megítélését. Ezzel szemben a *jogos védelmi helyzet kialakulását* befolyásoló

egyes törvényi feltételekre vonatkozó jogtudományi érdeklődés az utóbbi időben lankadt. Legutóbb a Magyar Jog hasábjain az 1970-es évek elején folyt élénk disputa a jogos védelmi helyzet létrejöttének egyes részletkérdéseiről, azonban e tudományos párbeszéd a támadásról elsősorban mint *életbeli történésről* tett említést.⁴ Mindezekre figyelemmel jelen tanulmány a támadás jogi értékelésével, konkrétan annak jogtalanságával foglalkozik. Az elemzés alapvetően teleologikus szemléletű, így a jogtalanság rendeltetéséből kiindulva, annak tartalmi elemeivel, valamint hiányának jelentőségével foglalkozik. A dolgozat e témaköreinek feldolgozását német jogirodalmi-joggyakorlati kitekintés segíti elő.

II.

A jogtalanság rendeltetése, mint elemzési zsinórmérték

Álláspontom szerint a jogos védelem alkalmazási előfeltételeként meghatározott támadásfogalom jogtalansága bűncselekménytani szempontból *objektív* jellegű, bírói mérlegelést igénylő tényállási elem. Értelmezése során elsődlegesen a teleologikus módszertant alkalmazom, így az elemzés legfőbb zsinórmértékét a szabályozás *rendeltetése* jelenti, amelyről általános és különös szinten lehet szólni.

Általánosságban törvényi megjelenítésére annak érdekében került sor, hogy a jogos védelmi helyzet kialakulásának normatív feltételeit a jogalkotó megfelelően kijelölje, ezáltal pedig az elhárító cselekményhez kapcsolódó büntetőjogi felelősség kizárhatóvá váljék. E *célkövető értelmezésből* nyilvánvalóvá válik, hogy a jogtalanság ebben a kontextusban nem a *büntetőjogi felelősség* megalapozását, hanem

1 A teljesség igénye nélkül lásd pl.: TÓTH MIHÁLY: *Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához* Büntetőjogi Szemle. 2012/1. sz. 27–30.; GÁL ANDOR: *A Kúria jogegységi határozata a jogos védelemről. Egy nem egyértelmű tartalmú kvázi jogforrás joggyakorlatot determináló hatásainak veszélyeiről*, Jogesetek Magyarázata. 2014/3. sz. 30–35.; PALLAGI ANIKÓ: *A jogos védelem szabályozásának változásai büntetőpolitikai szempontból*, Belügyi Szemle. 2015/2. sz. 138–139., 143–146.; BELOVICS ERVIN: *A büntethetőségi akadályok*, Jogtudományi Közlöny. 2014/12. sz. 553–554.; UJVÁRI ÁKOS: *A jogos védelem és az arányosság kérdései a 4/2013. Büntető jogegységi határozat tükrében*, Magyar Jog. 2014/4. sz. 214–218.; KÓNYA ISTVÁN: *Az új Btk., valamint a bíróságok jogalkalmazásának egysége*, Jogtudományi Közlöny. 2015/11. sz. 518.; MÉSZÁROS ÁDÁM: *A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái*, Budapest, OKRI, 2015.; AMBRUS ISTVÁN – MÉSZÁROS ÁDÁM: *A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái*, Magyar Jog. 2015/11. sz. 668–669.; BELOVICS ERVIN: *Jogalkotói tévedések az új büntető törvénykönyvben*. In: FINSZTER GÉZA – KÓHALMI LÁSZLÓ – VÉGH ZSUZSANNA (szerk.): *Egy jobb világot hátrahagyni...* Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére. Pécs, PTE-ÁJK, 2016. 184–185.

2 A Kúria 4/2013. BJE határozatában kimondta, hogy a „15. sz. Irányelv III. részének 4. pontjában az arányossággal kapcsolatban kifejtettek a továbbiakban nem alkalmazhatók.” A határozatból következően a jövőben tehát a szükségesség mellett az arányosság külön kritériumként nem vizsgálható, mivel „a védekező cselekmény jogszerűségének egyetlen kritériuma a szükségesség”. A legfőbb bírói fórum a döntésben azonban – az egymással nem harmonizáló Btk.-beli rendelkezéseknek köszönhetően – ezzel ellentétes tartalmú megállapításokat is tesz, amelyek részletes bemutatására egy korábbi tanulmányomban kitértem. Vö. GÁL i. m. 30–35. A normaszöveg kritikájára lásd BELOVICS i. m. (1. jegyzet, 2016.) 184–185.

3 A jogos védelem szabályai mintegy ötven éven át lényegében nem változtak. Ezt a folytonosságot szakította meg a korábbi kódexet módosító 2009. évi LXXX. törvény, amely a beszámítási képességtől független büntethetőségi akadállyá alakította az ijedségből vagy menthető felindulásból fakadó mennyiségi túllépést, valamint törvényben tiltotta meg, hogy a joggyakorlat kiterjesztési kötelezettséget teremtsen. Ezeket a hatályos Btk. változatlan formában átvette [Btk. 22. § (3)–(4) bek.], továbbá a jogalkotó a védekezési jog kiszélesítése érdekében kodifikálta az ún. szituációs jogos védelem intézményét [Btk. 22. § (2) bek.].

4 BODROGI KÁROLY: *A büntetőjogilag releváns támadás fogalma*, Magyar Jog. 1971/5. sz. 263–265.; GARAJSZKI FERENC – JUHÁSZ ENDRE: *Indokolt-e a jogos védelem szabályozásának reformja?* Magyar Jog. 1971/10. sz. 606–609.; SZÉKELY JÁNOS: *A jogos védelmi helyzet*, Magyar Jog. 1971/10. sz. 609–612.

Tanulmány

annak *eliminálását szolgálja*. A támadás jogtalansága tehát rendszertanilag a büntetőjogi felelősség negatív oldalán, e büntetendőséget kizáró ok (Btk. 21–22. §) körében helyezhető el. Önálló ismérvként történő kategorizálása pedig azért bír jelentőséggel, mert egyértelművé teszi, hogy ebben az esetben a jogtalanság nem az egyébként bűncselekmény-fogalmi elemként általánosan ismert funkcióját tölti be, hanem – attól elkülönülten – egy, ún. „megengedő tényállás”⁵ részeként önálló dogmatikai hatókörrel bír. Ebből fakadóan a jogtalanság értelmezése, tartalommal való megtöltése a büntetőjogi felelősség pozitív oldalától elvonatkoztatott, önálló, attól független jogalkalmazói-jogtudományi feladat. Ezt tekintem dogmatikai elemzésem premisszájának. Mindez persze nem jelenti azt, hogy egyes, a büntetőjog alapfogalmai között ismert kategóriák hasznosítására az elemzés során ne kerülhetne sor. Ebben a körben csupán arra kell minduntalan figyelemmel lenni, hogy az értelmezett tényállási elem objektív törvényi céljával az interpretációs eredmény összeegyeztethető legyen.

A támadás jogtalanságának *különös funkcióját* az adja, hogy a jogos védelem jogelvi premisszáját a jogalkotó általa teszi világossá: jogos védelem címén a büntetőjogi felelősség kizárására csak speciális helyzetben, jogos és jogtalan érdekek összeütközése esetén kerülhet sor.⁶ Ebből nyilvánvaló az is, hogy a jogtalanság csak a támadás jellemzője lehet, vagyis ha a védekező kerül a jogtalanság talajára a jogos védelem szabályai javára nem alkalmazhatók. Ez az elméleti kiindulópont teszi lehetővé a jogos védelem végszükségtől (Btk. 23. §) való megfelelő elhatárolását is, hiszen utóbbi jogellenességet kizáró ok esetében a törvény nem szól a közvetlen és másként el nem hárítható veszély jogi minőségéről, így a jogos védelem rendelkezéseiből juthatunk csak arra a következtetésre, hogy végszükséget csak jogszerű érdekek kollíziója hozhat létre.⁷

III.

A jogtalanság megítélése a korábbi jogirodalomban

A fentiekben lefektetett vizsgálati kiindulópont alapján egyértelmű, hogy a támadás jogtalansága önálló – a büntetőjog-ellenességtől mint bűncselekmény-fogalmi elemről

elkülönített – fogalomként értendő, amelynek rendszertani helye a büntetőjogi felelősség negatív oldalán, konkrétan a jogos védelem körében van. Ezt az alapvetést vallotta már a múlt század elején több neves hazai büntetőjogász is. Így *Degré Lajos* szerint: „A támadás jogtalansága nem vonja maga után azt, hogy a támadás szükségkép bűncselekmény objectiv tényálladékat (vagy ennek létrehozására menő kísérletet) kell hogy képezze. Minthogy, – a korábban kifejtettek szerint, – a jogtalansága fogalma tágabb, mint a bűncselekményé, és terjedelmében az utóbbitól in concreto nem függő, nincs alap annak elvileges felvételéhez, hogy a jogtalanság lehető alakzataiban a büntetőjog szigorúan taxativ jellegű tényálladékaikhoz tapad. A gondatlan vagyronrongálás közkeletű katedrai példája, az idegen ingatlanra való behatásnak a jogos védelem tana szempontjából is relevanciával bíró esetei élénken megvilágosítják ezt a tételt.”⁸ Hasonlóképpen foglalt állást *Angyal Pál*: „A jogtalan támadás tágabb fogalom, mint a bűncselekményé, következésképp oly nézet, mely a jogtalan támadás fogalmát a bűncselekmény-kategóriára szorítja, törvényi alappal nem bír. Jogtalan támadás tehát a gondatlan vagyronrongálás épűgy, mint az állatok részéről jövő, jogot sértő vagy veszélyeztető erő kifejtés.”⁹ *Hacker Ervin* szerint: „A támadás legyen jogellenes, de nem kell bűncselekmény formájában jelentkezni (például éjjeli csendháborítóval szemben is van helye jogos védelemnek) [...]”,¹⁰ míg *Kautz Gusztáv* úgy foglalt állást, hogy a „[...] támadás jogtalansága tárgyi feltételét képezi a védelem jogosságának, tárgyilag pedig jogtalannak tekinthető minden támadás, mely a jog elvei szerint nincs megengedve.”¹¹ Ennél is kategorikusabban fogalmazott *Heller Erik*: „Semmi esetre sem kell azonban a támadásnak bűncselekménynek lennie.”¹²

Megállapítható tehát, hogy a korábbi hazai szakirodalom nem tekintette ekvivalensnek e törvényi ismérvet a büntetőjog-ellenességgel mint a tudományos bűncselekmény-fogalom egyik komponensével. E megközelítés egyébként a német irodalomban régóta ismert és elfogadott, *Wolfgang Mitsch* és *Roland Felber* is kiemeli, hogy a jogtalanságnak eltérő dogmatikai karaktere, és így más bűncselekménytani rendeltetése lehet attól függően, hogy a büntetőjogi felelősség pozitív vagy negatív oldalához kapcsolódik.¹³ Ezt tapasztalhatjuk a jogos védelem kontextusában is: a jogtalanság meglelte itt ugyanis *nem a cselekmény büntetendőségét*

5 A német irodalomban hasonló kifejezéssel („Erlaubnis-Tatbestand”) él *BERND HEINRICH: Strafrecht – Allgemeiner Teil*. 3., überarbeitete Auflage. Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 2012. 127.; *JOHANNES WESSELS – WERNER BEULKE: Strafrecht Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 42., überarbeitete Auflage. Heidelberg, C. F. Müller, 2012. 102.

6 A bírói gyakorlatban kialakult leegyszerűsítő megfogalmazással élve: „a védelem azért jogos, mert a támadás jogtalan.” *Kúria* 4/2013. BJE I/1.

7 *Tokaji* szerint: „Végszükség esetén jog áll szemben joggal.” *TOKAJI GÉZA: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, KJK, 1984. 266. *Ujvári Ákos* tartalmilag ehhez hasonló értelmezése szerint: „A jogos védelem ellentámadás a jogtalansággal szemben, és ennek megszüntetése. A végszükség menekülés a jogtalanság elöl, más jogos érdekének sérelme árán.” *UJVÁRI ÁKOS: A jogos védelem megítélésének új irányai*. Budapest, Ad Librum, 2009. 85.

8 *DEGRÉ LAJOS: A jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Tanulmány az anyagi büntetőjog köréből*. Vác, Pestvidéki Nyomda, 1910. 288.

9 *ANGYAL PÁL: A magyar büntetőjog tankönyve*. Harmadik kiadás. Budapest, Athenaeum, 1920. 404.

10 *HACKER ERVIN: A magyar büntetőjog tankönyve*. Általános rész. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1936. 154.

11 *KAUTZ GUSZTÁV: A magyar büntetőjog tankönyve. Különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire*. Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1881., 246.

12 *HELLER ERIK: Magyar büntetőjog tankönyve*. Szeged, Szent István Társulat, 1931. 159.

13 *WOLFGANG MITSCH: Rechtswidrigkeit*. In: JÜRGEN BAUMANN – ULRICH WEBER – WOLFGANG MITSCH: *Strafrecht Allgemeiner Teil*. 11. Auflage. Bielefeld, Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2003. 303.; *ROLAND FELBER: Die Rechtswidrigkeit des Angriffs in den Notwehrbestimmungen*. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1979. 85.

megalapozó, hanem éppen azt kizáró hatású lehet. Másként fogalmazva: a Btk. 21–22. §-ai nem a támadó büntethetőségéről, hanem a védekező által kifejtett cselekmény büntetendőségének kizárásáról rendelkeznek.¹⁴

IV.

Az uralkodó jogirodalmi-joggyakorlati álláspont

Az előzőekben ismertetett jogirodalmi értelmezések ellenére – sajnálatos módon – a jelenleg uralkodó hazai álláspont már nem ebből a feltevésből indul ki, és a fogalmi elem imént vázolt rendszertani sajátosságai ellenére a támadás jogtalanságát tévesen a bűncselekmény fogalmi elemével, a büntetőjog-ellenességgel azonosítja, ezáltal pedig a jogos védelem körében rögzített törvényi feltételnek *megszorító értelmet* ad. E jogirodalomban¹⁵ és a joggyakorlatban¹⁶ is gyökeret vert álláspont szerint a támadás jogtalansága *objektív*, a támadó egyedi bűnösségi jellemzőitől független ismérv, amely feltételezi, hogy a támadás megvalósítja valamely, a Különös Részben büntetni rendelt bűncselekmény (szabálysértés) törvényi tényállásának ismérveit. Bár nem egyértelmű, de a szabálysértésekre vonatkozó zárójeles megjegyzés azon régebbi joggyakorlat továbbélésére enged következtetni, amely szerint szabálysértésként minősülő cselekmény akkor lehet támadás, ha a szabálysértés ún. kettős alakzatú. A BH 1996. 70. számú döntésben kifejtettek szerint: „Az ítélezési gyakorlat szerint keletkeztethet jogos védelmi helyzetet olyan cselekmény is, amelynek büntetendőségéről nem a Btk., hanem a szabálysértésekről szóló törvény rendelkezik, és ekként az csupán szabálysértést valósít meg, feltéve, hogy ennek a szabálysértési cselekménynek – mint esetünkben a lopásnak – az elkövetési ismérveit a büntetőtörvény határozza meg.”¹⁷

Az uralkodó álláspont effajta pálfordulásának pontos indokára nézve csak következtetni lehet. Ebben a körben érdemes utalni Mészáros Ádám véleményére, aki szerint indokolt lehet a jogtalanság vizsgálatába beemelni a védel-

mi cselekménnyel szemben támasztott követelményeket is, mivel felvetődik például a kérdés, hogy „egy pusztán szabálysértési cselekmény elhárítása egy egyébként bűncselekménynek minősülő cselekménnyel nem sérti-e az arányosság követelményét?”¹⁸ Valószínűsíthető tehát, hogy a többségi álláspont a jogtalanságot nem önálló fogalomként, hanem a védelmi cselekményhez kapcsolódó további törvényi kritériumra tekintettel, azzal együttesen értelmezi. Ezt támaszthatja alá az is, hogy a megváltozott értelmezés megjelenése az arányossági követelmény büntetőjogban való térnyerésével esik egy időszakra.¹⁹ Álláspontom szerint e felfogás azonban nem egyeztethető össze a jogos védelem törvényi szabályozásával, amely arányosságról kifejezetten nem is tesz említést, nincs figyelemmel továbbá a jogtalanság fentiekben taglalt rendeltetésére sem, valamint restriktív jellegére figyelemmel alkotmányossági szempontból kifejezetten aggályos is.

Ezen indokokra figyelemmel a jogtalanság fogalmát részletesebb elemzés körébe szükséges vonni. Ennek érdekében a következőkben az említett fogalmi elem vizsgálatát két megközelítésből, pozitív és negatív aspektusból is elvégzem. A pozitív fogalmi ismérvek a jogtalanság szükségképpen tartalmi elemeit érintik, míg a negatív jellemző azon körülményt taglalja, amelynek hiánya a jogtalanság megállapíthatóságát lehetővé teszi.

V.

A jogtalanság tartalmi elemei – saját álláspont

A jogtalanság *pozitív* jellegű megközelítése során az jelenti a kiindulópontot, hogy rendszertani besorolására figyelemmel *objektív* ismérv, amely a támadáshoz mint cselekményhez és nem a támadóhoz mint a cselekmény tanúsítójához kapcsolódik. Általánosságban elmondható, hogy jogos védelmi helyzetet generáló jogtalanság csak akkor állhat fenn, ha a támadás

a) *normasértő (formális feltétel)*, és általa

b) olyan jogi tárgyak sérülnek vagy kerülnek ténylegesen veszélybe, amelyek a jogos védelem körében büntetőjogi-lag védettek (*materiális feltétel*).

E kritériumok a büntetőjog-ellenesség mint bűncselekmény fogalmi elem körében értékesített dualisztikus teóriával²⁰ rokoníthatók, az eltérés – a rendszertani besorolás-

14 Hasonlóan a német Btk. vonatkozó rendelkezése kapcsán MITSCH i. m. 303.

15 BLASKÓ BÉLA: *Magyar büntetőjog*. Általános rész. Ötödik kiadás. Budapest–Debrecen, Rejtjel, 2013. 226.; BALOGH ÁGNES: *A büntetendőséget kizáró okok*. In: BALOGH ÁGNES – TÓTH MIHÁLY (szerk.): *Magyar büntetőjog*. Általános rész. Osiris, Budapest, 2010. 126.; BELOVICS ERVIN: *A büntetendőséget kizáró okok*. Budapest, HVG-ORAC, 2009. 86.; HOLLÁN MIKLÓS: *A cselekmény jogellenessége és az azt kizáró okok*. In: KIS NORBERT – HOLLÁN MIKLÓS: *Büntetőjog I. Általános rész. Alapismeretek a közigazgatási szakemberek képzés számára*. 2., átdolgozott kiadás. Budapest, Dialóg Campus, 2013. 140.; *Ujvári i. m.* 73.; WIENER A. IMRE: *Felelősségtan*. In: WIENER A. IMRE (szerk.): *Büntetőjog*. Általános rész. Budapest, KJK-Kerszöv, 2002. 119. Ezzel ellentétesen – kisebbségi véleményként – a recens irodalomban nem tartja szükségesnek a támadás jogtalanságát büntetőjogi értelemben venni TOKAJI i. m. 251.; NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog*. Általános rész I. Szeged, Jurisperitus, 2014. 213–214.; KARSAI KRISZTINA: *A büntetendőséget kizáró vagy korlátozó okok*. In: KARSAI KRISZTINA (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Complex, 2013. 89.; GELLÉR BALÁZS JÓZSEF: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 163–164.

16 4/2013. BJE I./1.; továbbá az alsóbb szintű bíróságok gyakorlatából lásd Nógrád Megyei Bíróság 7. B. 106/2010/9.; Fővárosi Ítéletábla Bf. 188/2014/4.

17 BH 1996. 70. (Legf. Bír. Bfv. IV. 64/1995.)

18 Mészáros Ádám: A jogos védelem szabályozásának lehetséges irányai. Jogelméleti Szemle. 2011/1. sz.

19 A szigorú arányossági kritérium megjelenése a szocialista jogrend „vívmánya” volt. Erre lásd Kádár Miklós: *Magyar büntetőjog*. Általános rész. Budapest, Tankönyvkiadó, 1953. 190. Ezzel összefüggésben a támadás kapcsán pedig már kifejezetten a büntetőjogi jogtalanságot követeli meg Békés Imre: II. Fejezet. *A büntetendőség*. In: Halász Sándor (szerk.): *A büntető törvénykönyv kommentárja*. Első kötet. Budapest, KJK, 1968. 164.

20 A dualis jogellenességi tan lényege a formális és materiális jogellenesség egymástól való elkülönítése, és önálló fogalomként való definiálása. Tokaji i. m. 50.; Nagy i. m. (15. jegyzet) 196.; Szomora Zsolt: *A büntetőjogi felelősség*. In: Karjai Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Complex, 2013. 41.

Tanulmány

ból következően – abban jelentkezik, hogy álláspontom szerint kifejezetten a büntetőjogi normába ütközés és a büntetőjogi szankcióval fenyegetettség megléte nem feltétele e büntetendőséget kizáró ok alkalmazhatóságának. Az előzőekben kifejtettem, hogy a többségi értelmezés²¹ ezzel ellentétben, erre figyelemmel is a kérdés beható vizsgálata indokolt, amelyet – elsőként a formális oldal felől közelítve – két szempont szerint elemzek: először a büntetőjogi, majd a más jogági normát sértő cselekmények jogos védelmi helyzetet kiváltó jellegéről ejtek szót.

VI. A normasértés típusai

1. A büntetőjogi jogtalanság

Ahhoz nem férhet kétség, hogy a gyakorlatban a támadás jogtalanságát tipikusan büntetőjog-ellenes cselekmény alapozza meg. Ezekben a helyzetekben feltétel, hogy a cselekmény a büntetőjog szempontjából tényállásszerű legyen, azonban álláspontom szerint ez a kitétel e helyütt megszorítóan értelmezendő, és a büntethetőséget kizáró ok nézőpontjából elegendő az *objektív* tényállásszerűség.²² E fogalom alatt azt értem, hogy a magatartás az objektív tényállási elemek és a tettességhez szükséges ismérvek²³ szempontjából szubszumálható az absztrakt módon meghatározott különös részi – kivételesen ahhoz kapcsolódóan egyes általános részi²⁴ – diszpozíció alá. Ebből következően a szubjektív tényállási elemek meglétének elemzése a jogellenesség tesztje előtt nem végezhető el, mivel azok tartalmi vizsgálata a – dogmatikai értelemben vett – bűnösség kérdésköréhez tartozik.²⁵ A szubjektív tényállásszerűség érdemi tanulmányozása ugyanis a cselekmény jogellenességének megállapítása előtt tulajdonképpen egy bűnösségi teszt elvégzését jelentené, amely alapvetően mondana el lent a támadáshoz fűződő jogtalanság kifejezetten *objektív* karakterének, valamint az általam is követett, a büntetőjogi felelősség tárgyi és alanyi tényezőit egymástól következtetesen elválasztó bűncselekmény-fogalom dogmatikai felépí-

tésének.²⁶ Ellenkező esetben olyan személy cselekménye ellen nem lehetne a jogos védelem keretei között védekezni, akinél például a szándékosságot kizáró tévedés áll fenn, mivel ebben az esetben már szükségképpen szubjektív tényállási elem szenvedne hiányt²⁷, ami kizárná a büntetőjogi normasértés megállapíthatóságát, és ezáltal értelmetlenné tenné a jogellenesség későbbi vizsgálatát.

A szándékosság/gondatlanság kettős rendszerbeli helyéből fakadó ezen ellentmondást korábban neves hazai szerzők is felismerték. A problémát a finalizmussal hozta összefüggésbe Tokaji Géza, kimutatva, hogy a német szakirodalomban egyre inkább terjedőben lévő finalista irányzat a perszonális/szubjektív jogtalansági tan térnyerését segíti elő azáltal, hogy a szándékosságot a törvényi tényállásba építi. Így e teória alapján akár az is felmerülhet, hogy „[...] a ténybeli tévedés a tényállásszerűségeen keresztül a szubjektívizált jogtalanságot küszöböli ki.”²⁸ Viski László is a Hans Welzel által kidolgozott struktúrához²⁹ kapcsolta ezt a kérdést, mivel e teória egyik sajátossága az, hogy a szándékosságot és gondatlanságot a bűnösség köréből kiemeli, és azokat a tényállásszerűséget és a jogellenességet egyaránt magában foglaló jogtalanság körében helyezi el: „[...] a finális cselekménytán ugyanis egyik alapvető tételeként azt szögezi le, hogy a szándékos bűnösségnek létezik egy szintelen pszichikai magja, ez a szándék azonban nem különíthető el a cselekmény fogalmától és azt mint a cselekmény elemét – tehát nem bűnösségi, hanem mint jogellenességi elemet – kell felfogni.”³⁰ Ennek köszönhetően pedig a szándékosság/gondatlanság voltaképpen szubjektív jogellenességi elemekké válnak, megteremtve a perszonális jogtalansági tan alapját.³¹ Csak egyetérteni lehet Viski azon megállapításával, miszerint egy ilyen bűncselekmény-fogalmi felépítés magyar büntetőjogba történő adaptálása haszonnal nem járna, az objektív-szubjektív elemek különválasztásán alapuló dogmatikai rendszerben csupán zavart és felesleges ellentmondásokat okozna. A szerző végkövetkeztetése szerint: „Álláspontunk mindez-

21 Az uralkodó álláspontra lásd 15–16. jegyzet

22 Ehhez hasonlóan csak a bűncselekmény tárgyi oldalának, azon belül is az elkövetési magatartás tényállásszerűségének vizsgálatát tartja szükségesnek a pécsi tankönyv. BALOGH i. m. 126.

23 A tényállási elemek köre, más elnevezéssel általános törvényi tényállás értelmezése kapcsán a szegedi büntetőjogi iskola felfogását követem. Erre nézve lásd TOKAJI i. m. 171., 213.; NAGY i. m. (15. jegyzet) 156–158. Vannak ugyanis olyan bűncselekménytani álláspontok, amelyek a tettességhez szükséges (bűncselekmény elkövetőjére vonatkozó) ismérveket az objektív tényállási elemek között tartják számon. Így HOLLÁN MIKLÓS: *A tényállásszerűség*. In: KIS NORBERT – HOLLÁN MIKLÓS: *Büntetőjog I.* Általános rész. Alapismeretek a közigazgatási szakemberképzés számára. 2., átdolgozott kiadás. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013. 113., *Mészáros* i. m. (1. jegyzet). 31.

24 Itt elsősorban az előkészületi és a részesi elkövetési magatartásokra gondolok, amelyek kifejtése esetén a büntetőjogi felelősséget az általános és különös részi rendelkezések együttes tényállásszerűsége alapozza meg.

25 Ugyanígy Mészáros i. m. (1. jegyzet) 28.

26 A német büntetőjog-tudományban kimunkált ún. neoklasszikus bűncselekmény-fogalmi irányzatban gyökerezik az a gondolat, amely szerint a büntetőjogi felelősséghez hozzátartozó szubjektív elemek a bűnösség körébe tartoznak, az ezt logikailag megelőző tényállásszerűség és jogellenesség ezáltal pedig megmarad objektív kategóriának. Ezzel az alapvetéssel összhangban tehát a bűncselekmény olyan cselekmény, amely tényállásszerű, jogellenes és bűnös. Vö. HANS-HEINRICH JESCHECK: *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*. 3. Auflage. Berlin, Duncker & Humblot, 1978. 161–162.; CLAUS ROXIN: *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Band I. 4. Auflage. München, C. H. Beck, 2006. 201.; GEORG FREUND: *Vorbemerkung zu den §§ 13 ff.* In: WOLFGANG JOECKS – KLAUS MIEBACH (Hrsg.): *Münchener Kommentar zum Strafrecht*. Band I. München, C. H. Beck, 2003. 300. A magyar irodalomban ezt a fogalmat fogadja el a szegedi büntetőjogi iskola is. Lásd NAGY i. m. (15. jegyzet) 143.; SZOMORA i. m. 39.

27 Kivételként említendő az az eset, ha a tévedést gondatlanság okozza és a gondatlan elkövetést a törvény büntetni rendeli [vö. Btk. 20. § (3) bek.]. Ekkor ugyanis a gondatlanság szükségképpen szubjektív tényállási elemként adott lenne.

28 Tokaji i. m. 31.

29 Részletesen lásd HANS WELZEL: *Um die finale Handlungslehre*. Tübingen, Mohr, 1949.

30 VISKI LÁSZLÓ: *Szándékosság és társadalomra veszélyesség*. Budapest, KJK, 1959. 88.

31 VISKI i. m. 93.

zel szemben változatlanul az, hogy a törvényi tényállásban szereplő szubjektív mozzanatok nem visznek szerepet az objektíven létezőként felfogott és az emberi cselekménnyel előidézett társadalomra veszélyes helyzet, más szóval, jogtárgysértés vagy veszélyeztetés kialakításában. Nézetünk szerint a tényállásban szereplő szubjektív elemek, a célzat, de maga a szándék is, nem a cselekmény társadalomra veszélyességét, hanem kizárólag bűnösségét jellemzik, befolyásolják. Sem a szubjektív jogellenességi elemek tanának, sem a finális cselekménnyel érve nem alkalmasak annak bizonyítására, hogy a ténylegesen bekövetkezett jogsérelem vagy veszélyeztetés fokát befolyásolja az elkövető pszichikus beállítottsága.³² E tanulmánynak nem tárgya e probléma részletesebb elemzése, így annak tényleges megoldására nem is vállalkozom, a gondolatmenet lezárásaként a jogos védelemhez fűződően az a – Viski álláspontjával összhangban álló – konklúzió vonható le, hogy a támadás jogtalanságának megítélése során csak az objektív, kifejezetten a támadáshoz, és nem annak kifejtőjéhez tapadó körülményekre kell figyelemmel lenni.

2. A szabálysértési jogi jogtalanság

A kiinduló premisszának megfelelően a jogtalanság azonban nemcsak akkor lehet adott, ha a vizsgált magatartás büntetőjogi normába ütköző és büntetőjogi szankcióval fenyegetett, vagyis formálisan büntetőjog-ellenes cselekmény. Másképpen fogalmazva, a támadás jogtalanságának formális feltételét nem kizárólagosan büntetőjogi normasértés teljesítheti³³, hanem az olyan magatartás is, amely az adott esetben csupán más jogág szabályainak megsértése révén minősül jogtalannak, és a normasértés értelemszerűen csak e más jogág alapján szankcionálható. A gyakorlatban tipikusan felmerül a *közigazgatási* normával való ellentét kérdése.

Rendszertanilag e jogághoz szokás kapcsolni a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (továbbiakban: *Szabs. tv.*) szerint meghatározott normákat mint az ún. közigazgatási büntetőjog³⁴ körébe tartozó rendelkezéseket, jóllehet egyre erősebb érvek szólnak – a hatályos szabályozás represszív karakterére figyelemmel – a szabálysértések kifejezetten büntetőjogi besorolása mellett.³⁵

A Kis–Nagy szerzőpáros szerint Európában már tendenciaként fogalmazható meg a közigazgatás büntetőhatalmának erősödése és expanziója, amely főként a büntetőbírói igazságszolgáltatás tehermentesítését szolgáló dekriminalizációval hozható összefüggésbe.³⁶ A jogalkotó ugyanis a büntetőjogi fenyegetettség megszüntetésével egyidejűleg „a jogellenes cselekményekkel szembeni represszió eszközrendszerét növekvő mértékben a közigazgatásnak adja át.”³⁷ Ez a „delegáció” a két jogterület közötti elhatárolást megnehezíti³⁸, az uralkodó jogirodalmi álláspont szerint a közigazgatási jogellenességet a büntetőjogtól alapvetően a társadalomra veszélyesség foka, vagyis egy mennyiségi tényező alapján lehet megkülönböztetni, amely „[...] a veszély fokáról alkotott jogalkotói értéktételeben tükröződik. E döntés függvényében a büntetőjogi vagy az igazgatási kapacitás kerül mozgósításra (fokozati különbség elmélete).”³⁹ Megjegyzendő, hogy a hatályos jogi szabályozás is a fokozati különbség elméletén alapul, hiszen a szabálysértés törvényi definíciója szerint társadalomra veszélyes cselekmény, ez a társadalomra veszélyesség azonban „a bűncselekményként történő büntetni rendeléshez szükségesnél kisebb fokú” [Szabs. tv. 1. § (2) bek.].

A fentiekben kifejtettre figyelemmel a szabálysértések elvi élel történő kizárása súlyos aránytalanságokhoz vezethetne a szembeszállási jog gyakorlása szempontjából⁴⁰, helyesnek tartom tehát, hogy az uralkodó jogirodalom⁴¹ és a Kúria jogegységi határozata – ha csak zárójelek között is – külön utal a szabálysértésként minősülő cselekményekkel szembeni védekezés lehetőségére.⁴² Ez a megfogalmazás azonban nem teljesen világos, tulajdonképpen a jogegységi döntés kifejezetten nem szorítja meg a szóba jöhető szabálysértések körét, vagyis elvben bármely szabálysértést megvalósító támadással szemben lehetne a büntetőjogi jogos védelem keretei között védekezni. Álláspontom szerint e kérdésben nem az a perdöntő, hogy a szabálysértés kettős alakzatú-e vagy sem, hanem a jogtalanság *materiális* vetü-

32 Viski i. m. 100.

33 Hasonló kisebbségi véleményre lásd 15. jegyzet

34 Közigazgatási büntetőjog alatt azon normákat szokás érteni, amelyek „a közigazgatási szervek hatáskörébe adott büntető szankciók alkalmazásának feltételeit határozzák meg.” Kis NORBERT – NAGY MARIANNA: *Európai közigazgatási büntetőjog*. Budapest, HVG-ORAC, 2007. 7. A Jacsó–Sántha szerzőpáros szerint pedig a közigazgatási büntetőjogba tágabb értelemben mindazon jogi normák tartoznak, amelyek alapján közigazgatási szerv büntető szankciót (repressziót) alkalmaz. Szűkebb értelemben pedig e fogalmat szokás a szabálysértési joggal azonosítani. JACsó JUDIT – SÁNTHA FERENC: *Közigazgatási büntetőjog*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2012. 15.

35 A két jogág közötti hasonlóságok kiemelésére lásd Kis NORBERT: *Az anyagi büntetőjog fogalma, fejlesztése és tudománya*. In: Kis NORBERT – HOLLÁN MIKLÓS: *Bün-*

tetőjog I. Általános rész. Alapismeretek a közigazgatási szakemberképzés számára. 2., átdolgozott kiadás. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013. 25.; JACsó–SÁNTHA i. m. 16–19. Tóth Mihály szerint a hatályos joghelyzetben a két törvénykönyv közötti viszony „még inkább tisztázatlan, a merev szerkezeti elhatárolás egységes alapja hiányzik, az egyes intézmények gyakran átjárhatóak, az átfedések jelentősek.” Tóth MIHÁLY: *Vélemények és várakozások*. In: HACK PÉTER (szerk.): *Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013. 49. A szabálysértési jogot a legutóbbi időszak törvényhozásbeli fejleményei alapján egyenesen „kis büntetőjognak” nevezi AMBRUS ISTVÁN: *A kis értékű tulajdonsértések kezelésének néhány kérdése büntetőjogi nézőpontból*. MTA Law Working Papers. 2015/15. sz. 3.

36 Kis–NAGY i. m. 7.

37 Uo.

38 A jogterületek közötti differenciálásra létrejött különböző elméletekre lásd Kis–NAGY i. m. 14–20.

39 Kis NORBERT: *A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban*. Budapest, Unió Kiadó, 2005. 194.

40 Elegendő e helyütt csak azon szabálysértésekre utalni, amelyek csupán az elkövetési értékre tekintettel nem minősülnek bűncselekménynek.

41 Vö. 15. jegyzet

42 „A támadás olyan tevékenység, amely megvalósítja valamely bűncselekmény (szabálysértés) törvényi tényállásának ismérveit. A támadás objektív ismérve annak jogtalansága.” Kúria 4/2013. BJE I/1.

Tanulmány

letének kell jelentőséget tulajdonítani, vagyis a hangsúly azon van, hogy a támadás olyan jogi tárgyat sértsen vagy veszélyeztessen, amely a *büntetőjog* által a jogos védelem jogintézményén keresztül (is) védett.⁴³ Az elhárító cselekmény büntetőjog-ellenessége kizárásának tehát helye lehet, pusztán szabálysértési jogba ütköző támadás viszszafejtése esetén is. Megjegyezhető, hogy a jogtárgysértést feltételező alkalmazási kritérium jelentőségét de lege lata relativizálja a közérdek jogi tárgyként való elismerése. E kollektív érdekre hivatkozással – fogalmi meghatározatlanságára figyelemmel – ugyanis elvben számos, kifejezetten igazgatási jellegű szabálysértéssel szemben is megnyílhat az út az elhárítási jog gyakorlására.

3. A polgári jogi jogtalanság

Álláspontom szerint elképzelhető azonban olyan eset is, hogy a cselekmény még szabálysértést sem valósít meg, a jogtalanságot pedig a *polgári jog* szabályainak megszegése eredményezze.⁴⁴ Ilyen esetekben elsősorban a személyiségi jogok és a javakhoz kapcsolódó jogosultságok oltalmazása alapozhatja meg a jogos védelemre történő hivatkozást. E helyütt annak igazolására törekszem, hogy a javak oltalmazását érintően a jogos védelem is önálló hatókörrel bírhat.⁴⁵ Ehhez kapcsolódóan az adott eset komplex vizsgálata indokolt, nem hagyható ugyanis teljesen figyelmen kívül a védekezői oldal értékelése, mivel az elhárító cselekmény kapcsán gyakran a jogszabályi engedély és a jogos védelem kollíziója merülhet fel, feltéve, hogy a támadás olyan jogi tárgyat sért vagy veszélyeztet, amely mind a polgári jog, mind pedig a büntetőjogi jogos védelem által védett. Ennek pedig az a jelentősége, hogy nem lenne értelme a támadást érintően polgári jog által generált jogtalanságról szólni akkor, ha az akadályok közötti elhatárolás eredményeként a cselekmény jogellenessége egyébként a jogszabályi engedély alapján kizárt.

Rátérve a joggyakorlat vizsgálatára: az 1978. évi Btk. alapján a bírói gyakorlat lehetőséget látott a jogos védelem birtokvédelemre vonatkozó felhívására. Az EH 2007. 1584. szám alatt közölt döntésben a Legfelsőbb Bíróság a birtokvédelem alkalmazásával összefüggésben jogos védelmi helyzetet állapított meg. A legfőbb bírói fórum szerint a hivatkozott ügyben a terhelt az elkövetés időpontjában az ingatlan jogszerű birtokosa volt, így jogában állt megszabni azt, hogy a házba, vagy annak bármely helyiségébe ki léphet be. „Ennek következtében joga volt megtiltani azt, hogy a magánvádló a szobába belépjen, és joga volt a tilalom elle-

nére belépni kívánó magánvádlót abban megakadályozni. A magánvádló azzal, hogy a szoba felett rendelkezni jogosult terhelt tilalmát nem vette figyelembe, és megpróbált oda bemenni, a magánlaksértés szabálysértését kísérelte meg, amit a terhelt cselekményével elhárított.”⁴⁶

A döntés ratio decidendi-jét kritizálja Ujvári Ákos, aki esetelemzésében abból indul ki, hogy „[...] a jogtalanság (jogellenesség) büntetőjogi értelemben vett jogtalanságot (jogellenességet) jelent, tehát a támadó magatartás diszpozíciószerű, megfelel valamely különös részi törvényi tényállásban megfogalmazott elkövetési magatartásnak.”⁴⁷ Ebből pedig értelemszerűen következik az, hogy egy jogos önhatalom gyakorlását lehetővé tevő magatartás csak akkor alapozhat meg jogos védelmi helyzetet, ha az büntetőjogi értelemben véve büntetendő is egyben. Erre figyelemmel nem tartja elfogadhatónak a bíróság azon jogi érvelését, amely a jogos védelem alkalmazhatóságát a polgári jogi kódex rendelkezésére vezeti vissza. Ujvári szerint ebben az esetben a magánvádló által megkísérelt szabálysértésre tekintettel kellett volna a jogos védelem szabályait felhívni, mivel a magánlaksértés olyan szabálysértés, amelynek tényállási elemei a Btk.-n alapulnak, és csak az eset adott körülményeire tekintettel nem minősül bűncselekménynek.⁴⁸

A szerző figyelmét azonban elkerülhette a Legfelsőbb Bíróság azon megjegyzése, amely szerint a magánvádló cselekményével a magánlaksértés szabálysértését csupán megkísérelte, azt az elhárítás következtében befejezni nem tudta. Az elkövetéskor hatályos szabálysértési törvény (1999. évi LXIX. törvény) szerint azonban a szabálysértés kísérlete generálisan nem, hanem csak akkor büntetendő, ha a szabálysértést meghatározó jogszabály azt kifejezetten kimondja (7. §). A magánlaksértésre irányadó tényállás [139. § (1) bek.] azonban ilyen rendelkezést nem tartalmazott, vagyis a magánvádlót cselekménye kapcsán még szabálysértési felelősség (jogtalanság) sem terhelte. Mindezek alapján helyes következtetések útján jutott a legfőbb bírói fórum arra az eredményre, amely szerint a polgári jogba ütköző birtoksértés is megalapozhatja a jogos védelem megállapíthatóságát. A magánvádló magatartása ugyanis az 1959. évi IV. törvényt (továbbiakban: korábbi Ptk.) figyelembe véve (190. §) normasértő volt (*formális oldal*), továbbá olyan jogvédett érdeket – a dolgok jogszerű birtoklásához való jog – veszélyeztetett, amely a „saját javak” keretében a Btk. szerinti jogos védelem alapján is védelemre érdemes (*materiális oldal*). Megjegyezhető, hogy a birtokvédelem jogszerű gyakorlásán keresztül a régi Ptk. engedélye is realizálódott, azonban az akkori joghelyzetben – amikor a jogszabályi engedély a Btk.-ban még nem volt

43 Hasonló véleményen van a német irodalomban THOMAS FISCHER: *Beck'sche Kurzkommentare. Band 10. Strafrechtsgesetz mit Nebengesetzen*. München, C. H. Beck, 2014. 303.

44 Hasonló (kisebbségi) álláspontokra lásd 15. jegyzet.

45 Idetartozhatnak az ún. abszolút hatályú jogviszonyok: tulajdonhoz és birtokláshoz való jog, valamint az idegen dologbeli jogok is.

46 Uo.

47 UJVÁRI ÁKOS: *A jogos védelem és a birtokvédelem viszonya az EBH 2007.1584. számú határozatban*. Jogelméleti Szemle. 2010/4. sz. I. pont

48 UJVÁRI i. m. (47. jegyzet) II. pont A szerző érvelésének önellenmondó pontjaira hívja fel a figyelmet MÉSZÁROS i. m. (1. jegyzet) 56.

szabályozott – célszerűnek mutatkozott a bíróság számára egy kifejezetten büntetőjogi jogintézmény alkalmazását elsődlegesnek tekinteni. Érvényesült tehát a két büntethetőségi akadály kontextusában a jogos védelem alkalmazásának ún. *prima ratio* jellege.

Nem mond ellent ennek a gyakorlatnak a legfőbb bírói fórum BH 2012.1. számon közzétett határozata sem. A tényállás lényege szerint a terhelt és a sértett válófélben voltak, előbbi a gyermekkel való kapcsolattartás céljából jelent meg a sértett lakásában. Az udvaron a gyermekével játszó terhelt zsebében egy diktafon volt, amit onnan a sértett kivett, amit felszólítás ellenére sem adott a terheltnek vissza. Az emiatt kialakult szóváltás során a terhelt megragadta a sértett diktafont tartó jobb karját; dulakodni kezdtek, amelynek következtében a sértettnek nyolc napon belül gyógyuló sérülései keletkeztek. Emiatt a terhelttel szemben magánindítványt terjesztett elő.

Az eljáró bíróságok a terhelt büntetőjogi felelősségét megállapították, a cselekményt könnyű testi sértés vétségének minősítették. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati eljárásban támadott határozatokat megváltoztatta, és a terheltet az ellene emelt vád alól felmentette. A felülvizsgálati bíróság az eljáró bíróságokkal egyetértett abban, hogy a terhelt javára jogos védelem nem volt megállapítható, mivel az elhárító cselekményt a dologelv mint jogtalan támadás befejezését követően fejtette ki (időbeli túllépés). Mégis, álláspontja szerint a terhelt cselekménye nélkülözi a jogellenességet, hiszen a diktafon visszavétele érdekében a korábbi Ptk. szerinti birtokvédelem eszközeit alkalmazta, vagyis magatartásának jogszerűségét a jogrend elismeri, így annak büntetőjog-ellenessége kizárt. A legfőbb bírói fórum megállapításaival e döntés kapcsán is csak egyetérteni lehet:⁴⁹ a jogos védelem alkalmazhatósága a praetextusra figyelemmel kizárt volt, a polgári jog birtokvédelmi szabályai azonban időbeli síkon szélesebb védekezési lehetőséget biztosítanak azáltal, hogy az ún. jogos önhatalom keretében az elveszett dolog visszaszerzésére is lehetőséget adnak, ha más birtokvédelmi eszköz igénybevételevel járó idővesztés egy birtokvédelmet meghiúsítaná.⁵⁰

Létezik olyan jogirodalmi vélemény, amely az ismertetett két jogeset között ellentmondást vél felfedezni, továbbá utóbbi határozat indokolását annak igazolására használja fel, hogy a jogos védelem alkalmazását birtokvédelmi esetekben a judikatúra sem ismeri el.⁵¹ Ez az álláspont azonban kifogásolható, hiszen az utóbbi döntésben a két jogellenes-

séget kizáró ok egymással ténylegesen nem került kollízióba. A felülvizsgálati bíróság döntéséből nyilvánvaló, hogy a jogos védelem megállapíthatóságához szükséges jogtalan támadás a polgári jogi norma – konkrétan a birtokláshoz való jog – sérelmén keresztül adott volt, e büntetendőséget kizáró ok alkalmazása a jogos védelmi helyzet megszűnésére tekintettel nem foghatott helyt. Ehhez képest tehát a jogszabályi engedélyre alapozott felmentés kisegítő jelleggel érvényesült. Ebből következően pedig nem is volt szükség a két büntethetőségi akadály közötti elhatárolás érdemi vizsgálatára.

Más esetekben azonban a két jogellenességet kizáró körülmény ténylegesen átfedésbe kerülhet, így közöttük – már a de lege lata joghelyzetre is figyelemmel – az elhatárolási szempontok felvázolása indokolt lehet.⁵² Álláspontom szerint a két akadály közötti választás során kettős rendező elv figyelembevétele indokolt: elsődlegesen az elkövetés valamennyi körülményére figyelemmel azon jogellenességet kizáró ok felhívása indokolt, amely – az elkövetés valamennyi körülményére figyelemmel – *kedvezőbb* elbírálást tesz lehetővé a védekező számára. Másodlagosan pedig – az azonos jogforrási szinten elhelyezkedő és egyező elbírálást lehetővé tevő jogszabályok kollíziója esetén – a speciális szabály érvényesülésének kell teret engedni az általánossal szemben.⁵³ Tulajdonképpen erre az elvi következtetésre jut a két jogintézmény elemzésekor – kifejezetten a birtokvédelem kapcsán – *Ambrus István* is, aki a két jogellenességet kizáró ok kapcsolatát két koncentrikus kör egymáshoz való viszonyával jellemzi.⁵⁴ Így például álláspontja szerint a jogos védelem alkalmazandó, ha az elhárító személy a birtokvédelemmel *más* érdekében él, mivel ezt a jogot a Ptk. csak a birtokosra nézve biztosítja (Ptk. 5:5. §). Ugyanakkor a Ptk. szerinti jogos önhatalomra figyelemmel a jogszabályi engedélynek kell teret engedni akkor, ha a javak elleni támadás már lezárult, vagyis a jogos védelem alkalmazása kizárt (praetextus), és a dolog visszaszerzésére – büntetőjogi tényállásba ütköző módon – csak ezt követően – a birtokvédelem (itt konkrétan: önségely) keretei között – kerül sor.⁵⁵

Kiegészítve a szerző egyes érveit elmondható, hogy a jogos védelem szabályait kell alkalmazni akkor is, ha a jogos önhatalom gyakorlása során a védekező a Ptk. 5:6. § (1) bekezdése szerinti szükséges mértéket túllépi⁵⁶, és az a jogosult ijedségére vagy menthető felindulására vezethető

49 A döntés kiemelt ratio decidendi-jével („Nem jogos védelem címén, hanem – mert a cselekmény nem jogellenes – bűncselekmény hiányában van helye a terhelt felmentésének [...]”) kapcsolatban kritikai megjegyzés azonban tehető. Ez a megfogalmazás ugyanis azt sugallja, hogy a jogos védelem – a jogszabályi engedéllyel szemben – nem a cselekmény jogellenességét zárja ki. Ez a kitétel azonban nyilvánvalóan dogmatikailag pontatlan, hiszen mindkét akadály azonos rendszertani besorolással bír. Lásd NAGY i. m. 208. (15. jegyzet)

50 Vö. régi Ptk. 190. § (2) bek.; Ptk. 5:6. § (2) bek.

51 BELOVICS ERVIN: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: BELOVICS ERVIN – NAGY FERENC – TÓTH MIHÁLY: Büntetőjog I. Általános Rész. A 2012. évi C. törvény alapján. Második, hatályosított kiadás. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 224.

52 Erre hívja fel a figyelmet legújabb tanulmányában MÉSZÁROS ÁDÁM ZOLTÁN: *A Btk.-n kívüli jogforrások büntetőjogi felelősséget alakító szerepéről*. Magyar Jog. 2016/4. sz. 236–245.

53 Erre korábban már tesz utalást NAGY FERENC: *Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához*. Budapest, HVG-ORAC, 2005. 88.

54 AMBRUS i. m. (35. jegyzet) 9.

55 Így például a tilos önhatalomnak az önbíráskodás körében szabályozott jogellenességet kizáró ok esetén is meghatározó jelentősége lehet. AMBRUS i. m. (35. jegyzet) 8–9.

56 „A tilos önhatalom ellen a birtokos – a birtok megvédéséhez szükséges mértékben – önhatalommal is felléphet.”

Tanulmány

vissza.⁵⁷ Ilyen szituációban tehát a Ptk. szerinti absztrakt engedély feltételei nem teljesülnek, és az elhárító büntethető maradna. A jogos védelem mennyiségi túllépésre vonatkozó szabálya [Btk. 22. § (3) bek.] azonban értékeli a védekező javára az említett érzelmi állapotokat, így az elkövető büntetőjogi felelőssége – a fenti példával egyező módon – kizárhatóvá válik. Ugyanílyan logikával lehet alkalmazandó akár a szituációs jogos védelem [Btk. 22. § (2) bek.] is, ahol a második és harmadik törvényi esetkörben a támadás vagyoni javak (magánlakás, illetve azokhoz tartozó bekerített hely) ellen irányul, és a szükségesség mértékének vizsgálata – a Ptk. rendelkezésével ellentétben – a Btk. szerinti szabályozás mérlegelést nem tűrő jellegére tekintettel kizárt. Megjegyezhető továbbá, hogy a megelőző jogos védelem (Btk. 21. §) is biztosíthat a magánjogi birtokvédelemnél kedvezőbb elbírálást azáltal, hogy a támadást megelőzően telepített védelmi eszközzel kifejtett elhárítás mértékének csupán egy (mennyiségi) korlátját ismeri a büntetőkódex: az nem lehet alkalmas a támadó életének kioltására.⁵⁸

VII.

A támadás jogtárgy-veszélyeztető jellege, mint a jogtalanság materiális eleme

A jogi rendelkezésbe ütközés (normasértés) önmagában nem alapozza meg a jogtalanságot, annak csupán *indiciumát* adja. A konkrét körülmények azonban ezt az értékelést megváltoztathatják, ezáltal pedig a támadás jogtalansága kizárhatóvá válhat. Erre figyelemmel kell elismerni a támadás jogtalanságának *materiális* vetületét.

A Btk. 22. §-ából kiindulva a jogtalanság *materiális* oldala akkor adott, ha a támadás a saját vagy más személyét, javait, vagy a közérdeket sérti vagy veszélyezteti. A jogalkotó a védhető jogi érdekek körét oly módon határozta meg, hogy azoknak kifejezetten széles körű értelmezés adható. Mindezzel kihatással van a támadás jogtalanságának megítélésére is, hiszen csupán a jogi tárgyakra vonatkozó rendelkezések alapján azok bármilyen fokú veszélyeztetése jogos védelmi helyzetet generálhatna. Ésszerű korlátot szab ugyanakkor ebben a körben maga a kódex akkor, amikor *intézett* vagy *közvetlenül fenyegető* jogtalan támadásról szól.

A *közvetlenül fenyegető* támadás szabályozásából arra lehet ugyanis következtetést vonni, hogy önmagában már jogtárgy-veszélyeztető magatartás is jogos védelmi helyzet kiváltására lehet alkalmas. E veszélyeztetés megítélése során komoly tartalmi korlátot jelent azonban a fenyegetettség *közvetlen* jellege, ami azt feltételezi, hogy a védeke-

zés elmaradása esetén konkrét jogtárgysérelem azonnali bekövetkezésével kellene számolni. Ennek megfelelően a jogos védelmi helyzet kialakulásához *konkrét és tényleges* jogtárgy-veszélyeztetés fennálltára van szükség. Levonható tehát az a következtetés, hogy szoros tartalmi összefüggés van a támadás intézett vagy közvetlenül fenyegető jellege és annak jogtalansága között: előbbi ismérvek értékesítésével ugyanis a jogtalanság materiális oldalának jelentése leszűkíthető. Megjegyzendő, hogy az említett kritériumok megítélésének vizsgálata alapvetően az adott eset összes körülményeire figyelemmel *in concreto* történhet. Egyes absztrakt jellegű következtetések azonban annyiban feltétlenül hasznosíthatók lehetnek, hogy segítségükkel kizárhatóvá válhatnak egyes, egyébként normasértő magatartástípusok a jogos védelem alkalmazási köréből.

1. Abszolúte alkalmatlan kísérlet

Így például nem áll fenn a materiális feltétel, ezáltal pedig nem lehet jogtalan támadás az *abszolúte alkalmatlan kísérlet*,⁵⁹ amelyet megvalósító cselekmény ugyan büntetőjogi tényállásba ütközik, jogtárgyat viszont nem sért és nem is veszélyeztet, ezért vele szemben jogos védelem sem vehető igénybe.⁶⁰ Ezzel ellentétben – az elhárítás jogát kifejezetten a támadó szándékosságára⁶¹, és nem a tényleges jogtárgy-veszélyeztetésre alapozó – álláspont elfogadása a *kollektív monista tannal*⁶² való azonosulást jelentené: a jogos védelem megengedhetősége ebben az esetben ugyanis csak a jogrend megóvásának szükségességéből fakadna, hiszen individuális jogtárgy-veszélyeztetés *in concreto* egyáltalán nem áll fenn.⁶³ Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy a védekező oldalán a támadás alkalmasságában való tévedés

59 Abszolúte alkalmatlan kísérlet esetén az igénybe vett eszköz, mód vagy az érintett tárgy már természeténél fogva, vagyis in abstracto alkalmatlan a befejezett bűncselekmény megvalósítására, így tényleges jogtárgy-veszélyeztetésről sem lehet beszélni. Ezzel szemben relatív alkalmatlan kísérlet esetében általánosságban van lehetőség a befejezettség elérésére, azonban a választott eszköz, mód vagy tárgy csak az eset egyedi körülményeire figyelemmel alkalmatlan a szándékolt következmény realizálására. NAGY I. M. (15. jegyzet) 27. Erre figyelemmel az ún. relatív alkalmatlan kísérlet esetén a jogtárgy-veszélyeztetés már egyértelműben fennállhat, ami megnyitja az utat a jogos védelem szabályainak alkalmazása előtt.

60 A német jogirodalomban ugyanígy THOMAS RÖNNAU – KRISTIAN HOHN: § 32 Notwehr. In: HEINRICH WILHELM LAUFHÜTTE – RUTH RISSING-VAN SAAN – KLAUS TIEDEMANN (Hrsg.): Leipziger Kommentar zum Strafrecht. 72. Auflage Band 2. Berlin, De Gruyter, 2006. 421.; ROXIN I. M. 659.

61 Az abszolúte alkalmatlan kísérlet büntetendőségét valló irányzat alapját egy szubjektivisták megközelítés adja, amely szerint a kísérlethez kötődő büntetőjogi felelősség alapját alapvetően nem a tényleges jogtárgy-veszélyeztető jelleg, hanem a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó szándékosság adja. TOKAJI I. M. 320. Az alkalmatlan kísérlet büntetőjogi megítélésének jog-összehasonlító bemutatására lásd NAGY FERENC: Az alkalmatlan kísérletről európai kitekintéssel. In: NAGY FERENC (szerk.): Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2006. 177–190.

62 A jogos védelem szabályozási céljára vonatkozó egyes tanak elemző bemutatására lásd GÁL ANDOR: A jogos védelem szabályozási céljára vonatkozó elméletekről. Jogtudományi Közlöny. 2016/6. 328–338.

63 ROXIN I. M. 659.

57 Egy ilyen esetre világít rá az ügyészégi joggyakorlatból MÉSZÁROS I. M. (1. jegyzet) 141.

58 A védekezés időbeliségét tekintve a Ptk. birtokvédelmi szabályai kifejezetten megengedők, vagyis akár egy előre telepített védelmi berendezés segítségével kifejtett elhárítás is teljesíti a Ptk. szerinti jogszabályi engedély hatályosulásához szükséges feltételeket. Éppen ezért a megelőző jogos védelem szabályai a védekezés mennyiségi korlátaira figyelemmel lehetnek az elhárító személyre nézve előnyösebbek.

releváns lehet, és az alapos ok megléte esetén vélt jogos védelmi helyzet jöhet létre.⁶⁴ E kérdéskör kapcsán külön is megemlíti a német szakirodalom a *töltetlen pisztollyal történő fenyegetést*: az uralkodó – általam is követendőnek tartott – álláspont szerint ebben az esetben a választott eszköz ugyan alkalmatlan az élet, testi épség sértésére, azonban az ilyen tárggyal történő fenyegetés a megtámadott *cselekvési szabadságát* korlátozza (személy elleni támadás), miáltal ténylegesen jogos védelmi szituáció keletkezhet.⁶⁵

2. Absztrakt jogtárgy-veszélyeztetés

Az előbbieken kifejtett gondolatmenetet szorosan követve nem lenne gyakorolható szembeszállási jog csupán *absztrakt veszélyként* jelentkező magatartás⁶⁶ ellenében sem. Az ilyen típusú veszély ugyanis a védett jogi tárgyakat közvetlenül nem fenyegetik, a sérelem bekövetkezésének lehetőségével direkt módon nem kell számolni. *Kindhäuser* erre az esetre a következő tanpéldát hozza fel: „B leüti a leittasodott, az autójába beülni szándékozó C-t annak érdekében, hogy ő ne tudja vezetéskeptelen állapotában a gépjárművet beindítani.”⁶⁷ Az ittas járművezetés bűncselekménye absztrakt veszélyeztető tényállás, ahol a büntetendőség alapját pusztán az az objektív körülmény adja, hogy az elkövető ittas állapotban gépjárművét működésbe hozza. A felelősség attól függetlenül megállapítható, hogy mások élete, testi épsége egyébként egy konkrét közlekedési szituációban ténylegesen veszélybe került-e. Ebből adódóan *Kindhäuser* a rövid jogesetben foglalt helyzetben a jogos védelem gyakorlását nem is tartja megállapíthatónak mindaddig, míg az ittas vezetés folytán a közlekedés során más életének, testi épségének konkrét veszélye nem merül fel.⁶⁸

A hazai szabályozással összevetésben szükséges kiemelni, hogy e gondolatmenet logikai egységét ugyanakkor megbontja a közérdek védett jogi tárgyként való törvényi szabályozása. Esetében ugyanis egy nem egzakt tartalommal bíró, kollektív jogi tárgyról van szó, amelynek „közvetlen fenyegetettsége” absztrakt veszélyeztetés esetén is fennállhat. Legalábbis ez fakad a törvényhely [Btk. 22. § (1) bek.] szó szerinti értelmezéséből. Megállapítható, hogy a közérdek normaszövegéből történő elhagyásával ez az anomália aggálymentesen megoldódna, addig is azonban ebben a

tekintetben a törvényi rendelkezés megszorító értelmezése indokolt (teleologikus restriktció). Tagadhatatlan, hogy ez a megoldási javaslat a nullum crimen elv sérelmét vetheti fel, azonban arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a fogalom tág értelmezési lehetőségeire tekintettel az észszerűség követelményét megtartó megszorító interpretáció ebben az esetben megkerülhetetlen jogalkalmazói szükségszerűség.

3. Előkészítő cselekmények

Gondosan kell vizsgálni a jogtárgy-veszélyeztetés konkrét voltát *előkészítő* jellegű cselekmények esetében is. *Tokaji* kiindulópontja szerint: „A támadás pusztán előkészítése, hacsak nem tekinthető közvetlen fenyegetésnek, még nem elegendő a jogos védelemhez.”⁶⁹ Kiemelendő, hogy ebben a körben nem a büntetőjogi értelemben vett előkészület mint normatív fogalom jelenti az értelmezési kiindulópontot, hanem az *előkészítés mint ontológiai jelenség*. Az adott életbeli esemény konkrét jogtárgy-veszélyeztető jellege keletkeztetheti ugyanis a jogos védelmi helyzetet, annak nincs jelentősége, hogy az a Btk. 11. § (1) bekezdése alá szubsumálható-e, hiszen a támadás büntetőjogi jogtalansága nem szükségképpen alkalmazási feltétel. Hasonlóképpen – részben más megközelítést is alkalmazva – oldja meg e problémát *Székely János*: „Az előkészületi cselekmény műértelmben vett fogalma gyakorlati elhatároláshoz azért sem alkalmas, mert az egyes bűncselekményi tényállások kodifikációs megoldásától függ, hogy bizonyos elkövetési mozzanatok bekerülnek-e a törvényi tényállásba (és ez esetben már nem előkészületi jellegűek többé) vagy sem. Például az erőszak alkalmazása vagy a fenyegetés a rablásnál vagy az erőszakos közöszlészénél tényállási elem, de az emberölésnél vagy a testi sértésnél már nem.”⁷⁰ Tartalmilag egyezően foglal állást *Tokaji Géza* is: „Az előkészítés azonban nem azonosítható az előkészülettel. Így ha a támadó késsel a kezében közeledik a haragosa felé, ez stádiumtani értelemben még csak előkészület, mégis a közvetlenül fenyegetőből megkezdett támadássá válik.”⁷¹

Erre figyelemmel azonban megállapítható, hogy sajnálatos módon az ilyen típusú magatartásokat érintően – a potenciális életbeli előfordulásuk sokféleségére figyelemmel – absztrakt mércék kifejezetten nehezen határozhatók meg. Annyi leszögezhető, hogy verbális – önmagában még nem jogtárgysértő – cselekmények (így pl. felhívás, ajánlkozás, vállalkozás, közös elkövetésben megállapodás) elleni fellépés bizonyosan nem megengedhető, hiszen azok a jogi tárgy közvetlen fenyegetettségét még nem eredményezik. Mátériális karakterű cselekmények esetén (pl. szűkéses vagy könnyítő feltételek biztosítása), amelyek egy

64 Vö. Btk. 20. § (2) bek.

65 ROXIN i. m. 659.; KINDHÄUSER i. m. 143.; VOLKER ERB: *Notwehr* § 32. In: WOLFGANG JOECKS – KLAUS MIEBACH (Hrsg.): *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch*. Band 1 §§ 1–51 StGB. München, C. H. Beck, 2003. 1272.

66 Az absztrakt veszélyeztető bűncselekmények „büntetést érdemlősége a tényállásszerű elkövetési magatartás következtében meghatározott védett jogi tárgy általános veszélyeztetésén alapul. Ilyen esetben a veszély bekövetkezése nem tartozik a törvényi tényálláshoz, a vonatkozó elkövetési magatartás azonban tipikusan konkrét veszély, vagy akár sérelem előidézésére alkalmas.” NAGY i. m. (15. jegyzet) 166.

67 KINDHÄUSER i. m. 143.

68 KINDHÄUSER i. m. 144.

69 TOKAJI i. m. 250.

70 SZÉKELY JÁNOS: *A jogos védelem*. Budapest, Igazságügyi Minisztérium, 1983. 54.

71 TOKAJI i. m. 250.

Tanulmány

későbbi jogtárgysértést céloznak, azonban már nem zárható ki jogos védelmi helyzet kialakulása. Ilyen támadások megítélése során *Volker Erb* szerint időbeli és hatékonysági tényezők figyelembevétele szükséges, vagyis annak közelebbi vizsgálata, hogy a támadás már olyan konkrét történéslefolys része-e, amiből a jogtárgysértés bekövetkezésére egyértelmű következtetést lehet vonni.⁷²

VIII.

A támadás jogtalanságának értékelése a német büntetőjogban

Németországban a támadás jogellenességét extenzív módon értelmezik. Az uralkodó jogirodalmi álláspont szerint a jogos védelmi helyzetet kiváltó magatartásnak (*rechswidriger Angriff*) elegendő olyan érdeket sértenie vagy veszélyeztetnie, amelynek védelmét a jogrendszer biztosítja, vagyis a támadás jogtalansága nem pusztán büntetőjogi szempontból értendő, azt elvben a pozitív joggal ellentétes magatartások bármelyike megalapozhatja.⁷³

Ezt a tételt a német joggyakorlat is elfogadja, amit kiválóan példáz az alábbi, német tartományi felsőbíróság által jogerősen elbírált eset (ún. *Parklücke-Fall*). A történeti tényállás lényege szerint a vádlott autójával egy olyan parkolóhelyre kívánt beállni, amelyet a sértett egy ismerősének tartott fenn oly módon, hogy a várakozóhely közepén állt. A vádlott azért, hogy a parkolóhelyet szabaddá tegye, és gépjárművét a várakozóhelyen leparkolhassa, lassú menetben megkezdte a parkolást. A sértett azonban ennek ellenére sem változtatott helyet, ennek következtében a gépjármű lökhárítója a sípcsonthoz érintette és a sértett egyensúlyát veszítve a földre esett. A sértett az esés eredményeképpen zúzódásos sérüléseket szenvedett a lábán, könyökén és kezén.⁷⁴

Az elsőfokú bíróság a vádlottat gondatlan testi sértésben mondta ki bűnösnek, míg a másodfokú bíróság a döntést helybenhagyta. A fellebbviteli fórum álláspontja szerint a sértett magatartása ugyan jogtalan támadásként értékelhető, mivel az a közlekedést szabályozó törvényi rendelkezéseket megsértette. Ezzel a vádlott a parkolás kezdetekor jogos védelmi helyzetbe került, azonban felmentésére mégsem kerülhetett sor. A BayObLG határozata szerint ugyanis az általa választott elhárítási mód a konkrét körülmények között nem volt szükséges. Az indoklás szerint ebben a helyzetben a még szükséges védekezés legfeljebb a fenyegetés lett volna, az ezen túlmenően bekövetkező többlet-

sérelem pedig már mennyiségi túllépést eredményezett, amelyért a vádlottat felelősség terheli.⁷⁵ A vizsgált tényállási elem szempontjából a döntés lényegi *ratio decidendi*je a parkolóhely-fenntartás jogtalan támadásként elismerése. A jogellenes állapot fenntartásában megnyilvánuló⁷⁶ támadás jogtalanságát ugyanis nem büntetőjogi norma sérelme közvetítette, ennek ellenére a német bíróság a jogos védelmi helyzetet megállapíthatónak tartotta, és a felelősséget a védekezési oldal hiányosságára, a szükségesség sérelmére tekintettel mondta ki.⁷⁷

A jogtalanság kapcsán kifejtett német álláspontok felhasználásakor azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kérdést újabban alapvetően más megközelítésből vizsgálják. Ebből adódóan az ott kifejtett egyes tanok hazai jogirodalomban történő hasznosítása során fokozott körültekintéssel kell eljárni. Az eltérés lényege a következőképpen foglalható össze.

A neoklasszikus német bűncselekmény-fogalom következetesen külön tartotta egymástól a jogellenességet, mint tisztán objektív, és a bűnösséget, mint tisztán szubjektív kategóriákat.⁷⁸ Ennek megfelelően jogellenesség alatt pusztán a cselekmény által előidézett állapot büntetőjogi értékelését, azaz a jogtárgysértés vizsgálatát értették. Ezt a következetes felfogást szorította háttérbe a perszónális jogtalansági tan térnyerése⁷⁹, amelynek köszönhetően napjainkban a szubjektív jogtalansági elemek létezése a német büntetőjogi irodalomban elismertté vált.⁸⁰ Ez a teória abból indul ki, hogy – a bűncselekményfajták sokaságára tekintettel – a jogellenesség tartalmát nem adhatja csupán a jogi tárgy sértésének vagy veszélyeztetésének objektív vizsgálata, hanem az elkövetés módjának és jellegének is meghatározó jelentőséget kell tulajdonítani, mivel ezek együttesen adhatják meg a kérdéses deliktum büntetést érdemlőségének (*Strafwürdigkeit*) alapját.⁸¹ Példával szem-

72 Uo.

76 Ez a cselekmény azért nem értékelhető mulasztásként, mert a jogsértő helyzetet aktív magatartás (a parkolóhely elfoglalása) hozta létre, amelynek fenntartása jelentette a támadást. Kötelességellenes nemtevésség akkor lenne megállapítható, ha a helyfoglalás eleve jogszerű lett volna. Erről azonban ebben a jogesetben nincsen szó.

77 Ez a döntés nem egyedülálló, a korábbi joggyakorlatban található ezzel szinte teljesen egyező tényállású ügy, amelynek értékelése során ugyanilyen következtetésre jutott a BayObLG, Urteil vom 22. 1. 1963 – RReg. 2 St 579/62 (közvetve: Neue Juristische Wochenschrift 1963. 824.). Ezen túlmenően polgári jogi jogsérelemmel szembeni – jogos védelemben történő – fellépésre is található joggyakorlati példa: Bundesgerichtshof (BGH), Urteil vom 12. 8. 1975 – 1 StR 42/75 (LG Tübingen) és Oberlandesgericht Hamburg, Beschluß vom 14. 4. 1972 – 1 Ws 84/72.

78 A neoklasszikus irányzat meghatározó képviselői között említhető Edmund Mezger és Hans-Heinrich Jescheck. E bűncselekmény-fogalmi felépítés lényegére lásd EDMUND MEZGER: *Strafrecht*. München–Leipzig, Duncker & Humblot, 1931. 89–90.; JESCHECK i. m. 155–167.

79 A magyar irodalomban a szubjektív jogellenességi elemek németországi megjelenéséről tesz említést VISKI i. m. 93.; TOKAJI i. m. 31. NAGY FERENC: *A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről*. In: GELLÉR BALÁZS (szerk.): Békés Imre ünnepi kötet. Budapest, ELTE-ÁJK, 2000. 346.

80 WESSELS–BEULKE i. m. 51.

81 JESCHECK i. m. 191. Ezzel hozható összefüggésbe – a teória szerint – a célzatnak különös részi tényállásokban való szerepeltetése is. JÖRG EISELE: *Vorbem. §§ 13 Rechtswidrigkeit und Unrecht*. In: ADOLF SCHÖNKE – HORST SCHRÖDER (Hrsg.): *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 29. Auflage. München, C. H. Beck, 2014. 158.; WESSELS–BEULKE i. m. 51.

72 ERB i. m. 1289.

73 WALTER GROPP: *Strafrecht*. Allgemeiner Teil. 4. Auflage. Berlin–Heidelberg, Springer, 2015. 200.; HEINRICH i. m. 147.; MITSCH i. m. 352.; JOHANNES WESSELS – WERNER BEULKE: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 42., überarbeitete Auflage. Heidelberg, C. F. Müller, 2012. 122.; ARNDT SINN: *Notwehr gegen nicht sorgfältigwirdiges Verhalten*. Golttdammer's Archiv für Strafrecht. 2003/2. sz. 99.

74 Bayerisches Oberstes Landesgericht (továbbiakban: BayObLG) Urteil vom 07.02.1995 - 2 StRR 239/94 (közvetve: Neue Zeitschrift für Verkehrsrecht 1995. 327.).

léltetve: a tulajdon büntetőjogi védelme nem minden jogkorlátozó magatartással szemben adott, hanem csak azon cselekményekhez kapcsolódik, amelyek jellegüknél fogva – a jogalkotói értékelés folytán – különösen veszélyesek a jogi tárgyra. Közelebbről a csalásnak a tévedésbe ejtés, a lopásnak az eltulajdonítási célzat, az uzsora-bűncselekménynek a kizsákmányolás lehet olyan lényegi eleme, amely a büntetni rendeltség indokát szolgáltathatja.⁸² Ebből következően nem létezhet egy általános tulajdonjogsértést kriminalizáló büntetőjogi tényállás, mivel az alkalmatlan lenne azon speciális tényezők kiemelésére, amelyek egy tulajdonjogot sértő magatartás tényleges büntetést érdemlőségét adják.⁸³

Ez a gondolatmenet már a büntetőjog fragmentáris karakterével is összefüggésben van, és a perszonális jogtalansági teoria éppen ennek jegyében két értékelési mércét is meghatároz annak érdekében, hogy egy adott cselekmény büntetni rendeltsége megalapozottá váljon. Ennek megfelelően a tanon belül *Erfolgsumwert* és *Handlungsumwert*⁸⁴ között tesznek különbséget.⁸⁵ Előbbi alatt egy objektív – a magyar büntetőjogban ismert társadalomra veszélyességgel hasonlóságot mutató – kategóriát értenek, amely a büntetőjogilag védett jogtárgy tényleges sértését foglalja magában azzal, hogy nem állhat fenn jogellenességet kizáró beavatkozási jogosultság.⁸⁶ Valóságos jogtárgysértésről van tehát szó, amelyhez – konkrétan a cselekménnyel okozott következményhez (eredmény) – a jogellenesség kapcsolódik.⁸⁷

Ezzel szemben a *Handlungsumwert* a cselekményfolyamat megjelenési módja, amelyet az elkövető személyéhez kapcsolódó alapvetően szubjektív sajátosságok alakítanak. E jellemzőknek a pontos meghatározása a német szakirodalomban nem egységes, abban azonban egyetértés mutatko-

zik, hogy e teoria értelmében a jogellenesség nem maradhat meg tisztán objektív kategóriának, és a szándékosságnak, esetlegesen a gondatlanságnak már a bűnösséget megelőzően jelentőséget kell tulajdonítani.⁸⁸ Ennek megfelelően Jescheck szerint a *Handlungsumwert* alapvető tárgya a szándékosság, amely kifejezi a jogi normával szembehelyezkedő magatartás értelmét, illetve célját. Ebből pedig az is következik, hogy a szándékosság rendeltetése a büntetőjogban kettős, hiszen a jogellenességi funkciója mellett megmarad eredeti lényege a bűnösségen belül is, ahol változatlanul az elkövetőben lezajló, bűncselekmény megvalósítására irányuló akarat értéktelenségét (*Gesinnungsumwert*) hivatott kifejezni.⁸⁹ Tendenciaként megállapítható, hogy e két értékelési kategória közül a jogellenesség megítélése kapcsán egyre inkább a cselekményre vonatkozó jogtalanság válik meghatározóvá, Kaufmann ki is emeli, hogy egy jogellenességi teoria jellegét alapvetően determinálja az azt megalapozó cselekménytani irányzat.⁹⁰ Az elmondottakból pedig könnyen belátható, hogy a szubjektív jogtalansági koncepció kialakulása döntően a Welzel által kidolgozott finális cselekménytani irányzatra⁹¹ vezethető vissza, amely kifejezetten szubjektív alapokra helyezi a büntetőjogilag releváns cselekmény fogalmát. Erre a büntetőjog-dogmatikai fejlődési folyamatra figyelemmel lehet tehát a támadás jogtalanságára vonatkozó német jogirodalmi érveket hasznosítani.

IX.

A jogtalanság hiánya

A támadás nem minősülhet jogtalannak, ha ahhoz kapcsolódóan jogellenességet kizáró ok áll fenn.⁹² Álláspontom szerint ezt a helyzetet dogmatikailag kétféleképpen lehet megítélni. Egyrészt képviselhető olyan értelmezés, amely szerint ebben az esetben a jogtalanság fentiekben taglalt (pozitív) tartalmi elemei kizártak, éppen ezért jogtalanságról eleve nem is lehet szó. Más megközelítésben pedig úgy lehet érvelni, hogy a jogellenességet kizáró ok fennállta a pozitív tartalmi elemeket nem érinti, hanem az egy önálló, ún. negatív kritériumként vezet el a jogtalanság hiányának kimondásához.

Az első értelmezési variáció alapját az jelentheti, hogy a fennforgó jogellenességet kizáró körülmény a támadás

82 A kérdés kapcsán szintén a vagyon elleni bűncselekmények köréből hoz példát Walter Gropp. Álláspontja szerint az orgazdasággal összefüggésben fennálló üzletszerűség a megvalósuló jogtalanság komponenseként fogható fel, így annak vizsgálatát nem a bűnösség, hanem a jogellenesség síkján kell elvégezni. GROPP i. m. 65.

83 JESCHECK i. m. 191.

84 A terminus technicusok magyar nyelvre fordítására tudatosan nem tesz kísérletet, mivel a magyar jelentés nem fedné a fogalom mögött meghúzódó valódi jelentést, így a fordítás félrevezető lehetne.

85 A teoriának létezik egy szélsőségesen szubjektív irányzata is, amely csak a cselekményhez kapcsolódó jogtalanságot ismeri el, és az objektív oldalt jelentő *Erfolgsumwert*et nem vizsgálja. Ez az ún. szubjektív-monista jogtalansági tan. Meghatározó képviselői között említhető Georg Freund és Armin Kaufmann. Bővebben lásd GEORG FREUND: *Vorbemerkung zu den §§ 13 ff.* In: WOLFGANG JOECKS – KLAUS MIEBACH (Hrsg.): *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch*. Band 1. München, C. H. Beck, 2003. 377.; ARMIN KAUFMANN: *Zum Stande der Lehre vom personalen Unrecht*. In: GÜNTHER STRATENWERTH ET AL. (Hrsg.): *Festschrift für Hans Welzel zum 70. Geburtstag*. Berlin, Walter de Gruyter, 1974. 393.

86 WILHELM GALLAS: *Zur Struktur des strafrechtlichen Unrechtsbegriffs*. In: ARTHUR KAUFMANN ET AL. (Hrsg.): *Festschrift für Paul Bockelmann zum 70. Geburtstag*. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1979. 155.; HANS JOACHIM HIRSCH: *Der Streit um Handlungs- und Unrechtslehre, insbesondere im Spiegel der Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 93. Band, 1981. 837.

87 GÜNTHER STRATENWERTH: *Zur Relevanz des Erfolgsumwertes im Strafrecht*. In: Gerald Grünwald (Hrsg.): *Festschrift für Friedrich Schaffstein zum 70. Geburtstag*. Göttingen, Schwartz, 1975. 178–180. Stratenwerth arra is felhívja a figyelmet, hogy kísérlet, valamint valós következménnyel nem járó gondatlan cselekmény esetén az említett feltétel hiányzik, és a jogtalanság tulajdonképpen csak a cselekményre vonatkozó jogtalanságon alapul. STRATENWERTH i. m. 186.

88 A fogalom egyes tartalmi összetevőinek meghatározása során elsősorban az képezi vita tárgyát, hogy a szándékosságon és az objektív – köteleességellenességben megnyilvánuló – gondatlanságon kívül mi tartozhat még a Handlungsumwert körébe. Az egyes jogirodalmi álláspontok részletekbe menő bemutatására lásd HANS JOACHIM HIRSCH: *Der Streit um Handlungs- und Unrechtslehre, insbesondere im Spiegel der Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. Teil II. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 94. Band, 1982. 239–278.

89 JESCHECK i. m. 193–194.; hasonlóan WESSELS–BEULKE i. m. 53.

90 KAUFMANN i. m. 395.

91 Erre bővebben lásd HANS WELZEL: *Um die finale Handlungslehre*. Tübingen, Mohr, 1949.

92 Így NAGY i. m. (15. jegyzet) 213.; BELOVICS i. m. (15. jegyzet) 98. A német jogirodalomban ugyanígy GROPP i. m. 198.; WALTER PERRON: § 32 *Notwehr* In: ADOLF SCHÖNKE – HORST SCHRÖDER (Hrsg.): *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 29. Auflage. München, C. H. Beck, 2014. 651–652.; KINDHÄUSER i. m. 145.

Tanulmány

normasértő és/vagy jogtárgy-veszélyeztető jellegét eliminálja. Előbbi esetben arról van szó, hogy a kizáró okot maga a büntetőkódex rögzíti, ezáltal pedig a cselekmény az egész törvénykönyv rendszerében nem is tekinthető normasértőnek, hiszen annak büntetendőségét kifejezetten a büntetőjogi rendelkezés zárja ki (formális feltétel hiánya). E megközelítés alapján tehát az általános részi norma a különös részi tényállásszerűséget teszi tárgyatlanná.⁹³ Kizárt lehet a jogtalanság pozitív oldala továbbá úgy is, hogy a jogellenességet kizáró körülmény a magatartás jogtárgy-veszélyeztető jellegét befolyásolja (materiális feltétel hiánya). Tokaji szerint „például a jogos védelem viszonylatában magának a konkrét elhárító cselekménynek a jogtárgyvédő funkciója ellensúlyozza a védelműl alkalmazott cselekménytípus (az ölés, a testi sértés stb.) egyébkénti veszélyességét azzal, hogy ez az individuális jogtárgyvédő funkció egyben társadalmi előnyt képvisel.”⁹⁴ Ez az ellensúlyozó funkció a Tokaji által kidolgozott tudományos társadalomra veszélyesség fogalomból ered,⁹⁵ amely alapján az eredeti jogtárgy-veszélyeztetés – az említett kompenzációra figyelemmel – kizárttá válik.

A másik megközelítés alapja az az álláspont, amely szerint a jogellenességet kizáró ok hatályosulása nem érinti sem a cselekmény normasértő, sem pedig egyébként jogtárgy-veszélyeztető jellegét. E teória szerint ugyanis egy jogos védelmi helyzetben elkövetett cselekmény is objektíve sért/veszélyeztet jogi tárgyat, a beavatkozási jog ebben az esetben pedig a cselekmény materiális jogellenességét zárja ki.⁹⁶ Ebben az értelmezésben utóbbi fogalom ugyanis a jogtárgy-veszélyeztető jelleg mellett a jogellenességet kizáró ok hiányát is magában foglalja⁹⁷: ha ilyen körülmény felmerül, a támadás jogtalansága a materiális jogellenesség hiányára – mint önálló negatív ismervre – figyelemmel zárható ki. Az általam felvázolt dogmatikai rendszerrel is ez az értelmezés egyeztethető össze, ugyanis a jogtalanság pozitív elemei – az említett érveknek megfelelően – annak

ellenére fennállhatnak, hogy a támadáshoz kötődően jogellenességet kizáró körülmény merül fel. Ebből fakadóan a jogellenességet kizáró ok hiányának mint önálló, negatív jellegű kritériumnak a megkövetelése a támadás jogtalanságát érintően plauzibilis álláspontnak tekinthető.

Az elmondottakból következően csak olyan támadás válthat ki jogos védelmi helyzetet, amelynek esetében sem szokásjogi, sem pedig jogszabályban rögzített jogellenességet (társadalomra veszélyességet) kizáró ok nem áll fenn, vagyis a támadó a jogtalanság talaján áll. A támadás jogtalanságát elimináló – a jogrend által megengedett – magatartások közé tartozhat a gyakorlatban leginkább – a német jogirodalom megfogalmazását átveve – az ún. *beavatkozási joggal* rendelkező: jogos védelem, végszükség, eljárási kényszerintézkedések gyakorlása, egyéb hatósági cselekmények foganatosítása stb.⁹⁸ Ezekben az esetekben – jogtalanság hiányában – jogos védelem nem, csak a jogszabály engedélye vagy a végszükség hívható fel büntethetőségi akadályként.

X.

Záró gondolatok

Tanulmányomban a jogos védelmi helyzetet kiváltó támadás jogtalanságának *definícióját* tűztem ki célul. Elemzésem rendező elvét a jogtalanság szabályozásának rendeltetése jelentette. Ez az újszerű megközelítés lehetőséget adott rávilágítani a jogtalanság szabályozásának valódi funkcióira, és ezen keresztül a recens joggyakorlatban és jogirodalomban e téren uralkodó *megszorító értelmezés újrarendelésének* szükségességére is. E vizsgálati módszertan választását, és a kimunkált következtetések alkalmazásának szükségességét az Alaptörvényben megfogalmazott alkotmányozói kíváncsi teszt megkerülhetetlenné: „A bíróság a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét azok céljával, és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezi” (28. cikk).

93 Erről az értelmezésről tesz említést HOLLÁN MIKLÓS: *Megkésztett búcsú a társadalomra veszélyességtől*. Jogelméleti Szemle. 2003/4. sz.; MÉSZÁROS ÁDÁM: *Adalékok a jogellenesség tanához*. Kriminológiai Tanulmányok 46. Budapest, OKRI, 2009. 175.

94 TOKAJI i. m. 109.

95 Eszerint „társadalomra veszélyes az olyan jogtárgysértő vagy veszélyeztető cselekmény, amely megfelelő társadalmi előnnyel nincs, vagy kellőképpen nincs kompenzálva.” TOKAJI i. m. 109.

96 MÉSZÁROS i. m. (95. jegyzet) 176.

97 E fogalmi felépítés német büntetőjogi gyökerei hívja fel a figyelmet HOLLÁN MIKLÓS: *Gondolatok a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség különbségéről*. Magyar Jog. 2004/12. sz. 725.

98 PERRON i. m. 651–652.

Udvary Sándor, habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

Kérlelhetetlen vita dogmatizmus helyett – megemlékezés Antonin Scaliáról a Federalist Society 2016. évi Jogászgyűlésén

1. November eleje, tavaszi meleg Washington, DC-ben, a Mayflower Hotelben majd kétezer jogász az Egyesült Államok minden részéből mégsem a főváros nevezetességeit látogatja, hanem egy háromnapos konferenciára hangolódik. A konferencia szomorú apropója a Legfelső Bíróság egyik bírójának, Antonin Scaliának a halála, témája pedig az ő bíráskodásra és jogtudományra gyakorolt hatása. Ahogy az egyik résztvevő megfogalmazta, nem örömteli a konferencia kiváló oka, de tartalma annál fontosabb.

A november 17–19. között zajló esemény magyar szemmel nézve igen sűrű volt, három napra több mint száz előadó prezentációját sűrítették bele, de a szervezés magas szintjét jelzi, hogy egyetlen program kezdésénél sem volt csúszás tapasztalható. Az előadók között több legfelső bíró, szenátorok, kormányzók mellett az akadémiai szféra kiválóságai és gyakorló bírók, ügyvédek is voltak, néhány ponton üzletemberekkel kiegészülve. Az egyet – amerikai szempontok alapján – „non-partisan”, vagyis nem elkötelezett, annyi mégis érezhető minden folyosói beszélgetésből, az előadások felvezetéséből, a moderálásból – különösen a 2016. novemberi választás eredménye tükrében –, hogy a tagság, a közönség túlnyomó része konzervatív érzelmű. Az előadók kiválasztása, a panelek összeállítása során azonban a szervezőbizottság látható gondot fordított arra, hogy ne essen ugyanabba a hibába, ami miatt az egyet egyáltalán létrejött – a dogmatikus nézetek kritizál(hat)atlanságának magába forduló vakságába.

2. A Federalist Society 1982-ben a Yale, a Harvard és a University of Chicago jogi karai néhány hallgatójának diákegyleteként indult, akik arra kerestek közös lehetőséget, hogy az akkor teljesen egyeduralgó liberális ortodoxiával szemben érvelési, vitaplatform alakulhasson. Nagyon érdekes fordulat, hogy az elmúlt 35 év számos sikert hozott az egyletnek, a főkérdés azonban ma is legalább olyan

aktuális, mint akkor. A mai szólásszabadsági jog egyik fontos kérdése, hogy egyetemi környezetben mennyiben élhetnek e jogukkal a hallgatók. A politikai aktivitást és a más okból sértő beszédet ugyanis az USA-ban az egyetemi vezetések általában próbálják megbéklyózni, mivel az üzleti kockázatot hordoz az egyetemek számára. Ennek okán szigorú helyi szabályzatok szorítják kordába, hogy egyes hallgatók mit és mit nem mondhatnak, s ezek elfogadása kötelező számukra, ha haladni akarnak tanulmányaikban. Ellenkező esetben, a szabályzat megsértése esetén fegyelmi büntetés jár. Az egyetemi vezetések pedig „szólásszabadsági zónákat” jelölnek ki, ahol a fenti korlátozások nem érvényesülnek, hanem az első alkotmánykiegészítés uralkodik.¹ Valóban visszásnak tűnő helyzet, hogy ezek a helyi szabályok az akadémiai intézetek hallgatóit épp attól próbálják megóvni, ami az életre készítené fel őket: az éles, sokszor kemény vitától (mindaddig, amíg az tisztességes, persze). Ahogy azt Ben Sasse szenátor, a konferencia egyik felszólója megjegyezte, e kritika lehetősége nem más, mint Amerika lényege...

3. A 2016. évi országos konferencia maga a siker bizonyítéka az egyet számára, mivel pár fős diákegyletből egy országos jelentőségű, a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmi ágat is behálózó olyan társasággá váltak, akiknek – konzervatív értékeket közvetítő – véleményét előszeretettel hallgatja meg a hatalom. Elég csupán arra utalni, hogy az USA Legfelső Bíróságára a sajtóhírek szerint jelölt személyek közül többen szoros kapcsolatot ápolnak a Federalist

¹ First Amendment Protections on Public College and University Campuses, Hearing Before the Subcommittee on the Constitution and Civil Justice of the Committee on the Judiciary House of Representatives One Hundred Fourteenth Congress First Session June 2, 2015 Serial No. 114–31 https://judiciary.house.gov/wp-content/uploads/2016/02/114-31_94808.pdf

Szemle

Societyvel, és két igazán komoly jelölt fel is szólalt ezen a konferencián. Jogász körökben – éppen kitartó, véleményét állandó viták keresztüzében megalapozó stílusa miatt – egyre kevésbé megkerülhető az egyet, s azt a politikai és akadémiai korridor másik oldala is felismerni látszik, hogy elhallgatással nem lehet eltüntetni az itt felhalmozódott szellemi tőkét.

Az intellektuális kapacitásból pedig valóban sok mutatkozott meg három nap alatt. A program kezdete egyszerre volt szakmai felütés és személyes megemlékezés: Samuel A. Alito főbíró beszélt Antonin Scalia bíró különleges személyiségének erejéről és az általa képviselt jogi irányvonal kezdeti sikertelenségét követő egyre fontosabb szerepéről. Ahogy a főbíró említette: előtte alig hivatkoztak a jogszabályra a bírósági ítéletekben (!), utána már alig volt ez megkerülhető. Persze a kontinentális, civil jogi hagyományból érkezettek számára ez különösnek tűnik, de ha az Európai Unió Bírósága vagy az Emberi Jogok Európai Bírósága tevékenységét nézzük, akkor ott sem teljesen ismeretlen az a folyamat, amikor már nem az egyezmény szövege, hanem a magas bíróság valamelyik korábbi határozata képezi a döntés alapját – olyan folyamat ez, amelyet nem biztos, hogy magunk is követni szeretnénk ...

4. Az első panel központi témája is ez volt: szöveg a szándék felett. A jogalkotói szándék túlhangsúlyozása olyan progresszív döntési láncolathoz vezetett, amely egyre inkább elszakadt az eredeti törvényi és alkotmányi szövegektől, márpedig ez sem demokratikusan, sem szigorú jogászai ethosszal nem igazolható. Scalia nem elvetette a kongresszusi törvényhozási eljárásban képződött előkészítő anyagok használatát *in toto*, hanem a helyükre kívánta tenni azokat. Álláspontja szerint mindaddig, amíg a szöveg jogi tartalma az általa azonosított 57 (!)² nyelvtani értelmezési kánonnal (*canon* mint szabály) meghatározható, addig nem szabad használni az értelmezés más, különösen teleologikus módszereit. Scalia ezen értelmezés során a nyelvtani és rendszertani értelmezést egybefüggően használta.

5. Ez elvezetett a másik panel fő témájához: szabályok a standardok felett. Scalia előnyben részesítette az egyértelmű tartalmú szabályokat (a konferencián számos alkalommal elhangzott példa szerint: a szavazójog 18. évtől illeti meg a személyeket) a standardok (szavazójoga az érett személyeknek van) felett. Ez a jogászai igény számunkra, európaiak számára is könnyen érthető, de ami az USA-ban rendszerszintű kivétel lett, az bizony itthon is érezhető. A common law tradícióból táplálkozó, de nagyon részletesen szabályozott kódexszel³ rendelkező Egyesült Államok jogalkotása igen sokszor használ bizonytalan, igen szélesen értelmezhető kifejezéseket. Ez egyik oldalról hasznos, hiszen az idő múlásának is kitett jog merevségét enyhíti,

ugyanakkor értelmezési bizonytalanságot hoz a szabályba. Ezt a bizonytalanságot együtt értelmezve a demokratikus felhatalmazással, Scalia úgy vélte, hogy ha valamely szabály tartalma csak extenzív módszerekkel tehető világossá egy bírói ítéletben, az valójában jogalkotás, amire a bírói hatalmi ágnek felhatalmazása nincsen. Felhatalmazás hiányában ilyen esetben a jogalkotóra kell visszaszármaznia a döntés jogának, nem pedig a bíróságnak kell kibontania az alkotmány szövegéből közvetlenül le nem vezethető jogokat. Más ügyek mellett különösen fontos szerephez jutott ez a *Roe v. Wade* ügyben⁴, amely ellen Scalia nem úgy szólalt fel⁵, hogy az abortuszt – amit hívó katolikusként halálos bűnnek tartott – a Legfelsőbb Bíróságnak kellene tiltania vagy engednie. Ellenkezőleg: mivel erről az alkotmány nem szól, ilyen ügyben az embereknek, a tagállamoknak kell döntenie, nem pedig valamelyik szövetségi szervnek, különösen nem a bíróságnak.

Az amerikai kollégák is érzékelték persze, hogy a trend inkább a széles, bizonytalan jogfogalmak használata felé mutat. Ehhez adódik még egy különös probléma – olyan, amely Európában ma még nem igazán jelentős, de könnyen azzá válhat –: a szövetségi jogszabály bizonytalan tartalmának kitöltése adminisztratív szabályokkal. Az USA-ban megszokott, hogy a Kongresszus a politikai viták eredményeképpen a legszűkebb közösen elfogadható tartalmat foglalja szövetségi jogszabályba, s mintha szándékkal használna bizonytalan fogalmat, számíttva arra, hogy az *agency* (azok a szövetségi ügynökségek, amelyek a végrehajtó hatalmat gyakorolják) majd kitölti tartalommal azokat. A Legfelsőbb Bíróság ún. *Chevron deference* tesztje alapján pedig – ha a Kongresszus nem nyilvánította ki egyértelműen jogalkotói akaratát – elfogadja az ügynökségi értelmezést mindaddig, amíg az megengedhető, levezethető értelmezés. Ez nagy hatalmat adott a végrehajtó hatalom kezébe, amivel sokszor él is és maga tölti ki tartalommal a szövetségi törvény laza kereteit.⁶ Ez a folyamat persze a szakértelem becsatornázását is jelenti a jogalkotásba, de azzal a veszéllyel is jár, hogy demokratikus legitimációval nem bíró (végrehajtó) ügynökségek veszik át a tényleges jogalkotói hatalmat. A kettő érdek közötti egyensúlyozás az európai jogalkotó és jogalkalmazó mindennapos feladata, még ha nem is merül fel nálunk ilyen eseten a kérdés.

4 *Roe v. Wade* 410 U.S. 113 <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/410/113>
5 https://www.youtube.com/watch?v=Rj_MhS2u-Pk

6 A névadó ügyben például a Levegőtisztasági törvény 1977-es módosítása volt fókuszban, amely szerint, ha bizonyos államok nem tartották meg a szennyezőanyag-kibocsátási előírásokat, akkor ezeknek az államoknak engedélyezési programot kellett indítaniuk az új vagy módosított szennyezést kibocsátók tekintetében. Amíg az eredeti ügynökségi értelmezés szerint szennyezőanyag-forrásnak minősült bármilyen gyárbeli eszköz, ami meghatározott anyagokat bocsátott ki, Reagan elnök adminisztrációja – nyilván a személyi és politikai változásokkal összhangban – már úgy értelmezte a szabályt, hogy mindaddig, amíg a gyár egésze nem növeli a szennyezőanyag kibocsátását, az új eszközök beszerelése nem engedélyköteles. Egy környezetvédelmi egyesület keresetére a bíróság úgy találta, hogy az ügynökség jogértelmezése nem jogsértő, mivel a kongresszusi szabály nem egyértelmű, az ügynökségi értelmezés pedig nem összeférhetetlen azzal, az ily módon felhatalmazóként értelmezett szabállyal. *Chevron U.S.A., Inc. v. Natural Resources Defense Council, Inc.*, 467 U.S. 837 (1984).

2 ANTONIN SCALIA – BRYAN A. GARNER: *Reading Law: The Interpretation of Legal Texts* 1st Edition, Thomson/West, 2012

3 <https://www.law.cornell.edu/uscode/text>

6. A konferencia további két panelja foglalkozott még a törvényértelmezés átalakuló standardjaival, itt megint kiemelve Scalia megalkuvást nem tűrő küzdelmét a törvény szövegéért a bírói tesztekkel szemben; az utolsó panel pedig Scalia egyéb területekre gyakorolt befolyásával foglalkozott.⁷ Az esemény szokásos részét képezi továbbá három olyan beszéd, amelyek bár kevésbé tűnnek szakmainak, egy konferencia fontos részét képezik. Az első ilyen egy óriási társasági esemény, a 2016-ban 1600 fős éves díszvacsora, amit ez évtől Antonin Scalia-emlékvacsorának fognak nevezni. Ez már 2014-ben is érdekes program volt (akkor Samuel Alito főbíró tartott „intim” beszélgetést egy korábbi gyakornokával – 1200 ember előtt); most érzelmekkel teli beszédet tartott Clarence Thomas főbíró jó barátjáról, az elhunyt főbíróról. Talán túlságosan „amerikai-édeskés” az öreg kontinens lakóinak, különösen a (sokszor cinikus) jogászoknak, hogy milyen meleg szavakkal emlékezett meg társáról a főbíró, főképp azután, hogy idézte, milyen kemény szavakkal ostromozott egyes általa előadott döntéseket Scalia. De érthetővé válik ez akkor, amikor Scalia gyakori mondatát idézte: „Nem embereket, hanem nézeteket támadok”, mondta a főbíró. A különvélemény, az eltérő álláspont soha nem személyes, mindig szakmai síkon maradt – az állandó küzdelmet tartogató jogi pályán fontos ezt a hozzáállást megtartani.

7. Kiemelkedő beszédet tartott még Ted Cruz texasi szenátor, aki szemmel láthatóan bírta a közönség szimpátiáját, különösen az éppen akkor lezárult elnökválasztás fényében. A jogász előadó maga is hitet tett a szakmai tisztesség mellett, egyik mondata szerint „A joggyakorlatnak mélyen erkölcsös vállalkozásnak kell lennie”. A felvetés talán azért is rezonál, mert a Magyar Jogász Egylet XIII. Magyar Jogász Vándorgyűlésén Darák Péter kúriai elnök éppen az ítélkezés személyességéről tartott előadást,

amelyben ő is hangsúlyozta: az ítélkező bíró törvényeknek alávetett, de döntését erkölcsi kiállása is meghatározza. A gondolat talán vitatható és maga a beszéd is inkább vitaindító volt, de arról beszélni – a szakma fejlődése szempontjából – vitathatatlan.

Végül egy történész szavaira utalunk még: Ben Sasse szenátor kiemelkedő beszédére a Barbara K. Olsen-emlékvacsorán.⁸ A republikánus politikus nem jogszabályokról, azok mikénti értelmezéséről beszélt, hanem az alapvető társadalmi értékekről és azok fenntartásáról, amelyekre a köztársaságot alapozták. Ahogy idézte Ronald Reagan híres mondatát – „A szabadság mindig egy generációnyira van a kipusztulástól” –, ahogy utalt a kulturális katekézis, a kulturális örökség továbbadásának fontosságára, újra és újra azokra az alapokra irányította a figyelmet, amelyek nélkül egy jogrendszer üres váz maradna. Döbbenetesnek hatott egy hivatkozása, amely szerint a fiatal-középkorú korosztály nagy része veszélyesnek tartja a szólás szabadságát, mert valakit megsérthetnek érzéseiben. Márpedig ez – a szabad vita és az abban edzett álláspont kialakulása – a lényege az önkormányzáson alapuló demokráciának, ennek megőrzése minden írástudó fontos feladata.

Egy konferencia sikere megmutatkozik a résztvevők számában (itt elképesztő 2000 körüli jogásztömeg vett részt az USA majd minden tagállamából), a programok sokaságában (több mint száz előadás), azok színvonalában (az akadémiai és gyakorlati szféra legjelentősebb képviselői vettek részt a nézetek spektrumának több oldaláról), a folyosói beszélgetések élénkségében. De a legfontosabb, hogy mit hoz haza az ember... Jómagam azt az érzést, hogy hazánk is erre van szüksége: a példaképekről való megemlékezésbe szöve folyamatos, magas színvonalú jogász vitákra. Már csak tennünk kell érte!

⁷ Ezekről bővebben ld.: UDVÁRY SÁNDOR: Az originalista hagyatéka, *Jogtudományi Közlöny*, 2016/4. 237–241.

⁸ <http://www.fed-soc.org/multimedia/detail/16th-annual-barbara-k-olson-memorial-lecture-event-audiovideo>

Szemle

Erdős István egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A magánélet és a személyiségi jogok megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyok és a Róma II. rendelet: adalékok az értelmezéshez

Bevezetés

Az utóbbi másfél évtizedben ezelőtt soha nem látott mértékben került sor – elsősorban rendeleti úton – jogalkotásra a nemzetközi magánjog területén az Európai Unióban. Az uniós jog számos forrása foglalkozik közvetlenül, vagy érint akár közvetve nemzetközi magánjogi kérdéseket. Az uniós nemzetközi magánjogi jogalkotás eredményeit vizsgálva nem szabad elfelejteni annak egyik legfőbb célját: az egyes szabályozási aktusok hatálya alá tartozó területeken a tagállami nemzetközi magánjogi szabályok felváltásával *egységes nemzetközi magánjogi rendszer* kialakítása. Azaz ez azt is jelenti egyben, hogy a tagállami jogalkotó csak az uniós jogi aktus által nem szabályozott területen alkothat, tarthat fenn saját kollíziós szabályokat.

Az uniós kollíziós rendeleti szintű jogalkotási munka első eredménye volt a 2007-ben elfogadott un. *Róma II. rendelet*¹, mely a *szerződésen kívüli* kötelmi viszonyokra alkalmazandó jog meghatározásának egyes szabályait határozza meg. Azonban nem vitás, hogy a szerződésen kívüli kötelmi viszonyok fogalma tagállamonként eltérő, ezért a rendelet alkalmazásában a szerződésen kívüli kötelmet önállóan, a tagállami jogtól független, autonóm fogalomként kell értelmezni.² A rendelet meghatároz bizonyos *kivételeket*, melyekre az nem alkalmazható. Ilyen kivétel a magánélet és a személyiségi jogok – többek között a jóhírnév – megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyok.³ A személyhez fűződő jogoknak a tagállami jogban meglévő rendszertani helye nincs közvetlen⁴ hatással a terület uniós jogi szabályozására.⁵ Az érintett rendelkezés,

és így a Róma II. rendelet tárgyi hatályának megértésekor⁶ a rendelkezés történeti és teleologikus értelmezése elengedhetetlen. Fontos leszögezni, hogy csakúgy, mint a szerződésen kívüli kötelmi viszonyok fogalma, a rendelet vonatkozó rendelkezésében használt kifejezések, fogalmak ebben a formájukban az uniós jogalkotó által alkotott/saját döntése alapján alkalmazott kifejezések és önálló, *autonóm tartalommal* bírnak.⁷ Továbbá, a rendelet rendelkezéseinek értelmezése során figyelemmel kell lenni a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló rendeletre (*Brüsszel I bis*)⁸ valamint a *szerződéses* kötelmi viszonyokra alkalmazandó joggal foglalkozó jogi eszközökre is.⁹

Jelen tanulmány célja, hogy az érintett cikk kapcsán fel tárjam, hogy miként, milyen eljárás, viták során került sor a Róma II. rendelet személyhez fűződő jogokat a tárgyi hatálya alóli kizáró rendelkezés elfogadására, a tanulmány végén zárasként kitérve arra a kérdésre is, hogy várható-e az érintett rendelkezés módosítása, és így a rendelet tárgyi hatályának bővítése.

I.

A Róma II. rendelet vonatkozó szabálya és kialakulása

A Róma II rendelet *1. cikk (2) bekezdésének g) pontjában kizárja* a tárgyi hatálya alól a „magánélet és a személyiségi jogok – többek között a jóhírnév – megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyok[at]”.

1 Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.) OJ L 199, 31.7.2007, 40–49.

2 Lásd: 11. preambulumbekkezdés.

3 Lásd: 1. cikk (2) bekezdés g) pont.

4 Közvetett hatása lehet az adott uniós jogi aktus kidolgozása, tárgyalása során.

5 Ennek különösen akkor lesz jelentősége, ha sor kerül a Róma II. rendelet olyan módosítására, mely alapján megszűnik az alcímbe tárgyalta kivétel és a rendelet tárgyi hatálya kiterjesztésre kerül a magánélet és a személyiségi jogok – többek között a jóhírnév – megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra is.

6 Az Európai Unió Bíróság joggyakorlatában a jelen tanulmány megszületéséig nem jelent meg olyan ítélet, mely az érintett rendelkezés értelmezné.

7 C-189/08. sz. Zuid-Chemie-ügy, EBHT 2009., I-6917., 17. pont

8 Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, HL L 351., 2012.12.20., 1–32.

9 Róma II. rendelet 7. preambulumbekkezdés.

A rendelkezés történeti értelmezése során érdemes a vizsgálatot a bizottsági javaslatl¹⁰ kezdeni.^{11 12} Azért érdemes visszatekinteni a bizottsági javaslatra, mert az eredeti, 2003-as javaslat szabályozni kívánta a magánszféra és a személyiségi jogok megsértésével¹³ kapcsolatos kollíziós kérdéseket is. A tervezetben a Bizottság a tagállami szabályozási megoldásokra történő hivatkozással indokolta, hogy az érintett jogok – különösen a médiában történő – megsértését¹⁴ a szerződésen kívüli kötelek, és nem a személyes jog keretében gondolja szabályozandónak.¹⁵ A javasolt szabályozás¹⁶ ezen jogok tekintetében főszabály szerint nem kívánt eltérni a szerződésen kívüli kötelekre alkalmazandó általános kollíziós szabályoktól¹⁷, a javaslat 6. cikkében megjelenő speciális rendelkezésnek – biztonsági klauzulának vagy védzáradekknak¹⁸ – a célja egyértelműen nemcsak a kollíziós szabályok megállapítása volt, hanem annak biztosítása, hogy bizonyos – nemzetközi

forrásokban, egyezményekben¹⁹ is biztosított jogok: sajtószabadság, a tájékoztatás és véleménynyilvánítás szabadsága, joga – megfelelően érvényesülni tudnak.

A javasolt szabályozás egyértelmű célja, hogy az – részben a médiaszolgáltatók lobbitevékenységének és egyes tagállamok vállalt érdekeinek hatására²⁰ – a médiaszolgáltatók számára a tagállamokban esetlegesen fennálló jogi bizonytalanságot kollíziós jogi szempontból csökkentsé.²¹ Természetesen úgy, hogy a megalkotandó egységes kollíziós jog összhangban legyen a vonatkozó közös, Brüsszel I rendeletben meghatározott joghatósági szabályokkal.²² Ezt a célt – a javaslatban megjelenő általános közrendi klauzula²³ mellett – egy speciális védzáradekkel²⁴ próbálta elérni a jogalkotó, amellyel teljes egészében a lex fori alkalmazását teszi kötelezővé olyan esetekben, amikor az alkalmazandó jog általános szabályok szerint történő meghatározása elmentéses lenne azzal, ahogy és amilyen szinten a fórum joga ezen alapvető értékek²⁵ védelmét kívánja biztosítani.

Ésszerűen vetődik, vetődhet fel a kérdés ennek a megoldásnak – a kollíziós jog szempontjából felmerülő – indokoltságára vonatkozóan, különös tekintettel a szabályból eredő jogalkalmazói nehézségekre, illetve a lex fori jogának alkalmazásához elvezető biztonsági jogalkalmazás veszélyére.²⁶

Az Európai Parlament első olvasatos tárgyalására készített jelentés²⁷ a jogbiztonság erősítése és a kiadók és a műsorterjesztők érdekeinek védelme érdekében²⁸ javasolta a bizottsági tervezet több ponton történő módosítását. Egyrészt a 6. cikk (1) bekezdésének átalakításával²⁹ igyek-

10 Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the law applicable to non-contractual obligations („ROME II”) / * COM/2003/0427 final – COD 2003/0168 */

11 A szerződésen kívüli kötelek kollíziós jogi szabályozásának kényes és a tagállamok által nem egyértelműen megítélt voltát jelzi az a tény is, hogy, bár már 1967-ben megkezdődött a munka az Európai Közösségen belül a nemzetközi magánjogi szabályok kodifikációja tekintetében, de öt év telt el míg a szerződéses és a szerződésen kívüli kötelekre vonatkozó kollíziós szabályokat egységesítő nemzetközi szerződésnek elkészült és bemutatásra került az első tervezete 1972-ben. Ezt követően hat év telt el, amikor 1978-ban megszületett az a döntés, hogy annak érdekében, hogy ésszerű időn belül le lehessen zárni a tárgyalásokat, ezt követően a szerződéses kötelekre koncentrálnak és – legalábbis ideiglenesen – felhagynak a szerződésen kívüli kötelekre vonatkozó kollíziós szabályok egységesítésének a gondolatával. Lásd: Report on the Convention on the law applicable to contractual obligations by Mario Giuliano, Professor, University of Milan, and Paul Lagarde, Professor, University of Paris I, OJ C 282, 31.10.1980, p. 1–50, 5–8., PETAR SARCEVIC: *Yearbook of Private International Law*, Volume 5, 2003, 57.

12 1998-ban újabb lendületet vett a szerződésen kívüli szerződéses kötelekre vonatkozó kollíziós jogi egyezmény előkészítése, a Bizottság kérdőívben kérte ki, mérte fel a tagállamok álláspontját. Ausztria elnöksége idején több munkacsoporti ülést is tartottak a kérdőívben adott válaszok megvitatása céljából. Mindezek mellett, a Bizottság támogatásával a European Private International Law Group (Gedip) el is készített egy egyezménytervezetet és javaslatot (Proposal for a European Convention on the law applicable to non-contractual obligations). A javaslat itt érhető el: <http://www.gedip-egpil.eu/documents/gedip-documents-8pe.html>

13 EN: „Violations of privacy and rights relating to the personality”, DE: „Verletzung der Privatsphäre und der Persönlichkeitsrechte”, FR: „Atteintes à la vie privée et aux droits de la personnalité”

14 Kivéve a névjoggal kapcsolatos kérdéseket. COM/2003/0427 final 16.

15 Ibid.

16 Article 6 – Violations of privacy and rights relating to the personality

1. The law applicable to a non-contractual obligation arising out of a violation of privacy or rights relating to the personality shall be the law of the forum where the application of the law designated by Article 3 would be contrary to the fundamental principles of the forum as regards freedom of expression and information.
2. The law applicable to the right of reply or equivalent measures shall be the law of the country in which the broadcaster or publisher has its habitual residence.

17 3. cikk (1): kár bekövetkezettének a helye, 3. cikk (2): közös szokásos tartózkodási hely, 3. cikk (3): szorosabb kapcsolat.

18 „In view of the Charter of Fundamental Rights of the European Union and the Council of Europe Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the conflict must strike a reasonable balance as regards violations of privacy and rights in the personality. Respect for the fundamental principles that apply in the Member States as regards freedom of the press must be secured by a specific safeguard clause”, lásd: a Javaslat 12. preambulumbekézése (magyarul: „Fügyelemmel az Európai Unió Alapjogi Chartájára és az Európa Tanácsnak az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Egyezményére, a kollíziós szabálynak ésszerű egyensúlyt kell biztosítania a magántitok és a személyiségi jogok megsértése tekintetében. A tagállamokban a sajtószabadsággal kapcsolatos alapvető jogok tiszteletben tartását külön védzáradekkel kell biztosítani.”)

19 A javaslat külön is kiemeli: Európai Unió Alapjogi Chartája, az Európa Tanácsnak az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Egyezménye, COM/2003/0427 final 16.

20 Ibid 18.

21 Ibid 17.

22 Ibid 17.

23 22. cikk: The application of a rule of the law of any country specified by this Regulation may be refused only if such application is manifestly incompatible with the public policy („ordre public”) of the forum.

24 „Given that this is a sensitive issue, where the Member States’ constitutional rules diverge quite considerably, the Commission has felt that Article 6(1) should make it explicitly clear that the law designated by Article 3 must be disapplied in favour of the lex fori if it is incompatible with the public policy of the forum in relation to freedom of the press.” COM/2003/0427 final 18.

25 „The Community institutions and the Member States are required to respect these fundamental values”, Ibid 16.

26 Megjegyzendő, hogy az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság is kitér véleményében arra, hogy „bizonyos körülmények között” fölösleges lehet e speciális klauzula. Ettől függetlenül, az EGSZB támogatta a javaslatot. Lásd: az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a szerződésen kívüli kötelezettségekre alkalmazandó törvényre vonatkozó rendeleti javaslatáról (ROM II) [COM(2003) 427 végleges – 2003/0168 (COD)] HIL C 241., 2004.9.28., 1–7., 14. 5.4. pont.

27 Jelentés a szerződésen kívüli kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról („Róma II”) [2003/0168(COD)], Előadó: Diana Wallis, A6-0211/2005

28 „[...] a kiadók és műsorterjesztők számára nagyobb jogbiztonságot hoz létre, és az összes közzétételre, még az Interneten törtétekre is alkalmazható egyértelmű szabályt eredményez.” lásd: 30. módosításhoz kapcsolt indoklás, Ibid 24.

29 Javasolt új rendelkezés: „6. cikk (1) A magántitok, vagy a személyiséghez fűződő jogok megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelezettségre irányadó jog tekintetében annak az országnak a joga, ahol a veszteség vagy kár leglényegesebb eleme vagy elemei megvalósulnak, vagy valószínűleg megvalósulnak, viszont egy országgal való nyilvánvalóan

Szemle

szik biztosítani, hogy a sajtószabadság és a tájékoztatás szabadsága a lehető legteljesebb mértékben érvényesülni tudjon³⁰, másrészt pontosító szabályokat tartalmaz a szorosabb kapcsolat finomabb megállapítása érdekében,³¹ harmadrészt egyértelműen jelzi az internet által e téren teremtett kihívásokat és igyekszik azokat kezelni.³² A módosítási javaslatok ezen túlmenően kiterjedtek a válaszadás jogával kapcsolatos rendelkezésre³³, illetve a közrendi klauzula kiegészítésére is.³⁴ A Parlament *jogalkotási állás-*

*foglalása*³⁵ többnyire elfogadta a jelentésben javasolt módosításokat: hangsúlyozza, hogy a rendelet szabályai nem korlátozzák a tagállamokat abban, hogy a sajtószabadságra és véleménynyilvánítási szabadságra vonatkozó alkotmányos szabályait alkalmazzák³⁶; kitér arra, hogy az átalakuló kommunikációs környezetben a személyhez fűződő jogok egységesebb szabályozására volna szükség³⁷; a korábban a javaslat második felében szabályozott jogválasztás szabadságával kapcsolatos rendelkezéseket a rendelet elejére hozza³⁸, és finomítással átveszi a magánélet védelméhez fűződő jog és a személyhez fűződő jogok megsértésével kapcsolatban a jelentésben javasolt szabályokat.³⁹ Az állásfoglalás a közrendi klauzula kapcsán is módosítja az eredeti bizottsági tervezetet, egyértelműen utalva az Emberi Jogok Európai Egyezményében és a nemzeti alkotmányok rendelkezéseiben biztosított alapvető jogokra

szorosabb kapcsolat létezőnek tekinthető tekintettel az olyan tényezőkre, mint az ország, amelyre a közzététel vagy műsorszórás főként irányul, a közzététel vagy műsorszórás nyelve, az értékesítés vagy közönség mérete egy adott országban a teljes értékesítés vagy közönség mérete arányában, vagy e tényezők kombinációja. E rendelkezés értelemszerűen az Interneten történő közzétételre is vonatkozik.” 30. módosítás Ibid 23.

- 30 „Külön szabály szükséges a magánszféra megsértése, és azon személyiséggel kapcsolatos jogok vonatkozásában, amelyek különösen a média társadalmi szerepének köszönhetők, és annak érdekében, hogy figyelembe vegyék az Európai Községek Bíróságának joggyakorlatát [lásd: C-68/93 A Fiona Shevill és társai ügy EBHT 1995., I-415.]. Különösen egy meghatározott országgal való nyilvánvalóan szorosabb kapcsolat tekinthető létezőnek, tekintettel az olyan tényezőkre (sic!), mint az ország, amelyre a közzététel vagy műsorszórás főként irányul, a közzététel vagy műsorszórás nyelve, az értékesítés vagy közönség mérete egy adott országban a teljes értékesítés vagy közönség mérete arányában. Hasonló megfontolások alkalmazandók az Interneten történő közzététel esetében.” (12) preambulumbekzdés javasolt módosítása, 9. módosítás, Ibid 9. „Egy olyan kommunikációs környezetben, amely egyre inkább az egész kontinensre kiterjedő alapon működik, a személyiségre és az Európai Unióban történelmileg kialakult sajtóhagyományokra vonatkozó jog különböző formái arra utalnak, hogy ezen a területen is egységesebb előfeltételekre és szabályokra van szükség a jogviták megoldásához. A sajtószabadság védelemre érdemes valódi természete, és annak a társadalomban betöltött szerepe azonban arra utal, hogy a folyamatban elsőbbséget kellene biztosítani az olyan médiának, amely felelősen foglalkozik a személyiségi jogokkal és kész arra, hogy autonóm módon és konszenzus alapján egy önmagára kötelező Európai Média Kódexet és/vagy egy Európai Médiatanácsot hozzon létre, amely egységesített döntéshozatali iránymutatással tud szolgálni a megfelelő bíróságok számára is. Felhívják a Bizottságot arra, hogy biztosítson támogatást egy ilyen folyamathoz” javasolt új (12a) preambulumbekzdés, 10. módosítás, Ibid 10.

- 31 „6. cikk (1) A magántitok, vagy a személyiséghöz fűződő jogok megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelezettségre irányadó jog tekintetében annak az országnak a joga, ahol a veszteség vagy kár leglényegesebb eleme vagy elemei megvalósulnak, vagy valószínűleg megvalósulnak, viszont egy országgal való nyilvánvalóan szorosabb kapcsolat létezőnek tekinthető, tekintettel az olyan tényezőkre, mint az ország, amelyre a közzététel vagy műsorszórás főként irányul, a közzététel vagy műsorszórás nyelve, az értékesítés vagy közönség mérete egy adott országban a teljes értékesítés vagy közönség mérete arányában, vagy e tényezők kombinációja.” Az indokolás szerint a rendelkezés célja, hogy ez alapján megállapítható legyen adott esetben a nyilvánvalóan szorosabb kapcsolat a közzététel vagy műsorszórás székhelye szerinti országgal. Lásd: 6. cikk (1) bekezdés javasolt módosítása, 30. módosítás illetve annak indoklása, Ibid 23–24.

- 32 „E rendelkezés értelemszerűen az Interneten történő közzétételre is vonatkozik.” Lásd: 6. cikk (1) bekezdés javasolt módosítása, 30. módosítás, Ibid 23.

- 33 „6. cikk (2) A válaszadás jogára, vagy ezzel egyenértékű intézkedésekre és egy kiadóval vagy műsorterjesztővel szemben a közlemény vagy műsor tartalmával kapcsolatban meghozott bármely megelőző intézkedésre vagy tiltó bírósági végzésre irányadó jog annak az országnak a joga, amelyben a kiadó vagy a műsorszóró vagy szokásos tartózkodási helye van. (3) A (2) bekezdés szintén alkalmazandó a magánszféra vagy a személyhez fűződő jogoknak személyes adat kezeléséből eredő megsértésére is.” 6. cikk (2) bekezdés javasolt módosítása, illetve (3) bekezdés megállapítása, 30. módosítás, Ibid 23–24.

- 34 A jelentés megtartja a 22. cikk (1) bekezdését, viszont kiegészíti új rendelkezésekkel: „(1a) Az e rendelet által meghatározott bármely ország jogi rendelkezésének alkalmazása megtagadható és/vagy az eljáró bíróság országának joga alkalmazandó különösen, ha ez a jogalkalmazás megsértene azokat az alapvető jogokat és szabadságokat, melyeket az Emberi Jogok Európai Egyezménye, a nemzeti alkotmányok rendelkezései valamint a nemzetközi humanitárius jog tartalmaznak. (1b) Ezenfelül, az e rendelet által kijelölt jog olyan rendelkezésének alkalmazása, amely nem kárértéti jellegű kártalanítás kiszabását jelentené, mint amilyenek az elrettentő vagy megtorló büntetések, az eljáró bíróság államának közrendjével ellentétesnek tekinthető. (1c) Ahol az alkalmazandóként megállapított jog e rendelet alapján egy tagállam joga, a közrendre vonatkozó kivétel csak a felek egyikének kérésére alkalmazható.” 22. cikk javasolt kiegészítése, 50. módosítás, Ibid 35–36.

- 35 Az Európai Parlament jogalkotási állásfoglalása a szerződésen kívüli kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról („Róma II”) [COM(2003)0427 – CS-0338/2003 – 2003/0168(COD)]

- 36 „(12) Ez a rendelet nem gátolja a tagállamokat abban, hogy a médiában érvényes sajtószabadságra és a médiában érvényesülő véleménynyilvánítási szabadságra vonatkozó alkotmányos szabályait alkalmazzák. Annak az országnak, ahol a kár leglényegesebb eleme vagy elemei megvalósulnak, vagy valószínűleg megvalósulnak, azt az országot kell tekinteni, amelyre a közzététel vagy műsorszórás főként irányul, illetve – ha ez nem nyilvánvaló – azt az országot, ahol a szerkesztői ellenőrzést gyakorolják, és ezen ország jogát kell alkalmazni. Azt az országot, amelyre a közzététel vagy a műsorszórás irányul, különösen olyan tényezők alapján kell meghatározni, mint a közzététel vagy közvetítés nyelve, az értékesítés volumene vagy a közönség mérete egy adott országban a teljes értékesítési volumen, illetve teljes közönségmérték arányában, illetve e tényezők kombinációja alapján. Hasonló megfontolások alkalmazandók az Interneten és egyéb elektronikus hálózatokon történő közzététel esetén.” 12. preambulumbekzdés.

- 37 „(12) Egy olyan kommunikációs környezetben, amely egyre inkább az egész kontinensre kiterjedő alapon működik, a személyhez fűződő jogok és az Európai Unióban történelmileg kialakult sajtóhagyományok különböző formái arra utalnak, hogy ezen a területen is egységesebb feltételekre és vitarendezési szabályokra van szükség. A sajtószabadság védelemre érdemes természete és társadalomban betöltött szerepe azonban azt sugallja, hogy az egységes szabályok megállapításának folyamatában elsőbbséget kellene biztosítani az olyan médiának, amely felelősen kezeli a személyhez fűződő jogokat és kész arra, hogy autonóm módon és konszenzus alapján egy magára nézve kötelezőnek elismert Európai Média Kódexet és/vagy egy Európai Médiatanácsot hozzon létre, amely egységesített döntéshozatali iránymutatással tud szolgálni az érintett bíróságok számára is. A Bizottság felhívást kap arra, hogy támogatást nyújtson ehhez a folyamathoz.” 13. preambulumbekzdés.

- 38 3. cikk.

- 39 5. cikk A magánélet védelméhez fűződő jog és a személyhez fűződő jogok megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelezettségre irányadó jog tekintetében annak az országnak a jogát kell alkalmazni, ahol a veszteség vagy kár leglényegesebb eleme vagy elemei megvalósulnak, vagy valószínűleg megvalósulnak.

Ha a jogsértés nyomtatott anyag közzétételéből vagy műsorszórásból ered, azon országnak, ahol a kár leglényegesebb eleme vagy elemei megvalósulnak, vagy valószínűleg megvalósulnak, azt az országot kell tekinteni, amelyre a közzététel vagy a műsorszórás főként irányul, illetve – ha ez nem nyilvánvaló – azt az országot, ahol a szerkesztői ellenőrzést gyakorolják, és ezen ország jogát kell alkalmazni. Azt az országot, amelyre a közzététel vagy a műsorszórás irányul, különösen olyan tényezők alapján kell meghatározni, mint a közzététel vagy közvetítés nyelve, az értékesítés volumene vagy a közönség mérete egy adott országban a teljes értékesítési volumen, illetve a teljes közönségmérték arányában, illetve e tényezők kombinációja alapján. E rendelkezést az Interneten és egyéb elektronikus hálózatokon történő közzétételre megfelelően alkalmazni kell.

(2) A válaszadás jogára, vagy ezzel egyenértékű intézkedésekre és a kiadóval vagy műsorszolgáltatóval szemben a kiadvány vagy műsor tartalmával kapcsolatban meghozott bármely megelőző intézkedésre vagy tiltó bírósági végzésre irányadó jog annak az országnak a joga, amelyben a kiadó vagy a műsorszolgáltató szokásos tartózkodási helye van.

(3) A (2) bekezdés alkalmazandó a magánélet védelméhez fűződő jog vagy a személyhez fűződő jogoknak a személyes adatok kezeléséből eredő megsértésére is.

és szabadságokra⁴⁰, amelybe beleérthetjük a témánk szempontjából fontos szabadságokat is.⁴¹

A Bizottság a parlamenti állásfoglalás alapján átdolgozott módosított javaslatában⁴² nem fogadta el az eredeti javaslat 6. cikke vonatkozásában (a Parlamenti álláspontban 5. cikk) a Parlament által javasolt módosításokat, mert az megítélése szerint „túlzott mértékben kedvezményezi a feltételezett rágalmozás sajtótermékben megjelenítőjét a feltételezett áldozat hátrányára, illetve mert nem felel meg a tagállamok többségében érvényes megoldásnak.”⁴³ Ezért a Bizottság azt a kompromisszumos megoldást választotta, hogy a módosított javaslat tárgyi hatálya alól kizárta a sajtóvétségeket és a hasonló vétségeket.⁴⁴ Azonban ez nem jelenti, hogy a magánszféra egyéb megsértésére a javaslat ne maradt volna alkalmazható, mert azokra a módosított javaslatnak a jogellenes károkozásból származó szerződésen kívüli kötelemlere vonatkozó általános szabályait meghatározó 5. cikkét tekintette alkalmazandónak.^{45, 46}

A Tanács által elfogadott közös álláspont⁴⁷ szélesebbre tárja a Bizottság által a módosított javaslatban már megnyitott kaput. Tekintettel a tárgyalások során tapasztalt ellentétes érdekekre és nehézségekre⁴⁸, például arra,

hogy nem sikerült megállapodásra jutni a média fogalmának meghatározásával kapcsolatban⁴⁹, a Tanácsban az a kompromisszumos megoldás született, hogy a *magánélet és a személyiségi jogok* – többek között a jó hírnév – megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelemlvi viszonyok teljes terjedelmükben kikerülnek a tervezett rendelet hatálya alól.⁵⁰ A rendelet hatályának szűkítésével egy időben azonban a javaslat 30. cikkében megjelenő *felülvizsgálati záradék* előírja, hogy a Bizottságnak legkésőbb négy évvel a rendelet hatálybalépését követően jelentést kell benyújtania. A jelentésnek különösen a magánélet és a személyiségi jogok – többek között a jó hírnév – megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelemlvi viszonyokat kell megvizsgálnia.⁵¹

A Bizottság közleményében jelezte, hogy el tudja fogadni a közös álláspontot, és abban a rendelet tárgyi hatályának szűkítését.⁵²

Nem így tett azonban az *Európai Parlament*. A Parlament a második olvasatos tárgyalásra készített állásfoglalás-tervezete⁵³ visszaemelte a javaslatba az időközben kikerült rendelkezéseket.⁵⁴ Ennek indokaként a már korábban bemutatott indokolás szolgált, illetve az előadó hivatkozott arra is, hogy tekintettel a média és kommunikációs környezet sajátosságaira, ez a kérdés mindig jelen lesz, számolni kell vele.⁵⁵ A Bizottság egyetértett az előadóval, hogy nem szerencsés az érintett terület szabályozásának (*defamation*) elhagyása a közös álláspontból,⁵⁶ azonban az *ésszerűség*⁵⁷ és a rendelet megszületése érdekében⁵⁸ elfogadta azt.

40 24. cikk A fórum közrendje

(1) Egy adott ország e rendeletben meghatározott joga szabályának alkalmazását csak akkor lehet megtagadni, ha ez az alkalmazás nyilvánvalóan összeférhetetlen a fórum közrendjével („ordre public”).

(2) Egy adott ország e rendelet által meghatározott joga szabályának alkalmazása megtagadható és/vagy a fórum joga alkalmazandó különösen akkor, ha ez az alkalmazás sértené azokat az alapvető jogokat és szabadságokat, amelyeket az Emberi Jogok Európai Egyezménye, a nemzeti alkotmányok rendelkezései valamint a nemzetközi humanitárius jog tartalmaz.

(3) Ezenfelül, az e rendelet által kijelölt jog olyan rendelkezésének alkalmazása, amely nem kártérítés jellegű kártalanítás kiszabását jelentené, mint amilyen az elrettentő vagy megtorló jellegű kártérítés, a fórum közrendjével („ordre public”) ellentétnek tekinthető.

(4) Amennyiben az alkalmazandóként magálapított jog e rendelet alapján valamely tagállam joga, a közrendre vonatkozó kivétel csak valamely fél kérelme alapján alkalmazható.

41 Ezekon túlmenően a beillesztett 27. cikk (3) bekezdése által felhívja a Bizottságot, hogy vizsgálja meg, hogy a sajtószabadság védelme (és a kapcsolódó személyhez fűződő jogok) terén milyen lehetőségek vannak a továbblépésre és egységesebb szabályozásra, és terjesszen elő ajánlásokat arra vonatkozóan, hogy a nagyobb horderejű lépéseknek milyen formát kellene ölteniük.

42 Módosított javaslat az Európai parlament és a Tanács rendelete a szerződésen kívüli kötelemlre vonatkozó törvényről („Róma II”) [előterjesztő: a Bizottság az EK-Szerződés 250. cikkének (2) bekezdése alapján] /* COM/2006/0083 végleges – COD 2003/0168 */

43 COM/2006/0083 végleges 7.

44 „E rendelet hatálya alól ki van [...] zárva [...] a magánszféra és a személyiségi jogok média általi megsértése” Lásd: 1. cikk (2) bekezdés h) pont.

45 COM/2006/0083 végleges 7.

46 A módosított javaslat finomított – a nemzetközi magánjog elveinek szempontjából a helyes irányba – a közrendi klauzula megfogalmazásán is: „23. cikk Eljáró bíróság közrendje: Az e rendelet által megjelölt törvény rendelkezésének alkalmazása csak akkor vehető el, ha az alkalmazás károsult nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen az eljáró bíróság közrendjével. E rendelet értelmében az eljáró bíróság közrendjével összeegyeztethetetlen lehet például az olyan törvény alkalmazása, amely túlzott összegű nem kompenzációs kártérítés megítéléséhez vezetne.”

47 A Tanács közös álláspontja a szerződésen kívüli köteleml viszonyokra alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet („Róma II”) elfogadására tekintettel, Brüsszel, 2006. augusztus 11., 2003/0168 (COD) 9751/06.

48 A Tanács indokolása a Tanács 2006. szeptember 25-i közös álláspontja a szerződésen kívüli köteleml viszonyokra alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet elfogadására tekintettel, Brüsszel, 2006. szeptember 25., 9751/7/06 REV 7 ADD 1, 4, 12.

49 2003/0168(COD) – 25/09/2006 Council position, Summary, European Parliament / Legislative Observatory, A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek az EK-Szerződés 251. cikke (2) bekezdésének második albekezdése alapján a Tanácsnak a szerződésen kívüli köteleml viszonyokra alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet („Róma II”) elfogadására vonatkozó közös álláspontjáról /* COM/2006/0566 végleges – COD 2003/0168 */ 3.

50 1. cikk (2) bekezdés g) pont, 2003/0168 (COD) 9751/06 12.

51 9751/7/06 REV 7 ADD 1, 4, 12.

52 COM/2006/0566 végleges 6.

53 Ajánlás második olvasatra a Tanács közös álláspontjáról a szerződésen kívüli köteleml viszonyokra alkalmazandó jogról („Róma II”) szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet elfogadása tekintetében [9751/7/2006 – C6-0317/2006 – 2003/0168(COD)], PE 378.852v02-00, A6-0481/2006, Előadó: Diana Wallis, 2006. december 22.

54 PE 378.852v02-00, A6-0481/2006, 10. és 16–17. o.

55 „We know the issues surrounding this area of media and communication will only increase and continue to haunt us. Maybe we cannot deal with it now, but we will soon be looking at Brussels I again, and it is imperative that jurisdiction and applicable law remain in step. So, would we deprive ourselves of the opportunity to look at this again? Exclusion may truly be the only answer, but this Parliament wants to try a little bit more to see if we cannot resolve this.” Diana Wallis előadó felszólalása a 2007. január 18-án tartott vitában.

56 „Comme vous, Madame la rapporteure, je regrette l'absence de règles spéciales sur la diffamation dans la position commune du Conseil. Nous avons accepté à contrecoeur la suppression de cette règle. Pourquoi? Parce qu'aucun compromis sur un texte n'est possible. Permettez-moi de vous rappeler que plus d'une dizaine d'options différentes étaient sur la table du Conseil en avril 2006.” Franco Frattini, a Bizottság alelnökének felszólalása a 2007. január 18-án tartott vitában.

57 „Aucune n'a de chance d'aboutir, ni maintenant ni probablement demain” Ibid.

58 „Vous le savez, nous discutons de cette proposition depuis trois ans et demi et je crois que, après les améliorations apportées par le Parlement et par le Conseil au cours des deux lectures, ce projet est arrivé à maturité, si je peux dire. D'abord parce que les milieux économiques et les praticiens du droit attendent avec impatience ce règlement essentiel pour la sécurité juridique et ensuite, parce qu'il s'agit d'un texte

Szemle

A Parlament második olvasatos álláspontja⁵⁹ azonban annak tervezetét tükrözte, azaz jelen voltak benne a korábban eltávolított, a magánélet védelméhez fűződő jog és a személyhez fűződő jogok megsértésére vonatkozó kollíziós szabályok.⁶⁰

A Bizottság azonban a Parlament második olvasatos állásfoglalásának érintett részét nem fogadta el, azt nem támogatta⁶¹, mert egyrészt ezt a szabályt már az első olvasatban elvetette, másrészt a Tanácsban politikai szinten nem volt várható megegyezés e kérdésben, harmadrészt – ahogy az már a vitában is elhangzott – csak nagyon kevés nemzetközi jogvita merül fel ezen a területen.⁶²

A „saga” következő felvonása az egyeztetőbizottság⁶³ volt. Az egyeztetőbizottság által elért kompromisszumos megállapodás alapján a magánélet védelméhez fűződő jog és a személyhez fűződő jogok megsértésére vonatkozó kollíziós szabályok kikerültek a rendelet hatálya alól. A Bizottság felülvizsgálati záradék útján felkérést kapott, hogy legkésőbb 2008. december 31-ig a sajtószabadságra és a médiában megnyilvánuló véleménynyilvánítás szabadságára is figyelemmel terjesszen elő jelentést a magánélet védelméhez fűződő jog és a személyhez fűződő jogok megsértéséből eredő, szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jog terén tapasztalható helyzetről. A záradék szerint a bizottsági jelentés térjen ki a magánélet védelméhez fűződő jognak a személyes adatok kezeléséből származó megsértésére is.⁶⁴

A megegyezés eredményeképpen a rendelet végül a ma is ismert tartalommal elfogadásra került, mert azt a Parlament is elfogadta⁶⁵, azzal, hogy még a harmadik olvasatos

jelentésében⁶⁶ is kitért a kérdésre, és arra, hogy bár most nem, de a jövőben ezt a kérdést szabályozni kell.⁶⁷

II.

A Róma II. rendelet tervezett módosítása

Bár a Róma II. rendelet végül a rendelet megszületése érdekében kialakított kompromisszumos megoldás eredményeként nem terjed ki a magánélet és a személyiségi jogok – többek között a jóhírnév – megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra, azonban az Európai Parlament nem adta fel a harcot a rendelet hatályának kiterjesztése érdekében.

Az egyik következő lépés nem kifejezetten a Róma II. rendelethez kapcsolódott, és nem is annak módosításához, de a terület szabályozási szükségességét napirenden tartotta. Az Európai Parlament a Brüsszel I. rendelet felülvizsgálatához kiadott állásfoglalásában⁶⁸ tért ki a személyiségi jogokkal kapcsolatban a Shevill-ügyben⁶⁹ született ítélet fontosságára és következményeire.⁷⁰ Az állásfoglalás hatásában az uniós nemzetközi magánjog erősödését is elősegítő két nagyon fontos megállapítást tett: egyrészt hangsúlyozta a nemzetközi magánjogi kérdéseket szabályozó uniós jogforrások felülvizsgálatának, egységesítésének a fontosságát azzal a végső céllal, hogy megvalósulhasson a nemzetközi magánjog átfogó kodifikációja⁷¹, másrészt elérkezettnek látta az időt az Európai Bíróságon belül egy kifejezetten a nemzetközi magánjoggal kapcsolatos előzetes döntéshozatali kérelmekkel foglalkozó külön kamara felállítására.⁷²

66 Jelentés III az egyeztetőbizottság által elfogadott, a szerződésen kívüli kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre („Róma II”) irányuló közös szövegtervezetről [PE-CONS 3619/2007 – C6-0142/2007 – 2003/0168(COD)]

67 Ibid 8.

68 Az Európai Parlament 2010. szeptember 7-i állásfoglalása a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK tanácsi rendelet végrehajtásáról és felülvizsgálatáról [2009/2140(INI)] P7_TA(2010)0304, 2011/C 308 E/06

69 C-68/93 sz. Fiona Shevill, Ixora Trading Inc., Chequepoint SARL és Chequepoint International Ltd kontra Presse Alliance SA. ügy, EBHT 1995 I-00415.

70 „a Shevill-ügyben született ítéletet minősíteni kell; ezért [...] azon állítólagos tendencia visszaszorítása érdekében, hogy bizonyos joghatóságok elfogadják a területi joghatóságot, miközben csak gyenge kapcsolat áll fenn közöttük és a kereset benyújtása szerinti ország között, be kell illeszteni egy preambulum-bekezdést, amely egyértelművé teszi, hogy alapvetően csak akkor fogadhatja el valamely ország bírósága a joghatóságot, ha közte és az adott ország között elégséges, lényegi vagy jelentős kapcsolat áll fenn; úgy véli, hogy ez segítené az érdekek közti nagyobb egyensúly kialakítását” P7_TA(2010)03042, 5. pont.

71 „a Bizottság [...] vizsgálja felül a joghatóságra, a végrehajtásra és az alkalmazandó jogszabályokra vonatkozó különböző rendeletek közötti kapcsolatokat; [...] a felülvizsgálat általános célja olyan jogi keret kialakítása, amely könnyen hozzáférhető, és felépítése következetes; [...] ennek érdekében valamennyi területen egységesíteni kell és össze kell hangolni a terminológiát, valamint a hasonló szabályok alkalmazására vonatkozó koncepciókat és feltételeket (pl. perfüggség, a joghatóságról való megállapodásról szóló záradék stb.), a végső cél pedig a nemzetközi magánjog átfogó kodifikációja lehet;” Ibid 1. pont.

72 „a nemzetközi magánjog sajátos nehézségeire, a jogi konfliktusokra vonatkozó uniós jogalkotás vállalkozások, állampolgárok és nemzetközi jogászok számára való fontosságára, valamint a következetes ítélkezési gyakorlat szükségességére tekintettel időszerű egy külön kamara felállítása a Bíróságon belül, amelynek feladata a nemzetközi magánjoggal kapcsolatos előzetes döntéshozatal” Ibid 33. pont.

d'une importance capitale pour la construction de l'espace européen de justice et pour le bon fonctionnement du marché intérieur européen. C'est pourquoi votre vote, Messieurs les parlementaires, représente une étape cruciale pour l'avenir de ce dossier” Ibid.

59 Az Európai Parlament álláspontja amely második olvasatban 2007. január 18-án került elfogadásra a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról („Róma II.”) szóló .../2007/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet elfogadására tekintettel, P6_TC2-COD(2003)0168

60 Ibid 7. és 15.

61 A Bizottság véleménye az EK-Szerződés 251. cikke (2) bekezdése harmadik albekezdésének c) pontja alapján az Európai Parlamentnek a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre („Róma II.”) irányuló javaslatra vonatkozó tanácsi közös állásponttal kapcsolatos módosításairól a Bizottság Javaslatainak módosításáról az EK-Szerződés 250. cikkének (2) bekezdése alapján / * COM/2007/0126 végleges - COD 2003/0168 */ , 5. 4.3. pont.

62 Ibid.

63 Az egyeztetőbizottság 54 tagból állt: az Európai Parlament 27 taggal, és a Tanács szintén 27 taggal képviselte magát. Az ülés társelnökei Mechthild Rothe, az Európai Parlament alelnöke, valamint Brigitte Zypries, Németország szövetségi igazságügy-minisztere voltak.

64 C/07/111, Brüsszel, 2007. május 16., 9713/07 (Presse 111).

65 Az Európai Parlament 2007. július 10-i jogalkotási állásfoglalása az egyeztetőbizottság által elfogadott, a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre („Róma II.”) irányuló közös szövegtervezetről [PE-CONS 3619/2007 – C6-0142/2007 – 2003/0168(COD)]

A felülvizsgálati záradék alapján a Bizottság megbízásából elkészített *összehasonlító tanulmány*⁷³ és a Brüsszel I rendelet felülvizsgálatával egy időben készült el a korábbi előadó, Diana Wallis által jegyzett *munkadokumentum* 2010-ben.⁷⁴ Ennek nem titkolt célja volt, hogy az Európai Parlament az alapszerződésben biztosított lehetőséggel⁷⁵ élve a Bizottságot megfelelő jogalkotási javaslat megtételére kérje fel a Róma II. rendelet 1. cikk (2) bekezdésének g) pontjában meghatározott kivétel felülvizsgálata és a Róma II. rendelet módosítása, e kivétel megszüntetése érdekében. A munkadokumentum nagyon részletesen tárgyalja mind a Róma II. rendelet tárgyalása során felmerülő érveket, mind az azokkal szemben felhozható ellenérveket, illetve határozott javaslatot tesz a személyiségi jogokat szabályozó uniós kollíziós jogi szabályok kialakítására. A kialakítandó szabályozás szempontjából a „legnagyobb kihívást” a megfelelő *kapcsoló elv* kiválasztásában határozza meg a munkaanyag.⁷⁶ Bár a Parlament által végül elfogadott állásfoglalás felhívta a Bizottságot a Róma II. rendelet módosítására vonatkozó javaslat megtételére⁷⁷, a Bizottság mind ez ideig ezt *nem* tette meg.⁷⁸

III.

Az uniós szabályozásban várható változás esélyei

Figyelemmel a Róma II. rendelet megalkotásának folyamatára, és azon belül is elsősorban arra, hogy a személyiségi jogok megsértésével kapcsolatos kérdések kollíziós jogi megítélése kapcsán nem sikerült kompromisszumos megoldást találni sem 2007-ben, sem 2012-ben, illetve azóta sem, a közeljövőben nem várható a vonatkozó szabályozás megváltoztatása. *Három körülményt* érdemes megemlíteni azonban, mely az érintett kollíziós szabályok alakítását idézhetik elő. Egyrészt a joghatósági szabályok kapcsán fejlődő joggyakorlat egyre nagyobb igényt támaszthat majd a vonatkozó kollíziós szabályok egységesítésére is. Másrészt amennyiben nő⁷⁹ a határon átnyúló adatvédelemi, adatkezelési jogsértések, és a rágalmozási perek száma, felvetődhet a szabályozási igény, különösen az utóbbi esetben az úgynevezett rágalmozási turizmus (*libel tourism*) visszafogása céljából a kollíziós szabályok alakítására. Harmadrészt pedig felvetődik egy esetleges uniós Nemzetközi Magánjogi Kódex kialakítása.⁸⁰ Bár megjegyzendő, hogy egy uniós, egységes nemzetközi magánjogi kódex kialakításának esélye jelen pillanatban csekély.

73 Comparative study on the situation in the 27 EU countries as regards the law applicable to non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality, JLS/2007/C4/028. Final Report, 2009. február.

74 Working document on the amendment of Regulation (EC) No 864/2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II), 23.6.2010, Rapporteur: Diana Wallis.

75 EUMSZ 225. cikk (az EKSz. korábbi 192. cikkének második bekezdése): Az Európai Parlament tagjainak többségével felkérheti a Bizottságot olyan kérdésre vonatkozó megfelelő javaslat előterjesztésére, amely az Európai Parlament megítélése szerint a Szerződések végrehajtása céljából uniós jogi aktus kidolgozását teszi szükségessé. Ha a Bizottság nem terjeszt elő javaslatot, ennek okairól tájékoztatja az Európai Parlamentet.

76 Working document on the amendment of Regulation (EC) No 864/2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II), 23.6.2010, Rapporteur: Diana Wallis, 8.

77 Az Európai Parlament 2012. május 10-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló 864/2007/EK rendelet (Róma II.) módosításáról [2009/2170(INI)].

78 Remaining legislative demands of the European Parliament's 7th legislative term, szerkesztő: Klaus Welle, Brüsszel 2014, 151.

79 Ennek kapcsán lásd Franco Frattini a 2007. január 18-án tartott EP Róma II vitában tett felszólalását.

80 Cost of Non-Europe Report: European Code on Private International Law, PE 504.468 CoNE 3/2013.

Nagy Barna Krisztina egyetemi tanársegéd Nemzeti Közszerződési Egyetem (Budapest)

Quo vadis, Europe?

1. „A gazdasági világválság hatása egyes jogintézményekre Magyarországon és az Európai Unióban” című tanulmánykötet Auer Ádám és Papp Tekla közös szerkesztésében jelent meg 2016-ban.¹ Hívó szava a gazdasági világválság. Biztosan állíthatom, hogy manapság azokat az időket éljük, amikor ezen kifejezés – vagy ha úgy tetszik fogalom – mellett szó nélkül nem tudunk elhaladni. Bár a valódi válság, bátran mondhatjuk, már lecsengett, utóhatásai azonban úton-útfélen érzékelhetőek. Kezdetben az amerikai ingatlanpiacon kirobbant, majd az egész világra kiterjedő krízis hamar tovagyűrűzött, váratlanul és felkészületlenül érve az Európai Uniót, annak valamennyi tagállamát és lakosát, beleértve Magyarországot is. Jól mutatja ezt az Európai Unió és ezzel Magyarország kezdeti negligáló, a világválság igen komoly várható hatásait figyelmen kívül hagyó, túlzottan optimista magatartása is. A tanulmánykötet szerzői tanulmányaikon keresztül igen szemléletesen és mélyrehatóan mutatják be a gazdasági világválság Magyarországot és az Európai Uniót érintő hatásait, egyes jogintézményekre lebontva.

2. Marján Attila és Lentner Csaba a politológus, illetve a közgazdász szemüvegén keresztül szemléli az Egyesült Államokban, majd az Európai Unióban kibontakozó válság lehetséges okait és annak hatásait, valamint a válságkezelés eszközeit. Rendkívül találó és elgondolkodtató Marján Attila „Az európai polikrízis” című tanulmányában használt polikrízis kifejezés. Olvasatában ez nem más, mint a pénzügyi válságon messze túlmutató, az egész integrációt veszélyeztető jelenség. Ezen polikrízissel sújtott szupranacionális együttműködés gyökerei a második világháború utáni, szétzilált Európába vezethetőek vissza, melynek elsődleges célja – a tartós béke megteremtése irányába tett erőfeszítéseken túl – egy olyan gazdasági kooperáció kialakítása volt az európai országok között, amely a törtetlen gazdasági növekedés irányába vezeti a résztvevőket. Ez a

Római Szerződéssel és az általa létrehozott Európai Gazdasági Közösség létrejöttével meg is történt. Az együttműködés értelmében a tagállamok közötti kereskedelembe a vámok fokozatosan megszüntetésre kerültek; megvalósult az egységes piac, azaz a négy alapszabadság, az áruk, a személyek, a szolgáltatás és a tőke szabad áramlása; a schengeni megállapodás értelmében az Unió részes tagállamai eltörölték belső határaikat és egy közös, külső határ kiépítésére került sor; az együttműködés igazán szoros voltát jelezve bevezetésre került a közös valuta, az euró, etc. Egy láthatóan stabil és fejlődőképes integrációra talált a világválság, azonban az EU stabilitása sajnos csak látszólagos volt, és ahogyan a szerző tanulmányában kifejti, a gazdasági és pénzügyi krízis egy politikai válsággá nőtte ki magát az Európai Unióban. Azonban ennek a válságnak a szerző szavaival élve „az európai integráció fejlődése szempontjából komoly katalizátor szerepük van”. Vagyis az EU léte veszélyben van, megoldásként pedig két lehetséges út járható: az együttműködés szorosabbá tétele és a föderalizmus irányába való elmozdulás, vagy az együttműködés lazítása és a Maastricht előtti, pusztán gazdasági együttműködés fenntartása.

3. Gombos Katalin tanulmányában a gazdasági világválság hatásait elemzi az európai és a magyar joggyakorlat szempontjából. A tanulmány aktualitását az adja, hogy olyan uniós jogi aktusok elemzésére vállalkozik a szerző, amelyek az Unió válságra adott jogalkotási válaszáként értékelhetőek. A tanulmány értékét növeli továbbá az, hogy a szerző a jogszabályok olyan részletes és szakmai szempontból alapos bemutatására vállalkozik, amely a magyar szakirodalomban mind ez ideig példátlan. Ezek a jogforrások a következők: a polgári és kereskedelmi ügyekben a tagállamközi követelésbehajtás megkönnyítése érdekében az ideiglenes számlázárolást elrendelő európai végzés eljárásának létrehozásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet; a vállalkozások ügyletei során felmerülő késedelmes fizetések elleni fellépésről szóló irányelv; a kis értékű követelések európai eljárásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet, valamint az európai fizetési meghagyásos eljárás

¹ Auer Ádám – Papp Tekla (szerk.): *A gazdasági világválság hatása egyes jogintézményekre Magyarországon és az Európai Unióban*, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Budapest, 2016. 272.

létrehozásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet módosítása. Ezen túlmenően a tanulmányban *egy uniós bírósági döntés* is elemzésre kerül, mely ügyben természetes személyek a görög adósságrendeles körében felmerült káraik megtérítésére kérték kötelezni az Európai Központi Bankot. Az ügy és ezáltal az elemzés fontossága abban áll, hogy olyan alapjogok körét és felelősségi kérdéseket érint, amelyek a válság következtében gyakrabban képezik az európai bíróság előtti eljárások tárgyát. Míg Gombos Katalin a válság bírói joggyakorlatra vonatkozó hatásáról ír, addig Józson Mónika, maradv a bírói jogalkalmazás területén, tanulmányában a *bírói gyakorlat válságkezelést érintő következményeiről*, a világválság mint alapvetően közjogi jelenség magánszférára gyakorolt hatásáról értekezik és a fogyasztói szerződések tisztességtelensége körében az európai bíróság jogfejlesztő szerepét vizsgálja, valamint azt, hogy ez milyen hatással volt a tagállami bíróságok jogalkalmazására, továbbá, hogy az uniós és a magyar bírói joggyakorlat hogyan érintette a válság okán mélyszélesen eladósodott magánszemélyek, fogyasztók helyzetét.

4. A közjogi köntösbe öltöztetett világválság *magánjogra gyakorolt* igen komoly hatása leginkább Nochta Tibor és Papp Tekla tanulmányaiban érhető tetten. A szerzők a magánjog legalapvetőbb intézményét, a szerződést veszik górcső alá különböző szempontok szerint. Nochta Tibor a szerződés intézményének válságáról ír, arról, hogy a gazdasági világválság a szerződés létét érintő és veszélyeztető jelenség, ezért a szerződést, mint a jogbiztonság egyik magánjogi garanciáját, amely a gazdasági-pénzügyi folyamatokkal igen szoros kapcsolatot mutat, meg kell menteni. Ugyanis a szerződések alapvetően tartós, huzamosabb idejű jogviszonyokat szabályoznak, legalábbis a devizahitel-szerződések esetében biztosan. A világválság, mint a szerződés megkötésekor előre nem látható kockázat megnehezíti, valamely fél számára aránytalanul nehézzé teszi a szerződés teljesítését, így kérdésként merül fel, hogy *a szerződéses jogviszony védelme* érdekében, az aránytalanság kiküszöbölése céljából közjogi beavatkozás szükséges-e vagy pusztán a bíróság közbeavatkozásával orvosolható az anomália. Papp Tekla tanulmányában azon túl, hogy az *Alkotmánybíróság vizsgált témát érintő álláspontját* ismerteti, a szerződések

közös szabályait és a szerződési jogi alapelveket vizsgálva arra keresi a választ, hogy létezik-e olyan hatályos jogintézmény, amely megfelelő jogalként szolgálna arra, hogy a valamely szerződő fél számára terhes jogviszonyt „egyensúlyba” hozza.

5. Maradva a magánjogi aspektusoknál, tekintettel arra, hogy a világgazdaság szereplői kereskedelmi társaságok, így szükségesnek mutatkozik *a világválság társasági jogban* érzékelhető hatásának vizsgálata is. Erre vállalkozik tanulmányában Auer Ádám, aki a társaságirányítás/*corporate goovernance* szempontjából végzi vizsgálódásait és ezt azzal indokolja, hogy a társaság lényegi eleme a szervezet, ami egyben a jogi személy fogalmi eleme is, továbbá ez a világválság szempontjából azzal magyarázható, hogy a válság negatív hatásai nem maradnak a társaság keretein belül, hanem annál sokkal szélesebb kört érint. A szerző a válság előtti és az azt követő *uniós corporate goovernance* szabályozást tekinti át és hasonlítja össze, majd a jövőt érintő kitekintést is tesz a vizsgált témakörben. A világgazdaság főszereplőinél, azaz a kereskedelmi társaságoknál maradv a Bóka János mutatja be az *EU szerkezetátalakítási és fizetésképtelenségi eljárásai kapcsán felállított új paradigmáját*. A szerző tanulmányában ismerteti a szemléletváltás okát és annak folyamatát, majd bemutatja a szerkezetátalakítási és fizetésképtelenségi eljárások kapcsán tett bizottsági ajánlásokat. Az uniós szabályozáson túl nemzetközi magánjogi kitekintést is tesz a szerző.

6. A tanulmányok egytől egyig arról tesznek tanúbizonyságot, hogy egy olyan komplex és globális kihívással áll/állt szemben a világ gazdasága, amellyel maga az Európai Unió sem tudott maradéktalanul megbirkózni, ráadásként a világválság korábban említett katalizátor funkciója folytán újabb és újabb kihívások elé helyezi a szupranacionális szerveződést és ezáltal Magyarországot is. Arra pedig ahogyan Lentner Csaba is hivatkozik tanulmányában, nem kizárt annak lehetősége, hogy a 2008-as válságot hamarosan egy újabb válság követi majd, melynek okairól a szerző részletesen szól. Mindez pedig felveti annak kérdését, hogy Európa hogyan fog reagálni az újabb sokkhatásra, vagyis *quo vadis, Europe?*

SUMMARY

Mihály Ficsor:

The Agreement on a Unified Patent Court – from the Viewpoint of Constitutionality

As one of the main elements of the European patent reform package, the Agreement on a Unified Patent Court divests national courts of their competence in respect of infringement and revocation of European patents. Entrusting the most important patent-related judicial powers to the Unified Patent Court entails a transfer of sovereignty that requires a constitutional legal basis, which still has to be found or created. Article E) of the Fundamental Law of Hungary may be regarded as the appropriate legal basis, having particular regard to its broad and flexible interpretation set out in Decision 22/2012. (V. 11.) AB of the Constitutional Court concerning the Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union. Nevertheless, certain special features of the Agreement on a Unified Patent Court may provide ample reason to ask the Constitutional Court for another interpretative opinion on Article E).

Norbert Tóth:

Noble Titles and the Union Citizenship with Reference to the Wolfersdorff Judgement of the European Court of Justice

A recent judgement of the Court of Justice of the European Union (CJEU) is in the heart of this article.

The Wolfersdorff-judgement – though might not be a landmark case – has a potential in it. However not being the very first one in which the CJEU studied the compatibility of the ban on noble titles in a given member state of the EU in the light of relevant EU rules, there is more than meets the eye. Firstly, it directly/indirectly refers to the current and hot issue of the power-sharing between the EU and its member states in terms of legislative possibilities. Furthermore, one can get some indirect information on the CJEU's views on the form of state as well, though cautiousness is required in this respect. Finally, it provides some concluding observations on the relevant legislation of Hungary.

Máté Paksy:

G. W. Leibniz (1646–1716), the Jurist

The author has dual aim; first being the appreciation of the importance of Leibniz in jurisprudence and second being the discovery one or two legal-jurisprudential reference in other parts of his works, where one would not expect such. Leibniz as a law student and a junior lawyer shall be introduced, than three philosophical interpretations shall be scrutinized to see how much these shall correspond with the legal background of the philosopher. Than the natural legal portrait of Leibniz – not too robust, but classical –, shall

be outlined. Lastly the author samples from among the new Leibniz interpretations, highlighting mainly those that give new functional use of the early writings to the contemporary legal philosophy.

Andor Gál:

About the Unlawfulness of Attack as a Condition of Justifiable Defence

The collision of lawful and unlawful interests serves as the theoretical basis for justifiable defence. The attack has the function to represent the unlawful side of this collision in the statutory definition of justifiable defence. The great majority of the Hungarian criminal law literature identifies the unlawfulness as an element of criminal offence with the unlawfulness as a criterion of the attack. However, this paper disagrees with this approach and represents a minority opinion based on the teleological interpretation of this notion. According to this interpretation, the unlawfulness has the aim to eliminate the criminal liability through the regulation of justifiable defence. Accordingly, this kind of unlawfulness does not have real dogmatic contact with the element of criminal offence: its interpretation should be determined independently of the positive side of criminal liability. Therefore, this paper aims at proving that criminal unlawfulness is not a prerequisite of justifiable defence, it can be evolved in case of other kind of unlawfulness, too.

ZUSAMMENFASSUNG

Mihály Ficsor:

Das Übereinkommen über das einheitliche Patentgericht – aus verfassungsrechtlicher Sicht

Das Übereinkommen über das einheitliche Patentgericht – als wichtiger Teil des patentrechtlichen EU-Reformpaketes – verletzt die Kompetenzen der Nationalgerichte in Patentverletzungs- und Patentnichtigkeitsprozessen bezüglich europäischer Patente. Zu einer solchen Übertragung der Souveränität sollte man den nötigen verfassungsmäßigen Auftrag finden (oder schaffen). Artikel E) des ungarischen Grundgesetzes könnte – unter Berücksichtigung dessen erweiterter Auslegung, die aus der Entscheidung 22/2012. (V. 11.) des ungarischen Verfassungsgerichtshofes, die in Zusammenhang mit dem Vertrag über Stabilität, Koordinierung und Steuerung in der Wirtschafts- und Währungsunion erlassen wurde – eine passende Rechtsgrundlage bedeuten. Die Besonderheiten des Übereinkommens über das einheitliche Patentgericht könnten aber einen hinreichenden Grund für eine erneuerte verfassungsgerichtliche Auslegung dieses Artikels darstellen.

Norbert Tóth:

Zusammenhänge von Adelstiteln und Unionsbürgerschaft mit besonderem Hinblick auf das Wolfersdorff-Urteil des Europäischen Gerichtshofes

Die Studie untersucht ein kürzlich ergangenes Urteil des Europäischen Gerichtshofes. Das Wolfersdorff-Urteil wird wahrscheinlich nie zu den bedeutendsten Urteilen des EuGH zählen, dennoch ist es der Analyse wert. Es ist nicht der erste Fall, dass der EuGH die Unzulässigkeit von Adelstiteln in einzelnen Mitgliedstaaten im Licht der relevanten unionsrechtlichen Normen analysierte. Einerseits berührt aber dieses Urteil unmittelbar die Kompetenzverteilung zwischen EU und Mitgliedstaaten, andererseits könnte die Entscheidung auf mittelbarer Weise darüber Auskunft geben, was der EuGH über Staatsform denkt – wegen des Risikos einer Fehlinterpretation sollte dies aber mit besonderer Vorsicht behandelt werden. Zum Schluss macht die Studie einige Bemerkungen zur relevanten ungarischen Regelung.

Máté Paksy:

G. W. Leibniz (1646–1716), der Rechtswissenschaftler

Der Autor verfolgt zwei Ziele: die Studie sollte einerseits die rechtswissenschaftliche Bedeutung von Leibniz loben, andererseits sollte sie einige rechtliche-rechtswissenschaftliche Hinweise im Lebenswerk aufdecken. Zuerst wird Leibniz als Jurastudent, dann als junger Jurist vorgestellt. Danach werden drei philosophische Interpretationen in Erwägung gezogen, es wird untersucht, inwieweit diese mit dem rechtlichen Hintergrund des Philosophen in Betracht ziehen. Dann wird Leibniz

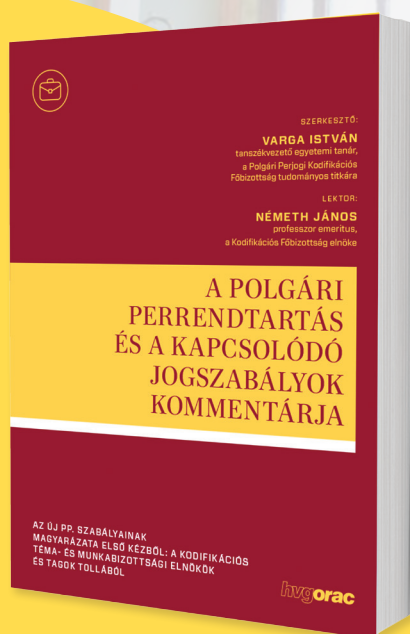
als nicht besonders starker, aber klassischer Naturrechtsvertreter dargestellt. Zum Schluss werden einige Leibniz-Interpretationen vorgestellt, besonders die, die den Jugendwerken neue, auch in der zeitgenössischen Rechtslehre verwendbare Interpretation geben.

Andor Gál:

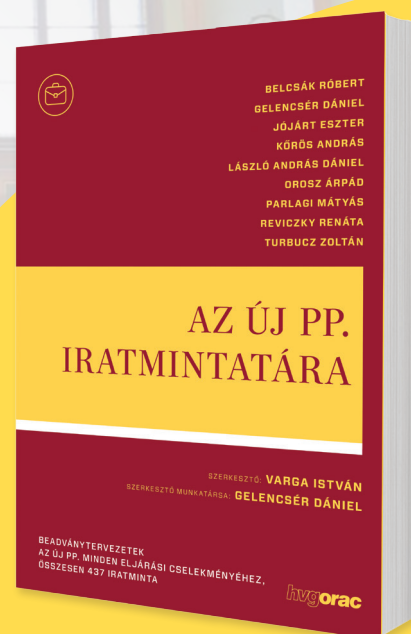
Über die Rechtswidrigkeit des Angriffs als Notwehrvoraussetzung

Der rechtswidrige Angriff ist nach § 22 des ungarischen Strafgesetzbuches die Grundvoraussetzung einer Notwehrlage. Nach herrschender Meinung im ungarischen Schrifttum entspricht dieser Begriff dem Rechtswidrigkeitsbegriff der allgemeinen Verbrechenslehre. Demgegenüber vertritt dieser Beitrag eine Mindermeinung: die Strafrechtswidrigkeit des Angriffs bildet keine Notwehrvoraussetzung. Dementsprechend braucht der Angriff keinen Straftatbestand zu verwirklichen. Der Grund dieser Ansicht ergibt sich aus der teleologischen Auslegung dieses Merkmals. In diesem Fall hat die Rechtswidrigkeit nämlich keinen strafbegründenden Charakter. Im Gegenteil hat die Regelung das Ziel, die strafrechtliche Verantwortlichkeit der Verteidigungshandlung auszuschließen, deshalb muss man diesen Begriff unabhängig von der Rechtswidrigkeit als Straftatmerkmal auslegen. Diese Prämisse steht im Kernpunkt dieses Beitrags, dessen Ziel ist es, die Rechtswidrigkeit des Angriffs als Notwehrvoraussetzung gründlich zu untersuchen.

Az új Pp.-hez nagykommentárt és 437 iratmintát kínálunk

**KOMMENTÁR
+
IRATMINTATÁR**
csomagban:
20 000 Ft

A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja

- Szerkesztő: Varga István tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK Polgári Eljárásjogi Tanszék), ügyvéd, a Polgári Perjogi Kodifikációs Főbizottság tudományos titkára.
- Lektor: Németh János professzor emeritus, a Kodifikációs Főbizottság elnöke, az Alkotmánybíróság volt elnöke.
- Szerzők: a törvény előkészítéséért felelős kodifikációs téma- és munkabizottsági elnökök és tagok, mintegy 30 szakértő.
- A nagykommentár nem csak az új Pp.-t, hanem a kapcsolódó jogszabályokat is, a teljes jogi környezetet mutatja be.

Az új Pp. iratmintatára

- Beadványtervezetek az új Pp. minden eljárási cselekményéhez, összesen 437 iratminta.
- A bírói, ügyvédi, közjegyzői és a tudományos szféra kiemelkedő képviselőinek közreműködésével készült eljárásjogi iratmintatár.
- A hatályos Pp.-nél bonyolultabb jövőbeni szabályozás számos újszerű rendelkezést tartalmaz. A kötet segítséget nyújt, hogy a jogi képviselők beadványai az új törvény hatálybalépését követően befogadhatóak legyenek.
- Tartalmaz európai uniós, illetve nemzetközi jogi aktusok alapján készült mintákat is.

Ára:
15 000 Ft

ujpp.hu
hvgorac.hu

Ára:
9000 Ft